**T.C.**

**İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ**

**DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

# TÜRKİYE AZERBAYCAN ARASINDA İMZALANAN İKİ TARAFLI YATIRIM ANLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE AZERBAYCAN'DA YATIRIM

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Rashad AKHMEDOVI**

**200009890**

**TEZ DANIŞMANI**

**Dr. Öğr. Üyesi Ebru ŞENSÖZ MALKOÇ**

**İSTANBUL, 2021**

# ÖZET

Zengin hammadde kaynakları, coğrafi yerleşim açısından avantajları olan Azerbaycan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra ekonomisinde ve hukuk sisteminde de elde ettiği başarılar, dünya piyasasında yerini kuvvetlendirdi ve böylece yabancı yatırımcıların da tercihi olan bir ülke haline gelmiştir.

Bu çalışma, yabancı yatırımların Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatındaki yasal çerçevesini belirlemek ve yabancı yatırımlara ilişkin mevzuat hükümlerini karşılaştırmak maksadıyla yapılmıştır. Çalışma konusu 3 ana başlık çerçevesinde ele alınmış, öncelikle doğrudan yabancı yatırım ve hukuki yollarına dair tanımlara değinilmiştir. Ardından doğrudan yabancı yatırımlar hakkında hukuki düzenlemeler incelenmiş ve son olarak doğrudan yabancı yatırımların korunmasından bahsedilmiştir.

Çalışmada esas olarak Türkiye Azerbaycan arasında imzalanan iki taraflı yatırım anlaşması, iki ülke arasındaki yatırımların durumu ve Türkiye'nin Azerbaycan'da yaptığı yatırımlara da değinilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Doğrudan yabancı yatırımlar, Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Azerbaycan'da Yabancı Yatırımlar

## ABSTRACT

Having rich raw material resources and advantages in terms of geographical location, Azerbaijan, after declaring its independence, has strengthened its place in the world market with its success in its economy and legal system, thus it has become a country preferred by foreign investors.

This study has been carried out in order to determine the legal framework of foreign investments in Turkey and Azerbaijan's legislation and to compare legal arrangements on foreign investments. The aim of the study has been handled within 3 main headings. First of all, the framework mentions the definitions of foreign direct investment and its legal ways. Followed by, examining the legal regulations on foreign direct investments and lastly mentioned the protection of foreign direct investments.

The study mainly mentions the bilateral investment agreement signed between Turkey and Azerbaijan, the status of investments between the two countries and Turkey's investments in Azerbaijan.



**Key words:** Foreign direct investments, the Agreement on Mutual Promotion and Protection of Investment between Turkey and Azerbaijan, foreign investments in Azerbaijan

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET…….. i**

**ABSTRACT……ii**

**İÇİNDEKİLER…….……iii**

**TABLOLAR…….….vi**

**ŞEKİLLER……...vii**

**KISALTMALAR……viii**

**GİRİŞ……...……x**

**I. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE HUKUKİ YOLLARI……1**

**A. Yabancı Yatırım ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar…….1**

1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dolaylı Yatırım Ayrımı……6
2. Yabancı Yatırımcı Kavramı…….....10
3. Türk Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı……..……13
4. Azerbaycan Hukukunda Yabancı Yatırım Kavramı…….…...15
5. Çok Uluslu Şirketler Kavramı…….....18
6. Uluslararası Kuruluşlar Kavramı…….....20
7. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Doğrudan Yabancı Yatırım ve Yabancı Yatırımcı Kavramı……..21

**B. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumlu ve Olumsuz Etkileri…….……23**

1. Olumlu Etkiler……..……....23
2. Olumsuz Etkiler…….……6

**C. Yönüne Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri……..……..27**

1. Doğal Kaynak Arayan Yatırımlar…….28
2. Pazar Arayan Yatırımlar……..…….29
3. Etkinlik Arayan Yatırımlar……...30
4. Stratejik Varlık Arayan Yatırımlar……...31

**D. Uluslararası Pazara Giriş Şekilleri…….……32**

a. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırım……..…32
b. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırım……..33
c. Sabit Sermaye Yatırımları…….....34
d. Şirket Birleşmesi ve Devralmalar……...…..…...…..35
e. Stratejik İşbirliği…….36
f. Özelleştirme Yolu ile Gerçekleştirilen Yatırım……..……37
g. Ortak Girişim (Joint Venture)…….37
h. Kahverengi Alan Yatırımları …….38

**E. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Yapmanın Hukuki Yolları……38**

1. Yabancı Yatırımcının Türkiye'de Türk Ortaklığı Kurması……..…38
2. Yabancı Yatırımcının Bir Türk Ortaklığına Hisse Senetlerini Satın Alarak Katılması……..39
3. Yabancı Ortaklığın Türkiye'de Şube Açarak Yatırım Yapması…..….40
4. Yabancı Yatırımcının Türkiye'de Şirket Kurması……....40
   a. Ticari Şirket Kurma……40
   b. Adi Şirket Kurma……42
5. Yabancı Sermayenin Lisans, Know How, Franchise, Teknik Yardım ve Yönetim Sözleşmeleri Yolu ile Gelmesi……...42

**II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR HAKKINDA HUKUKİ DÜZENLEMELER……..……....43**

**A. Yabancı Yatırımların Çok Taraflı Uluslararası Anlaşmalarla Korunması……..…...43**

1. Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi……..……..45
2. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluş Sözleşmesi…….....48
3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması……..……50

**B. Türkiye ile Azerbaycan Arasında İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları .....51**

1. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması…….....53
2. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması……..……....56

**C. Türkiye ve Azerbaycan Hukukunda Yatırımların Milli Kaynakları……57**

1. Türkiye Hukukunda Yabancı Yatırıma Dair Düzenlemeler…….57
2. Azerbaycan Hukukunda Yabancı Yatırıma Dair Düzenlemeler.....62

**III. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KORUNMASI……..69**

**A. Genel Olarak Yabancı Yatırımların Korunması……69**

1. Yabancı Yatırımları Korunmaya Yönelik Muamele Standartları…….71
   a. Milli Muamele…….……71
   b. En çok Gözetilen Ulus Kaydı…….….73
   c. Adil ve Eşit Muamele Yükümlülüğü……..……..…77
   d. Ayrımcılık Yapmama…….……79
   e. Şeffaflık…….....80
   f. Tam Koruma ve Güvenlik……..……..81
   g. Kamulaştırma ve Benzeri Tasarruf Şekilleri…….....82
2. Uyuşmazlıkların Çözümü……...……...…...86

**B. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar…….…91**

a. Adil ve Eşit Muamele……..…….... .91
b. Bilgilere Erişim ve Şeffaflık…….91
c. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı……..92
d. Transferler …….……...…92
e. Danışmalar ……..….93
f. Tahkime Başvurmak…….…….……. 94
g. Kamulaştırma ve Tazminat…….….95

**C. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Durumu ve Değerlendirilmesi……..…95**

1. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımlar ve Yatırım Potansiyeli……..…96
2. Azerbaycan'da Yabancı Yatırım Ortamı ve Türk Yatırımcıları.…….98

3. Azerbaycan Ekonomisi ve Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Mevcut Durumu……...101

**SONUÇ…….……...….107**

**KAYNAKÇA……..109**

## TABLOLAR

**Tablo 1**. Azerbaycan'da Kurulu Türk Şirketlerinin Sayısı ve Statülerine Göre Dağılımı……..…..100

**Tablo 2**. Azerbaycan ekonomisinin temel özelliklerin 2018 yılı verileri .....102

**Tablo 3.** 2018 yılı boyunca Azerbaycan'ın yatırım yaptığı ve Azerbaycan'a yatırım yapmış ülkeler (ilk beş ülke -milyon dolar) .....104

## ŞEKİLLER

**Şekil 1**. Azerbaycan' da doğrudan yabancı yatırımlar (2009-2019) milyar dolar.....103

## KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| ABD | : Amerika Birleşik Devletleri |
| AC | : Azerbaycan Cumhuriyeti |
| ADR | : Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Alternative Dispute Resolution) |
| ATİB | : Azerbaycan – Türkiye İş adamları Birliği |
| Bkz | : Bakınız |
| BK | : Borçlar Kanunu |
| BM | : Birleşmiş Milletler |
| BDT | : Bağımsız Devletler Topluluğu |
| DYYK | : Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu |
| GATT | : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement On Tariffs And Trade) |
| HM | : Hazine Müsteşarlığı |
| ICC | : Uluslararası Ticaret Odası (İnternational Chamber of Commerce) |
| ICSID | : Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (International Centre for Settlement of Investment Dispute |
| İMF | : Uluslararası Para Fonu |
| İTYA | : İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları |
| m. | : Madde |
| MIGA | : Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency) |
| MPM | : Mülki Prosessual Mecelle |
| MFN | : Most Favoured Nation Treatment |

| | |
|---|---|
| OECD | : Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development) |
| s. | : Sayfa |
| SOCAR | : Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republıc) |
| TANAP | : Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi |
| TPAO | : Türk Petrol Anonim Ortaklığı |
| TOBB | : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği |
| TBK | : Türk Borçlar Kanunu |
| TTK | : Türk Ticaret Kanunu |
| TÜSİAB | : Türkiye Sanayici ve İş adamları Uluslararası Cemiyeti |
| UNCITRAL | : Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (United Nations Commission on International Trade Law) |
| UNCTAD | : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nationas Conference on Trade and Development) |
| vb. | : Ve benzeri |
| YSTK | : Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları |

# GİRİŞ

Günümüzde yabancı yatırımlar hem zengin ve sanayileşmiş ülkeler, isterse gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik hayatta önemli bir yere sahiptir[1]. Bir ülkede yabancı yatırımların varlığı ve büyüklüğü, o ülkenin piyasalarının güvenilirliğini gösterdiği gibi, ülke ekonomisine de katkıda bulunmaktadır[2]. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımları kendi ekonomilerine kazandırmak için yarıştığı bu yoğun bir rekabet ortamında birçok farklı uygulamalara başvurmakta, teşvikler belirlemekte, kendi hukuk mevzuatlarında yabancı yatırımlar için uygun koşulların oluşturulması yönünde düzenlemeler yapılmaktadır.

Hâlihazırda Azerbaycan'da ekonomik reformların sürdürülmesi, istihdam gücünün ve bütçe gelirlerinin artırılması, iş ortamının daha da iyileştirilmesi, güçlü bir ekonomiye sahip olmakla bölgede belli stratejik güce sahip olan devlet konumuna gelmesi, petrol sektörü ile beraber, petrol dışı sektörün de gelişimine dair ve yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması yönünde programlar gerçekleştiriliyor. Şimdiye kadar ülkede yatırımcıların kar ve hukuklarının korunması, yerli ve yabancı iş adamlarına aynı derecede imkânların verilmesi, mülkiyetin dokunulmazlığı temin edilmiş, kardan engelsiz faydalanmak şansları yasalaştırılarak hukuki temel oluşturulmuştur.

Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra, serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde Türkiye ile olan ticari ilişkileri de hız kazanmıştır. Azerbaycan ekonomisine en çok yatırım yapan ve Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının hızlı bir şekilde gerçekleşmesine destek veren devletlerden birisi de Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkiye Azerbaycan'da sadece petrol-gaz değil pek çok sektöre yatırım yaparak ekonomide söz sahibi olmayı başarmıştır. Petrol ve petrol ürünleri ile ilgili alanlar haricinde Azerbaycan'a yapılan doğrudan yabancı sermayeli yatırımlarda Türkiye sayılı devletlerdendir. Sağlıktan eğitime, bankacılıktan inşaata kadar geniş yelpazede Azerbaycan'da sosyal hayatın her alanında Türkiye'den doğrudan yatırımlar yapılmıştır. Azerbaycan, bugüne kadar Türkiye'ye 19 milyar dolardan fazla, Türkiye

[1] Bilgin Tiryakioğlu, **Doğrudan Yatırımın Uluslararası Hukukta Korunması**, Ankara: Dayınlarla Hukuk Yayınları, 2003, s.1.

[2] Ayhan Algüner, **Kurumsal Yatırımcılar, Finansal Piyasalara Etkileri ve Türkiye Örneği**, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2006, Yayın No: 199, s.35.

ise Azerbaycan'a 12 milyar dolardan fazla sermaye yatırdı. TANAP projesinin gerçekleşmesiyle, SOCAR'ın yeni yatırım projelerinin hayata geçmesiyle Türkiye'ye yapılan yatırımların 20 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde; yabancı yatırım, yabancı yatırımın bir türü olan doğrudan yabancı yatırım kavramı ve yabancı yatırımcı kavramları ele alınacak, doktrinde doğrudan yabancı yatırımın tanımına ilişkin kabul edilen yaklaşımlar öne sürülecek, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırım kavramları yan yana koyulacaktır. Ardından Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuat hükümleri ve Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması hükümleri bazında doğrudan yabancı yatırım kavramının kapsamı belirlenecektir. Daha sonra Yabancı Yatırımların Çok Taraflı Uluslararası Anlaşmalarla Korunması ve Türkiye ile Azerbaycan Arasında İki Taraflı Yatırım Anlaşmalarından da bahsedilecek.

Çalışmanın ikinci bölümünde; doğrudan yabancı yatırımlarım korunması konusu incelenecektir. Bölüm içinde genellikle yabancı yatırımların korunması konusu ele alınacaktır. Daha sonra yabancı yatırımların korunmasına yönelik muamele standartları- milli muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, adil ve eşit ve muamele yükümlülüğü, ayrımcılık yapmama, şeffaflık, tam koruma ve güvenlik ilkesi incelenecektir. Sonrasında Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Yapmanın Hukuki Yolları ele alınacaktır. Arkasından Türkiye Azerbaycan ikili İlişkileri, iki ülke arasında Yatırımların Durumu ve Değerlendirilmesine de değinilecektir. Ayrıca Azerbaycan'da Yabancı Yatırımlar, Yatırım Potansiyeli ve Ortamı, Mevcut Türk Yatırımcıları ve Yabancı Yatırımların Mevcut Durumu da incelenecektir.

# I. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE HUKUKİ YOLLARI

## A. Yabancı Yatırım ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

"Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır"[3].

Genel olarak yatırım kavramı, bir ekonomide belirli bir zaman diliminde üretim araçlarını yükseltmek için yapılan harcamalar olarak tanımlanabilir. Bir harcamanın yatırım niteliğinde olmasının en esas kriteri kar edinmeye yönelik olmasıdır. Diğer bir deyişle, yatırım ticari faaliyetlerde gelir elde etmek maksadı ile kullanılan birikim ve tasarruflardır[4].

Yabancı yatırım, bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların yani doğrudan yatırımcıların bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme maksadını aksettirmektedir[5].

En basit tanımıyla yatırım terimi genellikle yatırım yapan gerçek veya tüzel kişinin yaptığı hukuki işlem *(process transaction)* veya yatırımın sonucu olarak ortaya çıkan aktif varlıklar *(assets)* olmak üzere genel olarak iki durumu işaret etmek için kullanılmaktadır[6].

Yabancı yatırımdan söz edebilmek için üç faktörün varlığı gerekmektedir. Bunlardan ilki hukuki kişiliği ne olursa olsun yatırımcıdır. Yatırımcı ister kendi ülkesinde ister yabancı bir ülkede faaliyet göstersin, asıl maksadı daima kâr elde etmektir. Diğer iki faktör ise, kendi ülkesi dışında bulunan yatırımcının, kendisini hukukî ilişki içinde bulduğu ev sahibi devlet ve kaynak devlettir. Ev sahibi devlet *(host*

[3] DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT Yayını, 2000, s.1.
[4] Mehmet Baykal, **Hukuksal ve Kuramsal Bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (**1. Baskı) İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014, s.12; Deniz Arıkan, **Türkiye'de Doğrudan Sermaye Yatırımlar**, İstanbul: Arıkan Basım Yayım, 2006, s. 6.
[5] OECD Benchmark Definition of Foreign Direkt İnvestment, 3rd edition, 1999 (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara 2003, s. 1.
[6] Jeswald W. Salacuse, **The Three Laws of International Investment: National, Contractual, and International Frameworks for Foreign Capital**, Oxford University Press, 2013, s.3.

*state)*, yatırımın yapılacağı devlettir; kaynak devlet ise *(home state)* yatırımcının tâbi olduğu devlettir[7].

Yabancı yatırımlar yatırım şekline göre farklılıklar göstere bilirler. Yatırımlar üretim hacmine göre, normal yatırım ve öncelikli yatırım olarak ayrıldığı gibi, yatırım esnasında yüklenecek sorumluluk ve risk bakımından doğrudan yabancı yatırım ve dolaylı yabancı yatırım şeklinde de ayrıma tabi tutulmuştur. Bundan başka bazı yatırımlar üretim alanlarına göre, hacimlerine göre, yatırımın gerçekleşme süresine göre (kalıcı veya geçici süreli), mülkiyet durumuna göre (özel veya devlet) ve özelliğine ve devletin iştirak payına göre (kredi, tahvil, vergi teşvikleri, garanti) ayrıma tabi tutulmuşlardır[8].

Yirminci yüzyılda cereyan eden hadiseler ve ekonomik, politik ve kültürel alanlarda meydana gelen değişiklikler sonucunda oluşan yeni dünya düzeninde teknolojik gelişmelerin tesiri ile ülke ekonomileri birbirine yaklaşmış ve kapalı ekonomi modelleri kaybolmuştur. Bu sürede yabancı yatırım kavramının meydana çıkmasının bunun en mühim nedeni gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkelerde hammaddeni, yeraltı kaynakları, petrol ve başka kaynakları efektif bir şekilde yararlanmak ve bundan gelir almak arzusuydu. 1980 yılına dek yalnız gelişmiş ülkeler arasında yapılan yabancı yatırımlar daha sonra gelişmekte olan ülke ekonomilerine de dahil edilmeye başlamıştır[9]. Gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikimi elde etmelerini ve rekabet güçlerini artırmalarını sağlayan yabancı yatırımlar, yatırımcı devletlerin üretim ve ihracat kapasitelerinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Ülkelerin belirli bir refah düzeyine ulaşma, güçlü bir ekonomiye sahip olma ve var olan kaynak potansiyellerini kullanma amaçları, zaman içinde yabancı yatırımlara karşı olumlu bir tutum sergilemiştir[10].

Yabancı yatırım kavramının uluslararası hukuk kapsamında ittifakla kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun nedeni modern zamanın değişen ekonomik durumlarına ayak uydurma gayretidir. Çünkü son günlerde, geleneksel olmayan

---

[7] Tiryakioğlu: **a.g.e.,** s.9.
[8] Гущин В. В / Овчинников А. А, Инвестиционное Право. Российское Юридическое Образование, Москва 2006, стр. 75.
[9] Sadık Rıdvan Karluk, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İTO yayınları,1983, s.14.
[10] Fulya Bayraktar, **Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, s. 2, 6-9; Sefer Şener, **Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye' de Yabancı Yatırımlar**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s. 7.

değişik yatırım türleri yatırım anlaşmalarına konu olmaktadır. Bu aşamada, yabancı yatırımın umumi bir tanımının verilmesinin yatırım sözleşmelerinin kapsamını kısıtlayabileceği dikkate alınarak, uluslararası hukukta yabancı yatırım kavramının tanımlanmaması tercih edilmiştir[11].

İkili ve çok taraflı yatırım anlaşmalarına gelince, yatırıma kapsamlı bir tanım verilmekte ya da nelerin söz konusu anlaşma içinde yatırım olarak değerlendirildiği sınırlı olarak sayılmaktadır. Doktrinde verilen tanımlara uygun olarak bir yatırım türünün yabancı yatırım olarak kabul edilebilmesi için ilk olarak bazı faktörlerin varlığı aranmaktadır. Bu faktörlerden birincisi, yatırımcıya bağlıdır. Yatırımcı, gelir elde etmek maksadıyla yatırım faaliyetlerinde bulunan gerçek veya tüzel kişidir. Bir yatırım şeklinin yabancı yatırım olarak kabul edilebilmesi için yatırımcının, yatırımın yapıldığı devlete bağlı olan gerçek kişi yahut tüzel kişi olmaması gerekli olmaktadır. Diğer faktör ise ev sahibi devlet ve kaynak devlettir. Ev sahibi devlet sınırları içerisinde yatırım yapılan devlettir. Kaynak devlet ise yatırımcının bağlı olduğu devlettir. Son faktör ise, yatırımcı ile yabancı bir ülkede yerleşen işletme ya da yatırımın yapılacağı faaliyeti yerine getiren kuruluş arasındaki hukuki ilişkinin sermaye akışına dayalı olması ve sürekliliğini sağlamasıdır[12].

Sermayenin doktrinde yabancı yatırım olarak nitelendirilmesi için bir ülkenin içinde fiziksel olarak var olup olmayacağı mevzusu dikkate alınmalıdır. Görüşümüze göre, yatırımın yabancı bir ülkede fiziksel olarak mutlaka bulunmasının zorunlu olmadığı, yabancı ülke ekonomisine katkı sağlamasının, onun ekonomisinin yükselmesini desteklemesi bu manada yeterlidir. Son günlerde mevcut malvarlığının yatırım olarak nitelendirilmesi için "Salini Testi" uygulanmaktadır. Bu nedenle ICSID tahkimi aşağıdaki kriterlerin geçerliği olduğu takdirde bir malvarlığının yatırım olması sonucuna gelmektedir:

1) Belli bir zaman,
2) Devamlı bir kâr ve getiri sağlama,
3) Genel olarak her iki tarafın da risk üstlenmesi,
4) Taahhütte bulunma,

[11] Rıfat Erten, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2005, s. 21.
[12] Tiryakioğlu, **a.g.e.,** s. 9-10; Hüsnü Turanlı, Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2008, s. 5.

5) Ev sahibi ülkenin ekonomik yükselmesine katkı sağlamak[13]

Belirtiğimiz tüm faktörleri göz önünde bulundurarak, çeşitli kaynaklarda yabancı yatırıma verilen tanımlar hakkında bahsedelim:

Şvarsenberqer yatırımın bir türü olan yabancı yatırımlara, uzun ve orta süreli kredi ve borçlar, ithal edilmesi hedeflenen ekipman ve hizmet, malvarlığı üstelik şahsın yabancı bir devlette doğrudan ve dolayı şekilde sahip olduğu her bir hak ve çıkarlarının toplusu biçiminde bir tanım vermektedir[14]. A.Q. Bogatıryev'in fikrine göre ise yabancı bir devletin arazisinden alınarak başka bir devletin arazisindeki şirketlere yatırılan farklı şekil ve türlerdeki mülkiyettir. Ancak yabancı ülkeden gelen bütün para ve para önemi olan malvarlığı yabancı yatırım olarak değerlendirilmez. Kısa vadeli ticari krediler, devlet borçları, sponsor bağışları ve benzeri tasarruf şekilleri ve değerler ticari ve girişimcilik hedefinden mahrum olmaları nedeniyle uluslararası hukukta yatırım olarak kabul edilememektedir[15].

"Yabancı sermaye, bir ülkenin, karşılığını herhangi bir şekilde ileride ödemek üzere başka ülke ekonomilerinden aldığı ve ekonomisine kısa vadede eklenebileceği, ekonomik değeri olan maddi ve gayri maddi değerlerden oluşan kaynakların tümüdür." [16] Tanımdaki "karşılığını herhangi bir şekilde ileride ödemek" ifadesi hibeler için geçersiz gözüktüğü için tanımın dar olduğu düşünülebilir. Ancak, bu da uluslararası ilişkilerin gerçekliği açısından doğru bir düşünce olmayacaktır. Zira günümüzde hibelerin ideolojik veya siyasi amaçlarla verildiği bilinmektedir[17].

Bazı uluslararası örgütler tarafından yabancı yatırıma tanımlar getirilmiştir. Örneğin, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development)- yaptığı tanıma göre değerleri:

- Dağıtılmayan ve yatırıma tekrar iletilen kazançlarda yabancı şirketin hissesi,
- Yabancı yatırımcının ana şirketten ayni sermaye ve nakit vasıtasıyla hisse senetleri ve borç senetlerinin alımı,

[13] Alper Çağrı Yılmaz, **Uluslararası Enerji Yatırımlarının Korunması**, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, 2013, s.10.
[14] Georg Schwarzenberger**, The Principles and Standarts of International Economic Law** / RCADI, Vol. 117 (1966-1)
[15] Əfsər Sadıqov, **Beynəlxalq İktisadi Hüquq**, Bakı: Bakı Üniversiteti Nəşriyyatı, 2008, s.171- 174.
[16] Erten, **a.g.e.,** s. 21.
[17] Erten: **a.g.e.,** s.22. dn. 60.

- Yabancı yatırımcının şirkete temin ettiği krediler,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit olmayan makine alımı ve üretim hakları,
- Yabancı yatırımcı tarafından sağlanan ticari ve başka kredileri içermektedir[18].

Bugün de uluslararası düzeyde yapılan yatırımlar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinin küreselleşmesinin en mühim görüntüsüdür. Bununla birlikte, yabancı yatırımların ülke ekonomisine dahil edilmesi, o ülkede sermaye birikiminin büyümesine ve üretim hacminin genişlemesine katkı sağlamakta, gelişmekte olan ülkelerde milli gelirde artışa yol açmak, ihracatın artması, finansal piyasaların genişletilmesi ve istihdam üzerinde olumlu bir etkisi olması ekonomik kalkınmaya destek olan en mühim faktör olmayı sürdürmektedir.

Tüm bu avantajlı yönleri gibi, yabancı yatırımların dezavantajları da vardır. Ülke sermayesi büyük ölçüde yabancı sermayeden oluşması halinde, bu sermaye üzerinde geniş imkânlara sahip olan yatırımcının stratejik kararların verilmesi sürecinde önemli bir faktör olacağı anlamındadır. Doktrinde bu şekilde devam eden bir sistemin zaman içinde ülkenin güvenlik politikaları üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceği altını çizmektedir. Öte yandan, yabancı yatırımın bir çeşidi olan portföy yatırımlarının ülke ekonomisine beklenmedik giriş ve çıkışları finansal krizlere sebep olan faktörler arasında yer almaktadır. Ülke ekonomisine girerken kendi ileri teknolojilerini kullanması, ev sahibi ülkenin diğer ülkelerden çağdaş teknoloji sağlama konusunda bağımlı hale gelmesine sebep olabileceği, iç ekonomik pazar faktörlerinin zamanla yabancı şirketlerle rekabet halindeki dayanıklılıklarını kaybetme olasılığı, doktrindeki yabancı yatırımların dezavantajları esnasında sayılan diğer maddelerdir.[19]

Yatırım kavramına ilgili uygulamada en fazla kullanılan ayrım doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlardır.

[18] Bayraktar, **a.g.e.**, s. 4 vd.
[19] Sezgin Açıkalın, Seyfettin Ünal, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerinde Göreceli Etkisi**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2008, s. 1-3; Şener: **a.g.e.,** s. 24-29.

## 1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dolaylı Yatırım Ayrımı

Doğrudan yabancı yatırımlar uluslararası özel sermaye hareketlerinin mühim bir bölümünü yaratmaktadır[20]. Uluslararası doğrudan yatırım, uluslararası dolaylı yatırıma karşılık gelen bir kavram ve yatırım biçimidir. Bir açıklamaya göre, doğrudan yabancı yatırım; taşınır ya da taşınmaz varlıkların bir ülkeden başka bir ülkeye, bu varlıkların sahibinin kısmen veya tamamen denetimi altında, o ülkenin refahını arttırmak için kullanılması maksadı ile transferi olarak ifade edilmektedir[21].

Doğrudan yabancı yatırım "gerçek ya da tüzel kişinin mal varlığını kar sağlamak maksadı ile yabancı bir ülkeye devretmesidir"[22]. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) belgelerinde, doğrudan yatırım "yatırımcı vasıtasıyla kendi ekonomisinden çeşitli bir ekonomide bulunan girişime devamlı bir ilgi sağlamak niyetiyle yapılan uluslararası bir yatırım kategorisi" olarak tanımlanmaktadır[23].

Doğrudan yabancı yatırımlar, ülke ekonomilerinin gelişmesinde mühim bir rol oynamakta, ekonomik refah ve yüksek yaşam normlarının bütünleyici parçası haline gelmektedir[24]. Bu yatırımlar, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sınai görüşten kalkınmalarına dönük kaynak akışı oluşturmaktadır.

Yatırım anlaşmalarında genellikle doğrudan yabancı yatırım kavramını belirlenmesi yerine hangi işlemlerin doğrudan yabancı yatırım kavramı kapsamında değerlendirildiği liste halinde ifade edilmektedir. Bu yolla bir belirlemeye örneklendirici liste yaklaşımı adlandırılmaktadır. Uygulamada örnekleyici liste yaklaşımının seçilmesinin nedeni, gelişen ekonomiyle birlikte ortaya çıkabilecek yeni yatırım türlerinin anlaşma kapsamından çıkarılmaması kanaatidir[25]. Bundan başka, bu şekilde devletler kendi yatırımcılarının diğer devletlerdeki her şekilde yatırım

[20] Erten: **a.g.e.,** s.25.
[21] Muthucumaraswamy Sornarajah, **The International Law on Foregin Investment**,(3rd edition) Cambridge University Press, 1996, s. 4; Tiryakioğlu, a.g.e., s. 10'dan naklen.
[22] Yılmaz: **a.g.e.,** s.12.
[23] Turanlı, **a.g.e.,** s.8.
[24] Sherif H. Seid.: Global Regulations of Foreign Direct Investment, Hampshire 2002, p. 3.
[25] Raisa Alasgarova. "Türk ve Azerbaycan Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar". (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Devletler Özel Hukuk Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi) 2019, s.8.

faaliyetine göre hukuki koruma yolu yaratmaktır[26]. Örnek olarak, Türkiye ile Azerbaycan arasında 15 Ekim 2011 tarihinde imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın 1. maddesinde de yatırım olarak tanımlanan değerler örnek olarak sayılmış bir şekilde sınıflandırılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar milli gelirin artışına, döviz ve vergi gelirleri, işgücü ve istihdam yönünde etkileyerek ev sahibi ve kaynak devletlerin ekonomik yükselişi açısından önemli bir rol oynamakla birlikte, bu devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından da önemlidir.[27]

Bundan başka, mevcut siyasi yapıların küreselleşme süreci içerisinde genellikle liberal yöntemde olması, ticari ilişkilerde ve uygulamalarda özgürlük, teknolojik gelişmeler vasıtasıyla değişik ülke pazarları arasında ileri düzeyde etkileşimin olması ve ülkelerin yükselişinde ve hedeflenen refah derecesine erişmesinde doğrudan yabancı yatırımların rolünü daha yükseltmiştir[28].

Doğrudan yatırımlar ülke sınırlarını geçen yatırım niteliğindedir ve uzun bir dönemi içermektedir. Bu yatırım yöntemi, yabancı bir ülkede girişimcilik faaliyetine başlama, şirket açma, fabrika satın alma veya hem müessesenin sermaye fonuna katkı sağlamak hem de kar elde etmek maksadı ile var olan bir ticari faaliyete yatırım yapma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Doğrudan yatırımlar şirket birleşmesi ya da devri, özelleştirme uygulamaları başvuruları veya ortak girişim biçimde de ülke ekonomisini kapsamaktadır[29].

Doğrudan yabancı yatırımlar, uzun vadeli kâr elde etme maksadına dönük, yatırımcının yönetsel katılımı ile desteklenen ve üzerinde efektif bir denetim tekniği kurulan yatırımlardır[30].

---

[26] Yılmaz: **a.g.e.,** s.62.

[27] Ertunç Şirin, **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirme Rejimi**, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2006, s. 46; Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, (2. Baskı). Ankara: Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, 1978, s. 67; Karluk: **a.g.e.,** s. 214.

[28] Emin Hüseyin Çetenak, **"Yabancı Portföy Yatırımlarının Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkisi: İMKB Üzerine Bir Uygulama"**, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2006, s. 10; Bayraktar: **a.g.e.,** s. 15.

[29] Erten: **a.g.e.,** s. 25.

[30] Coyne Sr., Edward J.: Targeting the Foreign Investor, Strategic Motivation, Investment Size and Developing Country Investment Attraction Packages, Boston 1995, pp.15-16.

Dolaylı yatırımlar, portföy yatırımları *(portfolio investment)* olarak da tanımlanmaktadır. Uluslararası ekonomi teorisinde, dolaylı yabancı yatırım bir ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslararası sermaye piyasasında satın alınması suretiyle yapılan yatırım şekli olarak belirtilmektedir[31]. Doğrudan yabancı yatırımlardan farklı olarak portföy yatırımlarda yatırımcı için tek mesele kâr elde etmektir, dolayısıyla şirketin yönetimine önem vermektedir[32].

Dolaylı yatırımlarda kurumun yabancı bir ülkedeki hisselerini satın almak vasıtasıyla yatırım yapılmaktadır. Dolaylı yabancı yatırımda, yatırımcı kendi ülkesi haricinde başka bir ülkede çalışan bir kurum tarafından ihraç ettiği finansal belgeleri- örneğin hisse senedi, tahvil, yatırım fonları gösterilebilir- satın alarak bu menkul kıymetlerin piyasadaki değerinin yükselmesiyle kar elde etmeyi hedeflemektedir.[33] Dolaylı yatırım, gerçek ya da tüzel kişilerin daha çok kazanç gayret sarf etme çabası sonucu olarak ekonomisine bağlı olduğu ülke açısından risk yaratma olasılığının daha yüksek olduğu, bununla beraber herhangi bir borçlanma dışında ülkeye nakit akışı temin etmesi ve piyasadaki etkinliğin büyümesine yardımda bulunan bir yatırım şeklidir[34].

Son zamanlarda uluslararası sermeye hareketliliğinin serbestleştirilmesi, piyasanın efektif çalışması üzerinde bürokratik sınırların ve kontrollerin çıkarılması, menkul kıymet borsalarının artması, finansal araçların birçok şeklinin meydana gelmesiyle beraber dolaylı yabancı yatırımlar önemli ölçüde gelişmiştir[35].

Yabancı bir ülkeye fiziki olarak sermaye temin etmesi veya bu devlette bir kurum sahibi olunması ya da var olan bir kurumla ortaklık gerçekleştirilmesi vasıtasıyla sermaye akışının sağlanmasından oluşan doğrudan yabancı yatırımlar, üretim hacminin çoğalmasında herhangi etkisi olmayan ancak ülkeye sermaye girişi sağladığından ekonomik açısından ciddi, yarar sağlayan, aynı anda büyük süratle

[31] Karluk: **a.g.e.,** s.465.
[32] Орлова Елена Роалдовна, Инвестиции, Москва 2007. стр.147.
[33] Baykal: **a.g.e.,** s.16; Yılmaz: **a.g.e.,** s.17.
[34] Şener, **a.g.e.,** s. 9-11.
[35] Çetenak,**a.g.e.,** s.23-25; Harun Terzi ve İhsan Günaydın,**''Ekonomik Kalkınmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme''**, İşletme ve Finans Dergisi, 1997, s. 52-61.

hareket ederek ülke ekonomisine beklenmedik giriş ve çıkışlar yapma özelliğine sahip olan dolaylı yatırımlardan nitelik itibari ile bölünmektedir[36].

Doğrudan ve dolaylı yatırım şekilleri birbirinden aşağıda bahsedilen birtakım mühim kriterlerle ayrılmaktadır:

- Bunlardan birincisi riskle bağlıdır. Dolaylı yatırımcı risk faktörünün kendi yatırımı için tehlike yaratacak bir dereceye ulaştığını fark ettiğinde yatırımını anında geri çekme imkânına maliktir. Finansal krizler ve mümkün zarar riski halinde dolaylı yatırımlara ülkeyi terk etme fırsatı verilmesi, bu yatırımların doğrudan yabancı yatırımlardan farklı olarak kısa vadede kazanç edinmeye hedefli bir maksadının olmasının doğal neticesidir. Kısa vadeli, sıcak para hareketleri niteliğindeki bu yatırımların, kriz dönemlerinde ülkeden ani sermaye çıkışı öngörmeleri, gelişmekte olan ülke ekonomilerini negatif yönde tesir etmektedir. Bu noktadan dolaylı yatırımları, bazı gelişmekte olan ülkeler tarafından kısıtlanmakta, üstelik bazı durumlarda tümüyle engellenmektedir[37].
- Dolaylı yatırımlar genellikle değişik özelliğe sahip ve kısa vadeli yatırım şeklinde olup, ülke ekonomisi açısından yalnız nakit akışı karşılanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ise yabancı sermaye dışında marka, Ar-Ge teknoloji ve başka yatırım faaliyetine yönelik değerleri de sağlamaktadır[38].
- Doğrudan ve dolaylı yatırımları birbirinden ayıran başka bir kriter ise yatırımcının yatırım üzerinde denetim- kontrol hakkına sahip olup olmamasıdır. Doğrudan yatırımda yatırımcı, kurumun idaresi üzerinde denetim yetkisine maliktir. Dolaylı yatırım da ise yatırımcı, kurum üzerinde herhangi bir tesiri olmaksızın yalnızca o kurumun paylarına sahiptir[39]. Aslında, bu farklılığın ilk kriterden yarandığını söylemek mümkündür. Spesifik olmak gerekirse dolaylı yatırımda yatırımcı istediği zaman yatırımı geri çekme olanağına sahip olduğu

[36] Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma Genel Müdürlüğü, 2003; Şirin, **a.g.e.,** s. 50.
[37] İTO, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye- Durum Tespiti ve Stratejik Plân, (Plân), İstanbul 2002, s.19.; Deniz Defne Kırlı. "Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA) ve Yabancı Yatrırımların Politik Risklere Karşı Korunması". (T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk (Devletler Özel Hukuk, Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2004. s.10.
[38] Bayraktar, **a.g.e.,** s. 13.
[39] Tiryakioğlu, **a.g.e.,** s.10; Bayraktar, **a.g.e.,** s. 5.

için kurumun yönetim ve denetimi ile bağlı konularda söz sahibi olmasına da ihtiyacı olmamaktadır. Doğrudan yatırımcılar açısından ise kurumun işleyişi, yönetimle bağlı alınan kararlar yatırımın geleceği için çok mühimdir.

- Meydana gelen herhangi bir risk olduğu takdirde dolaylı yatırımlarla ev sahibi devletin mesuliyeti arasında bağlantı kurulmaması da dolaylı yatırımları doğrudan yatırımlardan ayıran bir diğer farklılıktır[40].

- Doğrudan yabancı yatırımları dolaylı yatırımlardan ayıran bir diğer kriter ise, yabancı doğrudan yatırımların büyük ölçüde çok uluslu şirketler tarafından yapılmasıdır[41]. Çok uluslu şirketler yatırım yaparken küresel bir strateji izledikleri için [42] bu tür yatırımlarda denetim kriteri giderek daha önemli olmaya başlamıştır. Kendi yatırımını güvence altına almak için çok uluslu şirketin kullanabildiği güç dikkat çekicidir ve böyle bir gücün varlığı, uluslararası düzeyde bu şirketlerin denetimine ilişkin talepleri gündeme getirmektedir. Bu durum dolaylı yatırım bakımından söz konusu değildir[43].

## 2. Yabancı Yatırımcı Kavramı

Yukarda bir yatırımı doğrudan yabancı yatırım olarak tanımlamamız için gerekli kriterlerden birinin yatırımın ev sahibi ülke için yabancı yatırımcı statüsü sahip olan gerçek ve tüzel kişiler vasıtasıyla yapılması olduğunu ifade etmiştik. Yabancı yatırımcı bir ülkeden tâbiiyetinde bulunmadığı başka bir ülkeye sermaye ihraç eden gerçek ve tüzel kişidir[44]. Gerçek kişi yatırımcılar, taraf devletlerden birinin hukuk kurallarına göre vatandaşı sayılan kişileri ifade eder. Anlaşmalarda bilinçli olarak, daha dar bir kapsama sahip olan *"citizen"* kavramı yerine, içeriği daha geniş olan *"national"* ifadesi kullanılmaktadır. Türk hukuku açısından bu ayırım mühim olmamakla beraber,

[40] Arıkan, **a.g.e.,** s. 7. Sornarajah, **a.g.e.,** s. 9.
[41] Sezer, H./Kilmister, A.: **''Foreign Direct Investment'',** International Business Economics: A European Perspective (eds. Piggott, J./Cook, M.), London-New York 1993, s. 326;
[42] Tiryakioğlu, **a.g.e.,** s. 11; Thomas Anderson, **Multinational Investment in Developing Countries**, A Study of Taxation and Nationalization, London-New York 1991, s. 29.
[43] Tiryakioğlu, **a.g.e.,** s.11; Doğrudan yatırım ile dolaylı yatırımının ekonomik açıdan etkileri için bkz. Reuber, S. 17-21.
[44] Sabir Allahverdiyev, Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Xüsusi (Mülki) Hüquq Kursu, Bakı: Diggesta Nəşriyyat, 2007, s. 153.

örneğin ABD hukukuna göre, Amerikan Samoa yerlileri *"citizen"* sayılmamakla birlikte *"national"* kavramı içinde kabul edilmektedirler[45].

Yatırımcı, ülkesinin yasalarına göre ve yatırımların karşılıklı korunması hakkındaki sözleşmeye taraf olan başka bir devletin sınırlarında yatırım yapma hakkına sahip olan kişidir[46]. Bu yatırımcı kişiler gerçek kişiler olabileceği gibi tüzel kişiler de olabilirler.

Yatırım anlaşmalarında tüzel kişi yatırımcılar, genellikle âkit taraflardan birinin hukukuna göre kurulmuş ve merkezi veya ekonomik faaliyetleri taraf devletlerden birinde bulunan şirketler, firmalar ve ortaklıklar olarak ifade edilmektedir. Lakin, bazı anlaşmalarda yapılan yatırımcı tanımlarında merkez yeri tek başına kullanılırken, bazılarında ise faaliyet merkezi ile beraber, alternatif olarak değil kümülatif olarak aranmıştır[47].

Devletler Hukuku Enstitüsünün, 1892 tarihli Cenevre toplantısında kabul edilen yabancı tanımı daha sonra birçok ülkenin hukukunda kabul edilen klasik bir tanım olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde de kabul edilen bu tanıma göre yabancı, *"bir devletin ülkesinde bulunan ve devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı olmayan kişidir".*

Çalışmamızın bu hissesinde ise hem Türkiye hem de Azerbaycan hukuku dahilinde kimlerin yabancı yatırımcı olarak kabul edildiğine bahsedeceğiz:

Türk hukukunda 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun 2. maddesinde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan ve yabancı yatırımcı statüsünü sahip olanlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Yabancı devlet vatandaşlığına sahip gerçek kişiler,
- Yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşları,
- Yabancı ülkelerin kanunlarına uygun olarak kurulmuş tüzel kişiler,
- Uluslararası kuruluşlar

[45] *"Citizen"* ve *"National"* kavramları arasındaki önemli farklılıklar: *"National"* sayılanlar yurtdışındayken (seyahat ederken) ABD'nin konsolosluk tarafından korunma hakkına sahipler. Bundan başka üç aylık ikametin ardından vatandaşlığa da başvura bilirler. *"Citizens"* sayılanlar ise ABD seçimlerinde oy kullanma hakkına sahipler.
[46] Гущин / Овчинников, **a.g.e.,** стр.557.
[47] Erten**, a.g.e.,** ss. 163-164.

yabancı yatırımcı olarak kabul edilmiştir. Türk vatandaşlarının yabancı yatırımcı sayılabilmeleri için yurtdışında ikamet etmeleri gerekir. Türk vatandaşlarının yurtdışında ikamet sahibi olup olmadıkları Türk Medeni Kanunu'na göre belirlenmeyecektir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun Uygulama Yönetmeliği'nde, ikametgahın yurtdışında olduğunun tespiti açısından farklı bir kriterden hareket edilmiştir. Yönetmeliğin 18. maddesinde yurtdışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeleyen Türk vatandaşlarının, yabancı yatırımcı statüsünü kazanması için, yurtdışında yerleşme niyetiyle oturması değil, çalışma izni veya ikamet izni almış olması yeterli sayılmıştır[48].

Azerbaycan Cumhuriyeti Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun'un 2.[49] maddesinde bir yatırımcının yabancı yatırımcı statüsüne sahip olabilmesi için aşağıdaki kategorilerden birine dâhil olması gerekmektedir.

- Yabancı tüzel kişiler,
- Başka ülkenin vatandaşları, vatandaşlığı olmayan kişiler, başka devlette daimî ikamet hakları olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları- bu gruba katılan kişiler vatandaşı olduğu ya da daimî ikamet ettikleri ülkede ekonomik faaliyeti gerçekleştirmek için kaydolmaları gerekmektedir.
- Yabancı devletler,
- Uluslararası kuruluşlar

İki taraflı ve çok taraflı yatırım anlaşmalarına uygun olarak yatırımcı, gerçek kişi ya da tüzel kişi olabilir. Bir yatırımcıyı "yabancı olarak" nitelendirmek için belirlenen kriterler, yatırımcının gerçek ya da tüzel kişiliğe sahip olması açısından farklılık göstermektedir. Gerçek kişi yabancıysa ya da daimî ikametgahı yabancı bir devlette ise, bu kez "yabancı yatırımcı" olarak kabul edilir[50].

İkili yatırım anlaşmalarında yatırımcı olarak tüzel kişilerin tanımı genellikle aşağıdaki gibi verilmektedir: "Kar maksadı taşıyan, özel ya da kamu kuruluşu şeklinde faaliyet gösteren, mevzuat hükümleri gereğince sınırlı veya sınırsız sorumluluğu sahip

[48] Nuray Ekşi, Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular, (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.,2012, s.181.
[49]Azerbaycan'da yabancı yatırımları düzenleyen kanun 15 Ocak 1992 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Yabancı Sermaye Kanunu"'dur. Kanunun Azerbaycan dilindeki orjinal adı "Xarici İnvestisiyanın Qorunması Haqqında Azerbaycan Respublikası Qanunu'dur.
[50] Vahit Doğan, Milletlerarası Özel Hukuk, (4. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi, 2017, s. 171-176; İlgili dava örnekleri için bkz: Yılmaz, **a.g.e.,** s. 177-179.

tüzel kişi olarak kurulmuş ya da başka bir şekilde düzenlenmiş yabancı şirketler, iş ortakları ya da başka teşekkül edilmiş tüzel kişi kapsamındadır"[51]. Tüzel kişilerin yabancı yatırımcı olarak yorumlanması için ise tüzel kişinin kurulduğu yer, resmi sicile kayıtlı olduğu yer, ortaklarının tâbiiyet bağıyla bağlı olduğu yer, işletme merkezi ya da fiili idare merkezi gibi kriterler belirlenmektedir[52].

### 3. Türk Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

Doğrudan yabancı yatırımlar konusunda Türk hukukunda yer alan düzenlemeler iki kategoride toplanmaktadır. Bunlardan birincisi iç hukuka ait düzenlemeler, diğeri ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan ve kabul edilen uluslararası sözleşmelerdir.

Doğrudan yabancı yatırım kavramı kapsamında, incelenecek ilk düzenleme 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunudur. Kanun yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit muamele görmesini sağlamak ve diğer temel ilkeler belirlemekle yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmaya teşvik etmek ve yabancı yatırımcıları Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, satış, tasfiye, tazminat ve lisans bedellerini yurt dışına özgürce transfer edebilmelerini teminat altına almak maksadı ile 17.06.2003 tarihinde onaylanmıştır[53].

Kanun, bir yatırımı doğrudan yabancı yatırım gibi nitelemek için üç değişik kriter öngörmektedir. Bunlar: yatırımcının görüş noktasından belirlenen kriterler, yatırım yöntemi ve yatırıma konu değerler açısından tespit edilen kriterlerdir.

Yatırımcı açısından kriterler, yabancı yatırımcı kavramının incelendiği alt başlıkta bahsedilmiştir.

Yatırım yöntemi açısından tanımlanan kriterler:

---

[51] Faruk Kerem Giray, Türkiye'nin Taraf Olduğu İki Taraflı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Öngörülen İhtilaf Çözüm Yolları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan, 1997-1998, C.17, S. 1-2, ss. 217-228, s. 219.
[52] Doğan, **a.g.e.,** ss. 261-263.
[53] Lerzan Yılmaz, **"4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler"**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.5, S.10, 2006, s.173-190, s. 174; Çal, **a.g.e.,** s. 145.

- Yeni bir şirket kurulması- Türk mevzuatına uygun olarak kurulup, tescil edilen ve idare merkezi Türkiye'de olan şirketler Türk şirketidir. Yabancı yatırımcı Türkiye' de TTK' da sayılan şirket türlerinden herhangi birini seçerek ya da BK çerçevesinde adi şirket kurarak yatırım faaliyetinin gerçekleşmesini sağlayabilir. Bu kanaate varmamıza sebep ne TTK' da ne de yabancı yatırımlarla ilgili mevzuat hükümlerinde yabancıların şirket kurmasını engelleyen bir ifadenin bulunmamasıdır.

Büyük sermaye istenen yatırımlarda, ise genel olarak birden fazla kurum birleşerek *joint venture* ya da *konsorsiyum* tipli girişim kurmaktadır. Bu tür ortaklıklar da BK çerçevesinde yeni şirket kurma şeklinde olan yatırım metotlarından biridir[54].

5174 sayılı TOBB Kanun'unun 9. maddesinde, şube şu şekilde tanımlanmıştır: Bir merkeze birleşik olmasına rağmen ister merkezin bulunduğu odanın ister ayrı odanın çalışma alanı içinde olan müstakil sermayesi ve müstakil muhasebesi bulunan ve/veya muhasebesi merkezde tutulmasına ve müstakil sermayesi bulunmasına rağmen tek başına sınai faaliyet ve ticari muamele yapan yerler ve mağazalar olarak belirlenmiştir. DYYK ile beraber yurt dışındaki ortaklıkların Türkiye'de şube açmak amacıyla ön izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Yalnızca Sanayi ve Ticaret Bakanlığından alınacak izin ile şube açılmasına izin verilmiştir.

- Yatırımcıların menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi ya da menkul kıymet borsalarından minimum %10 hisse oranı veya aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olması. Bu yolla bir askeri sınır getirilmesinin nedeni hisse senedi alınan şirkette kontrol yetkisinin edinilmesidir. Belirtelim ki son hüküm eski düzenlemelerde dahil edilmeyen, onlara nazaran yenilik getiren hüküm niteliğindedir. Bundan başka önceki düzenlemede Türk şirketinin sermayesinde Türk ve yabancı yatırımcının pay oranı değişirse yabancı ortağın izin alması gerekmekteydi. Yeni düzenlemeyle bunun gibi bir yükümlülük ortadan kalkmıştır[55].

Yatırıma konu olan değerler açısından tanımlanan kriterler:

---

[54] Erten, **a.g.e.,** ss. 85-87.

[55] Erten, **a.g.e.,** s. 90; Hasan Mushtaha. **''Türk Hukukuna Göre Yabancı Yatırımların Tabi Olduğu Mevzuatın İncelenmesi ve Değerlendirilmesi''**, (İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Hukuku ve AB Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Hukuku Yüksek Lisans Tezi), İstanbul. 2017, s. 27.

Para yabancı yatırım şeklinde en fazla kullanılan değer olmakla birlikte yabancı yatırım dahilinde değerlendirilen tek maddi varlık değildir. Para dışında değerler de DYYK çerçevesinde yabancı yatırım olarak nitelendirilmektedir. Kanunda bu değerler, yurtdışından getirilen ve yurtiçinden karşılanan değerler olarak iki bölüme ayırmaktadır.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri dışında),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları şeklinde karara varılmaktadır.

Kanunun 2. Maddesi f. 2 kısmında ise yurtiçinde temin edilen hangi değerlerin doğrudan yabancı yatırım olarak değerlendirileceği aşağıdaki şekilde düzenlenmektedir:

- Yabancı yatırımcı kimliğini sahip olan kimseler, kâr, hasılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına dair hakları,
- Elde ettikleri kıymetleri yeni şirket kurmak ya da şube açmak amacıyla kullanması.

Görülebileceği gibi, kanun koyucu doğrudan yabancı yatırım kavramını tanımlamaktan kaçınmış, bunun yerine kanunda yabancı sermaye olarak değerlendirilen yatırımları belirtmiştir. Bu değerler bir önceki DYYK nazaran daha sınırlı olmakla birlikte, Kanunda "gibi" tabirinin kullanımı yabancı yatırımının belirtilen bu değerlerle sınırlı olmaması, bu değerlerin örnek niteliği taşıdığını ifade etmektedir[56].

### 4. Azerbaycan Hukukunda Yabancı Yatırım Kavramı

Azerbaycan hukukunda yatırım kavramı “investisiya” kelimesiyle ifade edilmektedir. Yatırım kavramının yasal tanımı İnvestisiya (Yatırım) Faaliyeti

[56] Erten, **a.g.e.,** s.100.

Hakkında Kanunla[57] sabitleştirilmektedir. Kanunun 1. maddesinde yatırım kavramının tanımı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir: Yatırım gelir elde etmek ve sosyal fayda sağlamak maksadı ile girişimcilik ve diğer faaliyet türleri şirketlerine yapılan sermaye aynı anda, maddi ve fikri mülkiyet kazanımlarından oluşmaktadır. Bu kazanımlar aşağıda belirtilenleri kapsamaktadır:

- Para, banka mevduatı, krediler, paylar, hisseler ve değerli kağıtlar,
- Menkul ve gayrimenkul değerler (binalar, yapılar, araçlar ve diğer maddi varlıklar),
- Belirlenmiş şekilde kayıt altına alınan akademik ve diğer fikri mülkiyet eserleri, know how' dan ileri gelen bilgiler,
- Toprak, su ve diğer doğal kaynakları, binaları, yapıları ve araçları kullanma hakkı ve diğer eşya hakları, diğer bütün maddi servetler.

"Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında" 15 Ocak 1992 tarihli Kanunun 3. maddesinde yabancı yatırımın tanımı aşağıdaki gibi belirlenmektedir:

Kanunun lafzından anlaşıldığı üzere, "yabancı yatırımcılar kanunla yasaklanmayan her alanda yatırım faaliyeti gerçekleştirebilirler. Bazı faaliyet türlerinde yatırımlar ise özel izin belgesi alınarak yapılabilir" (m.6). "Yabancı yatırımcıların faaliyeti yalnız savunma, ulusal güvenlik, çevrenin ve halkın korunması maksadı ile bazı bölgelerde kısıtlanabilir ya da tam olarak yasaklanabilir" (m.7).

Kanunun 2. maddesinde; yabancı tüzel kişilerin, başka ülke vatandaşı veya vatandaşlığı olmayan gerçek kişilerin, başka devlette daimî ikamet hakları olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının, yabancı devletlerin ve uluslararası kuruluşların yabancı yatırımcı kavramı kapsamında değerlendirildiği ifade edilmektedir.

Yatırım faaliyetinin yabancı yatırım olarak nitelendirilmesi için, yabancı yatırımcı olarak kabul elden kişiler tarafından hangi yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiği 3. maddenin devam eden kısmında aşağıdaki şekilde belirlenmektedir:

– Azerbaycan tüzel ve gerçek kişileri tarafından kurulmuş mevcut şirketlere ortak olma yoluyla,

[57] Xarici İnvestisiyanın Qorunması Haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU, 15 yanvar 1992, https://www.taxes.gov.az/az/post/44, (Erişim Tarihi: 19.07. 2020).

– Tamamen yabancı yatırımcılara ait olan şirketlerin kurulması yoluyla,

– Toprakları ve doğal kaynakları kullanma ve onlar üzerinde mülkiyet hakkının sağlaması yoluyla,

– Azerbaycan Cumhuriyeti yasal düzenlemelerine göre yabancı yatırımcıların mülkiyetinde olmasına imkân verilen diğer tür malvarlığının elde edilmesi yoluyla,

– Azerbaycan vatandaşları ve tüzel kişileri ile yabancı yatırıma dair yapılan sözleşmelerde belirlenen diğer yöntemlerle faaliyet gösterebilirler.

Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak, yabancı yatırımları olan şirketler "Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı ve Devlet Sicili Hakkında" kanunda belirlenmiş şekilde ve belirlenmiş yetkili devlet kurumlarınca kayıt altın alınmalı, kanunla belirlenmiş sağlık, hijyen ve ekoloji taleplerin gerçekleştirildiğine hakkında bilirkişi raporu almalıdır.

Yabancı yatırım şirketlerinin devlet kurumları yoluyla kayıt altına alınması için gereken belgeler aşağıdaki gibidir.

- Yabancı yatırımlı şirketin devlet kaydına alınmasına dair dilekçe,
- Kurucu üyelere ilişkin bilgi-gerçek kişiler ise yabancı ve vatandaşlığı olmayan kişilerin pasaportlarının noter onaylı sureti. Kurucu üyeler tüzel kişiler ise onların yasal olarak kayıt altına alındığı hakkında belge. Bu belge Noter onaylı ya da ilgili ülkede Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nde onaylı olmalıdır,
- Yabancı yatırımlı Şirketin kurucu üyeler yoluyla onaylanmış sözleşmesi,
- Şirketin kurulması ve sözleşmenin kabul edilmesine dair kurucu üyeler ya da onlar tarafından vekalet verilen kişiler tarafından kabul edilen karar,
- Sözleşme ile belirtilen sermayenin ve devlet harcının ödenmesini onaylayan belge,
- Yukarıda sayılan belgeler kurucu üyeleri tarafından değil onların yasal temsilcileri tarafından teslim edilmiş ise vekaletname[58].

[58] https://asan.gov.az (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

## 5. Çok Uluslu Şirketler Kavramı

Çok uluslu şirketler literatürde farklı tanımlarla ifade edilmektedir. Genel olarak yapılan tanımlarda ise çok uluslu şirketler en az iki ülkede yavru şirket veya şube olarak faaliyet gösteren ve merkezden yönetilen özel veya devlet işletmeleri olarak tanımlanmaktadır[59].

"Çok uluslu işletme birden fazla ülkede doğrudan yabancı yatırım veya katma değer faaliyetlerine sahip olan işletmelerdir". Bu, çok uluslu (Multinational Enterprise – MNE) bir işletmenin eşik tanımı olup, akademik ve iş dünyasında geniş olarak kabul edilmekle beraber, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) Yatırım, Teknoloji ve Kurumsal Gelişim Anabilim Dalı (Division on Investment, Technology and Enterprise Development - DITE), hükümet ve uluslararası kuruluşların böyük bölümü tarafından kabul edilmiş tanımlamadır[60].

Çok uluslu şirketler küreselleşme süreçi içerisinde çok mühim bir rol oynamışlardır. Devletler, ellerindeki büyük yatırım hacimleri nedeniyle çokuluslu şirketleri ülkelerine çekmek için düşük vergiler, rahat ortam ve iş yasaları uygulamaya başlamış ve bir zaman sonra bu bir yarışa çevrilmiştir. Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımın esas kaynağı olduklarından, bilhassa gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri ve sosyal politikaları üzerindeki tesirleri sürdürmektedir[61].

Günümüzde ülkelerin ekonomileri gibi dış politikaları da çok uluslu şirketlerin yönlendirmelerine göre şekil almaktadır. Yabancı yatırımlar genel olarak ev sahibi ülkelere çok uluslu şirketler tarafından getirilmekte, bu ülkelere gittikçe küreselleşen ve liberalleşen dünya düzeninde ve pazarında başarılı bir şekilde rekabet etme imkânı

---

[59] Efe Dündar, "Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelemesi", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, Cilt. 11, S.41, 2014, (Çevrimiçi) http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5782, (Erişim Tarihi: 04. 04. 2021), s.276.

[60] John H. Dunning, Sarianna M. Lundan, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Second Edition, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2008, (Çevrimiçi) https://dipiufabc.files.wordpress.com/2015/06/dunning_multinational-enterprises-and-global-economy.pdf, (Erişim Tarihi: 04. 04. 2021), p.3.

[61] Javid Süleymanlı, "Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama", (T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2015, s.37.

tanımaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler, gitgide bölgesel ve küresel pazarlar için üretim yapma kavramı üzerinde daha fazla odaklanmışlardır[62].

Çok uluslu şirketlerde, üç esas özellik bulunmaktadır:

- Farklı işlemler ve üretim ağı içindeki yöntemler üzerinde kendi içinde ve çeşitli ülkeler arasında koordinasyon ve kontrol becerilerinin olması
- Üretim faktörlerinin dağılımında ve devlet politikalarında coğrafi farklılıkların üstünlüklerini kullanma yeteneğinin olması
- Coğrafi esnekliklerinin olması[63]

Önemli bir sermaye kaynağı ve sermaye transfer kanalı olan Çok uluslu şirketlerin, dört farklı tipi mevcuttur. Bunlar; doğal kaynak arayanlar, pazar arayanlar, etkinlik arayanlar ve stratejik varlık ve kapasite arayanlar şeklindedir[64].

Çok uluslu şirketlerin, performans, teknoloji, üst düzey fonksiyonlar ve esneklik başlıkları altında dört amacı mevcuttur[65].

- **Performans:** Kâr maksimizasyonuna ulaşmak, hisse değerini yükseltmek maliyet minimizasyonu temin etmek,
- **Teknoloji:** Çeşitli coğrafi bölgelerde firmanın ihtiyacı olan AraştırmaGeliştirme (AR-GE) etkinliklerini sürdürmek, zaruri teknolojilere erişim sağlamak,
- **Üst düzey fonksiyonlar:** Firmanın esas merkezini ve üzerine aldığı fonksiyonları en uygun bir çizgide tutan bütün üst düzey işlemlerin hatasız bir şekilde konumlanmasını temin etmek,
- **Esneklik:** Kârını optimal seviyeye getirecek ve değişen şartlara karşı firmanın üretim ağının coğrafi dağılımını değiştirebilecek bir esnekliğe sahip olmak.

[62] UN, Foreign Direct Investment and Development, UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements, (Investment Agreements) New York/ Geneva 1999, p.28.
[63] Selma Durgan, "Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi", (T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi), 2016, s.17.
[64] Durgan, **a.g.e.,** s.16.
[65] Peter Dicken, Global shift: Reshaping The Global Economic Map in The 21st Century, 4th ed., Sage Publications, London, 2003, p.275.

## 6. Uluslararası Kuruluşlar Kavramı

Uluslararası kuruluşlar kavramı ~~ise~~ genellikle hükûmetler arasında kurulan ve üyeleri yalnızca devletler olan kuruluşları tanımlamak için kullanılmaktadır[66]. Lakin geniş olarak kullanıldığında bu kavram "uluslararası seviyede faaliyette bulunan, ticari maksat taşımayan ve birden çok devletin ilgisini çeken fakat devlet niteliği taşımayan"[67] kuruluşlar anlaşılmaktadır. Kısa anlamda ise uluslararası kuruluş birden fazla devlet arasında yapılan anlaşmaların oluşturduğu, uluslararası hukuka uygun olarak faaliyet gösteren, devletlerin sınırları dışına çıkan bir alanda işleyen ve üye devletlerin belirli ortak çıkarlarını sağlamaya çalışan devletlerin kurdukları birlikler olarak ifade edilebilir[68]. Bu manada uluslararası kuruluşlar devlet değillerdir, lakin devletler arasında kurulmuşlardır ve bu kuruluşları kuran devletlerin belirledikleri menfaatlerini sağlamak üzere uluslararası hukuka göre faaliyette bulunan siyasal birliklerdir. Şüphesiz, uluslararası kuruluşların kendilerini meydana getiren üyelerinin varoluşlarından başka ayrı bir varlıklarının olduğunu da önemle belirtmek gerekir. Hükûmetler arasında kurulan uluslararası kuruluşları çok uluslu şirketler gibi uluslararası seviyede çalışan kuruluşlardan ayıran en mühim nitelik ise, kar maksadı izlememelidir[69].

Yabancı sermayenin gelmesinin özendirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının korunması maksadıyla, ev sahibi ülkeler ya da kaynak ülkeler farklı yatırımı teşvik anlaşmalarının yaparken, uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin iyileştirilmesini de isterler. Meselâ, OECD, gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden mühim bir kurumdur. Teşkilat içinde, uluslararası yatırımlar ve çok uluslu şirketler konusunda üye ülkeler arası işbirliğini geliştirme amacını tamamlamak üzere 1975 yılında "Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketler Komitesi (Committee on International Investment and Multinational Enterprises- CIME) kurulmuştur[70].

---

[66] Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika,** 4. b, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.39.
[67] Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar,** 2. b, Eskişehir: Tütünbank yayınları, 1995, s.5.
[68] Robert L. Bledso and Boleslaw A. Boczek, **The International Law Dictionary,** Clio Press Ltd., Oxford, England, 1987 p.75.
[69] Abdulkadir Baharçiçek, **Uluslararsı Kuruluşların İşlevleri,** s.231.
[70]Gülay Keleş, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nda Yabancı Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Devletler Özel Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.27.

OECD'nin yanında uluslararası ticaretin olabildiğince serbest ve planla yapılmasını sağlayan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), uluslararası yatırımlarda mühim rol oynamaktadır. Uluslararası yatırım alanında bundan başka iki önemli sözleşme DTÖ'nün girişimleri neticesinde belirginleşmiştir. Dünya Bankası'nın, Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi'nin (International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID) kurulmasında ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA)'nın tertip edilmesinde ve faaliyet göstermesinde destekleri büyük olmuştur. MIGA çok taraflı bir anlaşma ile kurulmuştur ve 1988 yılından bu yana faaliyetini devam ettirerek gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımları farklı yöntemlerle teşvik etmektedir[71].

## 7. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Doğrudan Yabancı Yatırım ve Yabancı Yatırımcı Kavramı

15 Ekim 2011 tarihinde İzmir'de imzalanan ve 30 Ekim 2011 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından 16 Ocak 2013 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti tarafından tasdik edilen "Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması"[72] iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini ve ortaklığını arttırmak, yatırımlar için farklı teşvik uygulamaları ve koruma teknikleri tanımak ve ticari ilişkilerin daha da sıkılaştırılması maksadı ile akdedilmiştir. Bu Anlaşmanın "Tanımlar" başlıklı 1. maddesinde hem yatırım hem de yatırımcı kavramlarının hukuki özelliği belirlenmektedir. "Yatırım uzun süreli ekonomik ilişkiler kurma amaçlı faaliyetlerle bağlantılı olarak bir Akit tarafın yatırımcısına diğer Akit tarafın ülkesinde bu Akit tarafın ulusal mevzuatına uygun olarak doğrudan kurulan veya edinilen her türlü mal varlığını" anlatmaktadır. Bundan başka maddenin devam eden kısmında bu malvarlığına dâhil olanlar örnek olarak sayılmıştır ve yatırım kavramının bunlarla sınırlı olmadığı, Anlaşmada belirtilenlerden başka diğer değer ya

[71] Keleş, **a.g.e.,** s.28.
[72] (RG 26/05/1997 – 23000)

da hakların da yatırım olarak nitelendirilebileceği belirtilmiştir. Anlaşmada yatırım olarak sayılan hak ve değerler şunlardır:

- Taşınır ve taşınmaz malların yanı sıra ipotek, rehin, kiralama, intifa hakkı, kefalet gibi diğer haklar ve malvarlığının bulunduğu Akit Tarafın kanun ve düzenlemelerine uygun olarak tanımlanan diğer benzer ayni haklar;
- Yeniden yatırılan gelirler, para alacakları veya bir yatırımla ilgili mali değeri olan diğer haklar;
- Hisseler, hisse senetleri ya da şirketlere iştirakin diğer her türlü şekli;
- Telif hakları, patentler, sınai tasarımlar, teknik bilgi, ticari itibar gibi fikri mülkiyet haklarının yanı sıra Akit Tarafların ulusal mevzuatına uygun diğer benzer haklar;
- Doğal kaynakların aranması, geliştirilmesi, çıkarılması veya işletilmesine yönelik imtiyazlar da dâhil olmak üzere, yetkili bir makam tarafından kanun veya bir sözleşme ile verilmiş iş imtiyazları;

Bir kurumun yüzde onundan daha az hissesine veya oy hakkına tekabül eden ve borsa yoluyla edinilmiş yatırımlar bu Anlaşma kapsamında değerlendirilmemektedir.

Malvarlıklarının yatırım veya yeniden yatırımda kullanılması şeklindeki herhangi bir değişiklik bunun yatırım olarak nitelendirilmesini etkilemeyeceği de Anlaşma ile hükme bağlanmaktadır.

Anlaşma kapsamında yatırımcı kavramı ise Akit tarafın ülkesinde bu Akit tarafın mevzuatına uygun olarak yatırım yapmış gerçek ve tüzel kişileri ifade etmektedir. Gerçek kişiler bir Akit tarafın kanunlarına göre vatandaşlığı haiz olan kişilerdir. Anlaşma kapsamında tüzel kişiler ise Akit Taraflardan birinin yürürlükteki hukuku çerçevesinde kurulmuş ve Akit tarafın ülkesinde kayıtlı yönetim merkezleri ile birlikte yeterli seviyedeki faaliyeti bulunan ve diğer Akit Tarafın ülkesinde, o ülkenin mevzuatı ile uyumlu olarak yatırım yapan şirketleri, firmaları veya iş ortaklıklarını ifade etmektedir. Eğer yatırımcı yatırımın yapıldığı ülke ile diplomatik ilişkisi bulunmayan üçüncü bir ülkenin vatandaşlığı haiz kişilerine ait ise veya bu kişilerce kontrol edilmekte ise bu yatırımcının Anlaşmanın hükümlerinden faydalanamayacağı da vurgulanmaktadır (m.1/2).

## B. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı yatırım, ev sahibi ülkeler üzerindeki etkileri ne doğal olarak olumlu ne de olumsuzdur. Doğrudan yabancı yatırım deneyimi gerçekte tamamen şartlıdır. Diğer bir deyişle bulundukları bölgenin duruma göre doğrudan yabancı yatırımın yararları ve zararları farklılık göstermektedir. Sağlanmış izinler, koşullar ve şartlar, deneyim ve sonuçları gibidir. Bu neticeler ev sahibi ülkesinin işbirliği içinde olduğu ülkelerin siyasal ve kurumsal istikrarına göre farklılık göstermek[73].

Politikacılar, doğrudan yabancı yatırım ortamını kolektif olarak biçimlendirmektedir. Ayrıca, ülke içindeki yabancı sermaye tutarını, yapısını ve neticede etkisini belirleyecek art arda gelen politika seçeneğiyle yüz yüze kalmaktadır. Bu politika seçimleri aynı anda yabancı şirketlerin makul bir şekilde arayabilecekleri karlılığı şekillendirmek için uzun bir yol kat edecek ve ardından ihtiyaç duydukları kaynaklara yatırım yapıp yapamayacaklarına karar vereceklerdir[74].

Gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım, sermaye transferi, teknoloji transferi ve yönetim transferini içeren kaynak transferi etkileri mühim sayılabilir. Doğrudan yabancı yatırım bundan başka ödemeler balansı rekabet ve ekonomik büyüme üzerinde de önemli bir etkisi vardır[75].

Doğrudan yabancı yatırımın birçok ekonomik faydası olsa da rekabet gücü konumundan yerel firma ve yerel firmalar haricindeki diğer işletmelerin kâr marjını tehdit ettiği için ev sahibi ülkenin ekonomisine olumsuz etkileri de olabilir[76].

### 1. Olumlu Etkiler

Yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye çalışan bir ülke yabancı sermaye politikalarını düzenlerken tabii olarak bu yatırımlardan bazı faydalar beklemektedirler.

---

[73] Ahmed M. H. Musabeh, "Investment Policies And Determinants of Fdi Inflows: An Analysis of The Last Two Decades In Five North African Countries", (Kadir Has University Graduate School of Social Sciences Department of International Trade And Finance Phd Thesis), Istanbul, 2018, p.30.
[74] Selma Kurtishi-Kastrati, "The Effects of Foreign Direct Investments for Host Country's Economy". Vol.5, Issue 1, **European Journal of Interdisciplinary Studies**, 2013, p.26.
[75] Kurtishi-Kastrati, **a.g.e.**, s.26.
[76] **a.g.e.**, s.31.

Bu yabancı sermaye yatırımların ev sahibi ülke üzerinde oluşturacağı olumlu etkiler aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir:

Kaynak Transferi Etkileri: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülke eksik olan finansal sermaye, teknoloji ve yönetim kaynakları sağlayarak ev sahibi ekonomisini olumlu istikamette tesir eder[77].

Sermaye Transfer Etkisi: Doğrudan yabancı yatırım, yabancı sermayeyi sağlayarak ev sahibi ülkede ekonomik büyümeye önemli miktarda payı olabilir. Bundan başka, büyük firmaların ev sahibi ülkede bulunmayan finansal kaynaklara ulaşımını daha kolay bir şekilde artırabilir[78].

Teknoloji Transferi Etkileri: Doğrudan yabancı yatırım, teknoloji transferinin bir yolu olarak ev sahibi ülkenin ekonomik gelişmesine olumlu destekte bulunabilir. Birçok çalışma, doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkeye teknoloji olumlu dağılımı nasıl getirebileceği üzerinden araştırmalarda bulunmuştur[79]. Bilhassa yaratıcılık kabiliyeti yetersiz olan, ürünlerini ve teknolojilerini geliştirmek isteyen gelişmekte olan ülkelerde bu gibi etki daha anlamlıdır[80].

Yönetim Transfer Etkileri: Doğrudan yabancı yatırım yukarıdaki yararlarına ilaveten, doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkedeki yerli işçiler için yönetsel ve örgütsel yeteneklerin geliştirilmesinde ciddi bir rol oynamaktadır. Ev sahibi ülkedeki çalışanların çok uluslu firmaların şubesinde yönetim ve teknik işi almak üzere uluslararası yönetim prosedürlerini öğrenebileceği ispinoz etkisi de araştırmacılar tarafında ifade edilmektedir[81].

İkinci olarak Yeni iş pozisyonu açma etkisi; doğrudan yabancı yatırımın bir diğer etkisi ise, ev sahibi ülkesinde yeni iş alanları açmasıdır, bu doğrudan ya da dolaylı bir şekilde gerçekleşebilir. Doğrudan etkisi, yabancı şirketler çok sayıda yerli işçi

---

[77] **a.g.e.,** s.37

[78] John Whalley, Xian Xın, "China's FDI And Non-FDI Economies And The Sustainability Of Future High Chinese Growth", **China Economic Review**, Vol. 21, Issue 1, May 2010, s.128. pp.123-135; Abudurexiti, Abulaiti, "Çin'de Yabancı Yatırım Mevzuatı". (T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Avrupa Birliği Hukuku Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret Hukuku ve Avrupa Birliği, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2019. s. 12.

[79] Ahmed, Elsadig Musa "Are The FDI İnflow Spillover Effects On Malaysia's Economic Growth İnput Driven?", **Economic Modelling**, Vol.29, No.04 (2012), p.1503.

[80] **a.g.e.**

[81] Xiaolan Fu, "Foreign Direct İnvestment And Managerial Knowledge Spillovers Through The Diffusion Of Management Practices", **Journal of Management Studies**, Vol.49, No.5 (2012), p.973.

çalıştırdığında meydana gelir. Buna karşılık uluslararası şirketlerin çalışan sayısının artması sonucu görünen dolaylı etkiler. Bu ekonomide yerli harcamaların düzelmesine neden olur ve yerli yatırımların yarattığı iş sayısı da artırabilir. Bunun için, ülkeler yaratıcılık ve istihdam artırıcı tesirlere sahip yatay yatırım ve sabit sermaye yatırımlarını çekmeyi önemsemelidir[82].

Ödeme Dengesi Etkileri; Çok uluslu şirket diğer ülkelere mal ve hizmet ihraç etmek için yabancı bir yan kuruluş kullandığında meydana gelir. Bundan dolayı, bu durumda ev sahibi ülkenin ödeme dengesi yükselecektir[83]. Doğrudan yabancı yatırım, ev sahibi ülkenin ödeme dengesine üç şekilde olumlu olarak aksettirebilir: Çokuluslu şirketler yabancı bir yan kurum kurduğunda, bu ev sahibi ülke ekonomisinde, yerli yatırım maksatlı kullanılabilecek cari hesaba daha fazla finansal sermaye katmak demektir. Eğer doğrudan yabancı yatırım üretimi yerel olarak arttırırsa, bu yerli piyasadaki talebi karışlayarak bu ürün ithalatın miktarını azaltacak, bu da ev sahibi ülke için ödemeler dengesine olumlu aksettirecektir[84].

İç Tekelleri Kırma, Rekabet ve Dinamizm Yaratma ve Ölçek Ekonomisi Yaratma Etkisi; DYSY sonucu meydana gelen bir diğer olumlu katkı ise, yabancı şirketlerin yerli ekonomiye dinamizm kazandırması ve iç rekabeti artırmasıdır. Eğer yerli sanayi tekelci bir durumuna sahip ise, yabancı şirketlerin varlığı tekelciliği kırarak kaynak verimliliğin artmasına ve iç fiyatların düşmesine sebep olabilir[85].

İnsan Kaynakları Gelişimi Etkisi; Şirketler yerel işçilerin üretkenliklerini artırmak için eğitim vermektedir. Böylece eğitim, beceri geliştirme, çalışan başına üretimi ve karlılığı da artırmaktadır.

Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin ulusal ekonomisini destekleyerek ülkedeki ekonomik istikrarı temin etmektedir. Ülkeye gelen yeni teknoloji, yönetim ve üretim teknikleri ile birleşerek yerli firmaları da bu gelişim sürecinin içine itmektedir. İç piyasalardaki rekabetin ve vergi gelirlerinin artması,

---

[82] Olcay Çolak, Naib Alakbarov "Does Foreign Direct Investments Contribute to Employment? Empirical Approach for The Commonwealth of Independent States", **Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, No.83 (Autumn 2017), s.167.

[83] Kurtishi-Kastrati, **a.g.e.**, s.57

[84] Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. "How does foreign direct investment affect economic growth?", **Journal of international Economics** 45 (1998), p.123.

[85] Halil Seyidoğlu: Uluslararası İktisat Terori Politika ve Uygulama, Genişletilirmiş 16. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2007. ss.616-617.

ülkedeki istihdam alanlarının genişlemesi, bu yatırımlar ile ilgili diğer ciddi etkilerdir[86].

## 2. Olumsuz Etkiler

Doğrudan yabancı yatırım yerli firmalar üzerinde dışlama etkisi oluşturup, onların verimliliğini ve rekabet güçlerini düşürdüğü için, daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek yerel şirketlere yönelik olumsuz etkileri olabilir. Bilhassa ev sahibi ülkenin firmalarından daha yüksek teknolojik kabiliyete sahip yabancı bir firma olması, yerli firmanın rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir[87]. Bundan başka yabancı firmanın büyük bir yatırım gücü, dağıtım şebekesi, yeterli iş tecrübesi varken yerli yatırımcı bütün bunlardan yoksun bulunmaktadır. Dolayısıyla, yabancı yatırım, yerli yatırımcının rekabet edemeyeceği bir ortamı kolaylıkla oluşturmakta ve yerli firmaları yatırım yapmaktan vazgeçirebilmektedir[88].

Buna ek olarak, doğrudan yabancı yatırım girişi, yabancı firmalarla yerli firmalar içinde "maaş açığını büyütebilir, çünkü uluslararası firmalar yerli firmalardan daha yüksek maaş ödeyebilme becerisine sahiptirler. Bundan dolayı, küresel firmalar piyasadaki en kalifiye çalışanları işe almak ihtiyacı olabilir. Böylelikle, yabancı şirketlerin tekel gücü, pazarda doğrudan yabancı yatırımın olumsuz bir tarafı olarak ortaya çıkmakta[89].

Doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülke için ödemeler dengesi üzerinde iki olası olumsuz etkisi vardır[90]. Birincisi, yabancı şubeden ana şirkete iade edilen karlar, ev sahibi ülkedeki doğrudan yabancı yatırım sayısının artması sonucunda ev sahibi ülkedeki sermaye çıkışını artırabilir ve bunun sonucunda geri gönderilen yabancı para cinsindeki kazançlar geçerli açığın artmasına neden olabilir [91].

İkincisi, ev sahibi ülkedeki doğrudan yabancı yatırım tutarını yükselmesi, yabancı firmaların yurtdışından girdileri için ithalatlarını artırmalarına sebep olur ve

[86] Seid, **a.g.e.,** s.104-106.
[87] Kurtishi-Kastrati, **a.g.e.,** s.31.
[88] Baran Tuncer, "Türkiye'de Yabancı Sermaye", Ankara, 1969, s.45-46.
[89] Ahmed M. H. Musabeh, **a.g.e.,** s.32.
[90] **a.g.e.** s.33.
[91] **a.g.e.** s.33.

bu da ödemeler dengesinde bir cari açıkla neticelenir. Bundan başka, yabancı firmaların amaçları ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınma stratejisi arasındaki birbirine uymama da söz konusu olabilir, Yabancı firmaların marjinal sektörlere yatırım yapma öncelikleri kar elde etmek olup, onlar için ülkede kalkınma stratejisi esas plan değildir[92].

Farklı bir bakış açısıyla baktığımızda, gelişmekte olan ülkelerdeki büyük firmaların güç ve etkisindeki farklılıklardan dolayı, özellikle bazı yabancı firmaların daha tekelci güç, finansal ve teknolojik yeteneklere sahip olması, yerli firmalar ile aralarında güç dengesizliğine sebep olmaktadır. Bundan başka firmalar arasındaki bu güç dengesizliği, gelişmekte olan ülkelerde hak ve menfaatleri ile ilgili haksız rekabet koşulları yaratmaktadır. Burada yabancı firmaların teknik bilgi birikimine yüksek bir fiyat empoze etme yetkisi vardır. Bundan başka, ev sahibi ülkedeki doğrudan yabancı yatırım miktarının arttırılması, yabancı firmaların karar vericiler üzerindeki etkisiyle ulusal egemenliği ve bağımsızlığı olumsuz yönde tesir edebilir[93].

Doğrudan yabancı yatırım taraftarlarına göre küreselleşme sürecinde bir ülke ne kadar çok yabancı yatırım çekebilirse, o kadar çok küresel üretimden ve gelirden pay alabilecek ve ulusal refah artabilecektir[94].

## C. Yönüne Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri

Doğrudan yabancı yatırım, hem yatırım yapılan ülkenin sermaye açığının kapatılması hem de yatırımcı ülkenin ekonomik, politik ve sosyal sebeplerine tesiri bakımından mühim bir konuma sahiptir[95].

Yatırım yönü söz konusu olduğunda, yatırımın kaynak ülkesi ve ev sahibi ülkesi perspektifinden bakılabilir. Kaynak ülke perspektifinden, yerli ana şirket tarafından yurt dışındaki şubesine sağladığı her türlü yatırım, yurtdışına doğrudan yatırım olarak

[92] **a.g.e.** s.29.
[93] Kurtishi-Kastrati, **a.g.e.,** s.32
[94] Hasan Gürak, "Küreselleşme Nereye Götürüyor? Dorudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı", Verimlilik Dergisi, MPM 2003-2, s.3, (Çevrimiçi) www.pol.atilim.edu.tr/files/kuresellesme/kalkinma/Kuresllesme_nereye_goturuyor_Gurak_2003.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2021).
[95] John Hill Dunning, **Alliance Capitalism and Global Business**, London: Routledge Studies In International Business and World Economy, 1997, p.9.

katılacaktır. Buna karşılık, yerleşik olmayan bağlı ortaklıklar, iştirakçiler veya şubelerinin yerli ana şirketlerine sağladığı herhangi bir tür finansmanı, doğrudan yabancı yatırımdan ziyade, yurtdışındaki doğrudan yatırımlarda azalma olarak sınıflandırılır[96].

Ev sahibi ülke perspektifinden bakıldığında, yerli olmayan ana şirketler tarafından ev sahibi ülkesindeki ortaklıklarına, iştiraklerine veya şubelerine uzatılan finansman, doğrudan yabancı yatırım olarak kaydedilmektedir. Yerli şube şirketler ve ortaklar tarafından yerli olmayan ana şirkete olan finansal teminler, doğrudan yabancı yatırımın azalması olarak sayılır. Ana şirket ile birleşik ortaklıklar, iştirakler ya da şubeleri birbirlerinin %10'dan daha büyük sermayeye sahipse iki taraflı iştiraki olması halinde, bu yönlendirme ilkesi uygulanamayacaktır[97].

### 1. Doğal Kaynak Arayan Yatırımlar

Firmaların kaynak ülkeden daha efektif bir şekilde erişebileceği doğal kaynak üretim etkenlerini elde edebilmek için yaptıkları yatırım doğal kaynak (resource-seeking) arayan yatırım olarak açıklanmaktadır[98]. Doğal kaynak arayan doğrudan yabancı yatırımlarda temel amaç, kendi ülkelerinde olmayan yahut daha ucuz olan hammadde, doğal kaynak veya düşük maliyetli iş gücünden yararlanmak ve bu kaynakları diğer ekonomilere aktarmaktır[99]. Gelişmekte olan ülkeler sermaye ve teknoloji eksikliği yüzünden, doğal kaynakları çıkarmakta ve işlemekte engellere yüzleşmektedir. 1800'lü yıllar ve 1900'lü yıllarda gerçekleşen gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelerden yapılan doğrudan yabancı yatırımların birçoğunun temeli maliyeti ucuz ve miktarı güvenli doğal kaynak arayışıdır[100]. Doğal kaynağın yoğunluğu, miktarı ve değeri bu piyasaya girecek olan doğrudan yabancı yatırım'a tesir edecektir. Doğal kaynağın değeri ne kadar yüksekse ve doğal kaynak ne kadar

[96]Maitena Duce and Banco de España, "Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): a methodological note", **BIS report (**July 2003), (çevrimiçi) https://www.bis.org/publ/cgfs22bde3. pdf, (Erişim Tarihi: 15. 05. 2021), s.5.
[97] **a.g.e.,** s.5.
[98] Kurtishi-Kastrati, **a.g.e.,** s.10.
[99] John Hill Dunning, **Multinational Enterprises and the Global Economy**. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2008, s.70.
[100] Kurtishi-Kastrati, **a.g.e.,** s.10.; Abulaiti, **a.g.e.,** s.16.

fazla ise o ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişi o kadar fazla olur ve ülke ekonomisine katkısı da o kadar büyük olur.

## 2. Pazar Arayan Yatırımlar

Pazar arayan (market-seeking) doğrudan yabancı yatırımlar genel olarak yatırım yapılacak ülke tarafından konulan yüksek ihracat kotalarının bulunduğu, komşu pazarlara ulaşma fırsatı temin eden bölgelere yapılmaktadır. 1980'lerde bu tip yatırımlar şirket satın alınma veya şirketlerin devredilme verimliliğini artırmıştır. Diğer bir deyişle bu tür doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımcının yeni pazarlara katılma veya geçerli olanları devam etme maksadı olduğu durumlarda meydana gelmektedir. Bu tür yatırımlar, genel olarak savunma stratejisi kabul ederler, yani var olan pazarı kaybetme korkusu, yeni bir pazarı keşfetme dürtüsünden daha muhtemeldir[101]. Başka bir açıdan baktığımızda, piyasa arayan doğrudan yabancı yatırımlar yeni piyasaları araştırma ya da elde tutulan pazarların korunması maksatlı yapılan yatırımlardır. İhracat önündeki bariyerlerin olduğu ve yatırım yapılacak olan ülkede ilave şanslar olduğunda yapılan yatırımlardır. Pazar arayan doğrudan yabancı yatırımın yapılabilmesi için pazar belli bir büyüklüğe ve talep eden nüfusa sahip olması gerekir[102].

Pazar büyüklüğü ve pazarda büyüme beklentisi hariç, piyasa arayan doğrudan yabancı yatırımı teşvik eden dört ana neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yatırımcı şirketlerin tedarikçilerinin yerel piyasaya daha iyi hizmet sunabilmek için başka ülkelerde yatırım yapmaları ve bunun neticesinde ticari ilişkisini devam ettirmek isteyen şirketin yine diğer şirketler gibi üretimlerini başka ülkelere çıkarmak mecbur olmaları bu şirketleri yatırım yapmaya yönlendirmektedir. İkinci sebep olarak, piyasa arayan doğrudan yabancı yatırımlar ürünlerini, ticaret yaptıkları ülkelerin isteklerine ve ihtiyaçlarına, geleneklerine, yerel kaynaklarına ve imkânlarına uyarlamak

[101] **a.g.e.,** s.152.
[102] Uzun Sevca, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: AB'ye Üyelik Sürecinin Etkisi", (T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişlkiler (Ekonomi Maliye) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s.11.

durumundadırlar. Üçüncü olarak ise yerel piyasada yatırım yapıp üretim tesisi kurmak ve bu şekilde piyasaya hizmet vermek, ürünlerin merkez ülkede üretilip hedef piyasaya taşınmasından daha az maliyetli olabilir. Piyasa arayan doğrudan yabancı yatırımların dördüncü ve son sebebi ise çok uluslu şirketler, dünya çapında üretimlerinin ve pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak önde gelen piyasalarda fiziksel olarak bulunmayı rakiplerine karşı bir gereklilik olarak değerlendirebilirler[103].

### 3. Etkinlik Arayan Yatırımlar

Etkinlik arayan (efficiency-seeking) yatırımlar, coğrafi bakımından dağılmış işletmeleri birlikte yöneterek, ölçek ve kapsam ekonomileri yoluyla ya da farklı ülkelerdeki değişik etken bağışları yoluyla rasyonelleştirme ve kazanma ihtiyacından yararlanmayı hedeflemektedir[104]. Başka bir deyişle Etkinlik arayan yatırımlar, şirketlerin gittikleri ülkelerdeki ölçek ve fırsatlardan ve bunların sahipliğinden faydalanmak biçimiyle faaliyetlerini artırma nedenleriyle hareket ettikleri yatırım tipleridir[105]. Bu tip yatırım genel olarak ölçek ekonomilerinden faydalanmak yatırım yapılan bölgedeki menfaatini artırmak isteyen şirketler tarafından yapılacaktır[106].

Bu yatırımlar genel olarak piyasa arayan ya da doğal kaynak arayan yatırım etaplarından sonra şirketlerin kârlılığını daha fazla artırma tahminiyle gerçekleşmektedir. Bu tür yatırımlar, bilhassa Avrupa ve Asya'da bölgesel olarak entegre olmuş pazarlarda yaygındır[107].

---

[103] Dunning, **a.g.e.,** s.70.; Erkök / Yıldırım, **a.g.e.,** s.486.
[104] Pavida Pananond, "Motives for Foreign Direct Investment: A View From Emerging Market Multinationals", **The Multinational Business Review**, Vol.23, No.1 (April 2015), s.79.
[105] Selma Durgan, **Türkiye'nin Doğrudan Yabanci Yatirim Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanilarak Belirlenmesi**, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığ Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştirmalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2954, 2016, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/SelmaDurgan.pdf, (Erişim Tarihi: 16. 04. 2021) s.10.
[106] Abdulkadir Kaya, Yusuf Kahreman "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi", **Etü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Etüsbed),** II/4 (Aralık 2017), s.28.
[107] Durgan, **a.g.e.**, s.10.

Bu tür yatırımlarda, faktör fiyatı arbitrajı yoluyla üretim maliyetleri düşürülmeye çalışılır. Genelde üretimin bir kısmı, düşük işgücü maliyetlerinin olduğu bölgelerde dış kaynak kullanımı (*outsourcing*)[108] gerektirir. Etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırım, üretimin sadece bir kısmının dış ülkelerde gerçekleştiği dikey olarak bütünleşmiş üretim yapısına dayanır. Daha karmaşık etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırım şekilleri; ihracat platformu doğrudan yabancı yatırımı ve üretim ağıdır[109]. İşgücü maliyeti ve ticaret engelleri etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırımların esas belirleyicileridir[110].

### 4. Stratejik Varlık Arayan Yatırımlar

Stratejik Varlık Arayan (strategic asset-seeking) Yatırımlar çok uluslu şirketlerin uzun vadeli stratejik maksatlarını- bilhassa da küresel rekabet edebilirliklerini sağlamak veya devam ettirmek için gerçekleştirdiği yatırım türüdür. Bu tip yatırım şekilleri genel olarak hedef ülkedeki şirketlere birleşme ve devralma alma uygulayarak yapılmaktadır. Bu tür yatırımı yöntemini seçen şirketler arasında hem entegre bir küresel veya bölgesel strateji izleyen yerleşik çok uluslu şirketler hem de yabancı bir pazarda ilk defa doğrudan yabancı yatırımda bulunan belirli bir rekabet gücüne erişmek veya satın almak isteyen yatırımcılar da mevcuttur. Stratejik varlık arayan yatırımın maksadı, bazen belli maliyet ya da pazarlama avantajlarından faydalanmak olsa da, bazen daha da satın alma firması devam ettirebileceklerini algıladıkları küresel fiziksel varlıklar ve insan yetkinlikleri portföyünü arttırmak içindir. Bu nedenle mülkiyete özgü avantajlarını güçlendirebilir veya rakiplerinin rekabet gücünü azaltabilir[111].

[108] Maliyetlerini azaltmak için bir işin bölümlerini şirket içinde yapmak yerine dış tedarikçilere aktararak uygulanan yöntemdir (Investopedia, 2018).
[109] Birçok ülkedeki çok uluslu şirket şubelerinin bir malın üretim süreci tamamlanmadan önce, ara malları daha fazla işleme amacıyla birbirleri arasında değişmeleridir.
[110] Heiner Schulz, Political Institutions and Foreign Direct Investment in Developing Countries: Does the Sector Matter? Social Science Research Network (SSRN), 8. 2009, s.10.
[111] Dunning, Multinational, **a.g.e.**, s.72.

Gelişmekte olan çok uluslu şirketlerin gelişmiş ülkelerde bu tip yatırımları gitgide artmaktadır[112].

## D. Uluslararası Pazara Giriş Şekilleri

Çok uluslu bir şirket doğrudan yatırım yapmayı göz önünde bulundururken, ilk olarak dış piyasaya giriş şeklini belirlemesine ihtiyaç duyulmaktadır. Şirketlerin yabancı bir piyasaya giriş şekilleri aşağıda kısaca açıklanacaktır.

### a. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırım

Bu tip doğrudan yabancı yatırım şeklinde, bir firma çeşitli ülkelerdeki çeşitli tesislerde benzeyen malları veya hizmetleri üreten bağlı kurumlarını artırtıyor. Her ülkelerdeki farklı fabrikalardaki üretimi yerli üretim etkenlerini kullanarak yerli piyasaya görev yapıyor. Firmanın bu tip bir doğrudan yabancı yatırımları yapmasının esas sebepleri:

- Mal ve hizmet ihracatı üzerinden yerli üretim yaparak, taşıma masraflarını ve tarifeler gibi ticaret masraflarını düşürmek.
- Bir tek yerli olarak hizmet verebilecek dış piyasalara kolay ulaşım temin etmek için, bu tip doğrudan yabancı yatırımlarla pazar isteğine cevap verme aşaması azalıyor ve teslimat süreci süratleniyor.
- Tekel güçlerini güçlendirerek yarışma gücünü artırmak. Dolayısıyla, politik ve piyasa güçlerini artırmak.
- Piyasa payını korumak. Yatay FDI yatırım yapan firmayı başkalar tarafında yapılmış savunma hareketlerinden saklayabilir, bilhassa sektördeki ortaya çıkmış diğer firmaları kısıtlamak için gerçekleştirilen hareketlere karşı.
- Ölçek ekonomisinden daha yüksek kar elde etmek. Ayrı çalışmaktan daha büyük ölçüye sahip birleşmiş büyüklükte çalışarak düşük ortalama

[112] **a.g.e.**, 72.

maliyetlerden faydalanabilecekleri durumlarda bu tip yatırım tercih edilebilir. Ek olarak, güvenlik eğitimi, ortak yakıt tesisleri düzenleme gibi ikincil işlemlerin maliyetlerini indirir ve satın alma, pazarlama ve Ar-Ge maliyetlerini indirir[113].

### b. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırım

Bu tür doğrudan yabancı yatırım ise çok uluslu şirketler üretim işlemini coğrafi olarak böldüğünde ortaya çıkar. "Dikey" denmesinin nedeni de çok uluslu şirketler bazı üretim etaplarında dış kaynak kullanımı yoluyla üretim zincirini ayırıp yerleştirdiği içindir[114]. Dikey doğrudan yabancı yatırımı yapmaya karar verme fikri, fayda ve maliyet arasındaki bir trade-off[115] olarak tanımlanabilir. Fayda, yeni bölgedeki düşük üretim maliyetlerinden ortaya çıkmaktadır. Üretim zinciri çoğunlukla her bir safhada farklı etkenlerin yer aldığı birkaç safhadan oluşmaktadır. Ülkeler arasında çeşitli etken fiyatlarının mevcut olması ve üretimin bu ülkelere kaydırılması şirketler için karlı olmaktadır. Üretim sürecini bölme maliyetleri; taşıma maliyetleri, yeni bir ülkede çalışmanın getirdiği ilave maliyetler veya farklı ülkelerde farklı üretim bölümlerine sahip olma şeklinde meydana gelir[116].

Bu tip doğrudan yabancı yatırımın arkasındaki esas düşünce ise, bir üretim aşamasının çeşitli girdi gereksinimlerine (input requirements) sahip birkaç adımdan ortaya çıkmasıdır. Girdi maliyetleri ülkeler arasında çeşitlilik sergiliyorsa, firmanın üretim zincirini bölmesi faydalı olur. Bundan dolayı, ülkeler arasındaki fiyat değişikliklerinden faydalanmak için dikey doğrudan yabancı yatırım

---

[113] Ahmed, **a.g.e.,** s.26.
[114] Alexander Protsenko, Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries, (Ludwig-Maximilian Üniversitesi Doktora Tezi), München, 2003, (Çevrimiçi)http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.1092&rep=rep1&type=pdf, (Erişim Tarihi: 24. 04. 2021), s.19.
[115] İki karşıt durum veya nitelik karşısında denge sağlama durumu (Cambridge University Press, 2018).
[116] Protsenko, **a.g.e.,** s.20.; Erkök / Yıldırım, **a.g.e.,** s.487.

gerçekleştirilmektedir. Dikey doğrudan yabancı yatırım yapan şirketler kapsam ekonomisinden daha etkin bir şekilde faydalanabilir[117].

### c. Sabit Sermaye Yatırımları

Yatırım literatüründe "Sabit sermaye yatırımları" (Greenfield FDI) ifadesi, bir ana şirketin yabancı bir ülkede tamamıyla yeni bir operasyon kurduğu doğrudan yabancı yatırım tipi olarak tanıtılmaktadır. Sabit sermaye yatırımları, doğrudan o ülkeye yeni bir fabrika kurarak ya da yeni bir işletme yapmak yoluyla elde edilir[118].

UNCTAD'ın yaptığı tanıma göre, "Sabit sermaye yatırımları, ofisler, binalar ve fabrikaların yanı sıra maddi olmayan sermaye hareketi (özellikle servis sektöründe) gibi yeni üretim tesislerin kurulması ile gerçekleşen yatırım projeleri anlamına gelir."[119]

Bu tip yatırımlar, yeni teknolojiyi devretmede ve yeni iş fırsatları yaratmada rolü olduğu için ev sahibi ülke tarafından daha olumlu görülüyor. Sabit sermaye yatırımları sadece ev sahibi ülkedeki işsizliği azaltmakla kalmaz, aynı zamanda yerli tedarikçiler için yeni fırsatlar sunar[120].

Gelişmiş ülkelerde firma birleşme ve devralmaların geniş olmasıyla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde sabit yatırımlar öncelik tanınmaktadır. Bunun nedeni gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları lakin elverişsiz olan teknoloji, sermaye, üretim biçimi gibi farklı sebeplerle genel olarak çok uluslu şirket olan yatırımcının bu olumsuzlukları gidermek için yatırımı 'sıfırdan' yapmayı seçmesidir[121].

---

[117] Ahmed, **a.g.e.,** s.27.
[118] Çapraz İlkay ve Demircioğlu İpek, **Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2003, s.17.
[119] UNCTAD, World Investment Report 2006, "FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development", Switzerland, United Nations Publication, 2006, s.15.
[120] Murat Şenzeybek, Explaining Foreign Direct Investment Inflows To Turkey: Using Time-Series And Augmented Gravity Model Estimations (Istanbul Technical University Graduate School of Arts And Social Sciences M. A. Thesis), İstanbul, 2017, s.28.
[121] Selda Özkilbaç, "Türkiye'den Yurt Dışına Yapilan Doğrudan Yabanci Yatırımlarin Büyüme ve Yurt İçi Yatirimlar Üzerine Etkisi", (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dali Yüksek Lisamns Tezi), Erzurum, 2013, s.13.

### d. Şirket Birleşmesi ve Devralmalar

Şirket birleşme ve devralmaları (merger & acquisitions), yatırımcının yabancı ülkelerde mevcut şirketi satın alması ya da o ülkedeki bir şirketle birleşmesiyle gerçekleşir[122]. "Şirket birleşme ve devralma stratejileri uluslararası pazarlara doğrudan yatırımın birer türü olarak dış pazarlara hızlı bir şekilde giriş yapmak isteyen şirketler için önemli imkanlar vermektedir. Yirminci yüzyılın başlangıcı ile bu stratejiler, işletme-yönetim dünyasında adlarından sıklıkla bahsettirmeye başlamışlardır. Doğrudan yatırımların kalkınmaya olan olumlu etkisinin herkes tarafından kabul edildiği bu günlerde, uluslararası birleşme ve satın almalar piyasalardaki küreselleşmenin ve liberalleşmenin bir parçası olarak yerine geçmiştir"[123].

Yabancı bir ülkede şirket birleşme ve devralmaların eyleme geçmenin en hızlı yöntemi olması, düşük maliyetle var olan teknolojiye, üretim düzeyine sahip olması gibi bazı özellikleri vardır. Bu tip yatırımlarda hazır bir piyasa payı, dağıtım kanalı ve marka da elde etmek mümkündür. Fakat kültür, sistem ve değer ayrımları şirketlerin birleşmesini engelleyebilir[124].

Gelişmiş ülkelerde işletmede bulunan, şirket birleşmelerinin büyük bölümü özellikle sermaye piyasası yapıları aynı derecede olan ülkelerdeki işletmeler arasında oldukça yaygındır. Gelişmekte olan ülkelerde ise gelişmiş ülkelerdeki kadar büyük miktarda olmuyorsa da sabit sermaye yatırımları ile yansıra oldukça yaygın yatırım türlerinden biridir. Bu gün küresel bazda doğrudan yabancı yatırımların takriben %60'ı şirket birleşmeleri ve devralmaları şeklinde meydana gelmektedir[125].

Sabit sermaye yatırımlarından ayrıldığı en önemli husus işletmede kullanılan kaynakların ev sahibi ülke tarafından karşılanmasıdır. "Sabit sermaye yatırımlarında yatırımcı kendi kaynaklarını yerel şirket varlıkları ile birleştirirken, satın alma

[122] Çapraz, **a.g.e.,** s.17.
[123] Emrah Cengiz, Ercan Gegez vd., Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri, İstanbul, Der Yayınları, 2003, s.159.
[124] Selda Özkilbaç. "Türkiye'den Yurt Dışına Yapilan Doğrudan Yabanci Yatırımlarin Büyüme ve Yurt İçi Yatirimlar Üzerine Etkisi". (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dali Yüksek Lisans Tezi). Erzurum. 2013, s.12.
[125] **a.g.e.**, s. 12.

şeklindeki yatırımlar öncelikle yerel şirket varlıklarını kullanır ve bunları yabancı yatırımcının yönetim becerisi ile birleştirir"[126].

"Şirketlerin birleşmesi ve devralınması ülke içindeki net yatırımda veya üretimde nadiren bir artışa neden olmaktadırlar. Çoğu kez uluslararası yatırımcı ile birleşen şirkette gerçekleşecek sinerjilerden dolayı yatırımlarda bir azalma bile söz konusu olabilmektedir"[127]. Lakin, bu durum yatırımı çeken ülke tarafından olumsuz bir gelişme olarak algılanmamalıdır. Çünkü bu tür yatırımlar, geleneksel anlamda doğrudan yatırımın sağladığı avantajları ile getirerek çoğu zaman yerel şirketin yaşaması ve rekabet edebilmesini temin etmektedir[128].

### e. Stratejik İşbirliği

İki veya daha fazla şirket, birleşme dışında birlikte çalışmaya karar verebilirler. Birbirlerinin ürünlerini farklı markalar altında satabilir ya da beraber yeni bir ürün veya teknoloji geliştirmek için müşterek hareket edebilirler. Ortak bir hedefi gerçekleştirmek adına şirketlerin resmi bir anlaşmayla ortak çalışma alanları kurmalarına stratejik işbirliği denir[129].

Stratejik birleşmeler bilhassa araştırma ve geliştirme (AR-GE) maliyetlerinin yüksek olduğu ve pazara girişte zamanlamanın mühim olduğu yüksek teknoloji ürünleri için daha elverişli bir yanaşmadır. Stratejik birleşmeler, iki şirketin hisse senetlerinin belli bir kısmını birbirleri ile değiştirmeleri ya da hem hisse senetleri hem

[126] Klaus Meyer, Estrin Saul: "Entry Mode Choice Emerging Markets Greenfield, Acquisition and Brownfield", Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working Paper No:18, 1998, s.2.; Gurdorj, **a.g.e.,** s.10.
[127] İlkay Çapraz, İpek Demircioğlu, Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2003, s.17.
[128] Uranchimeg, Gurdorj "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Moğolistan'da Yabancı Sermayeye Yönelik Algı Üzerine Araştırma". (T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2012.s.10.
[129] Stephen A. Ross. Corporate Finance: Core Principles and Applications. New York: McGraw-Hill. 2009, s.610.

de mal ve hizmet anlaşmalarını yaparak, bir tarafın belirli pazarlarda diğer tarafı temsil etmesi biçiminde gerçekleşmektedir[130].

### f. Özelleştirme Yolu ile Gerçekleştirilen Yatırım

Özelleştirme programlarının tatbik edilmesi ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişini önemli derecede tesir eden bir etkendir. Doğrudan yabancı yatırım miktarı, gerçeklesen özelleştirme salt tutarı ile eşit kalmayarak özelleştirmelerin kazandırdığı ivme ile daha büyük miktarda sermayenin ülkeye girmesini temin eder[131].

Orta Doğu ve Avrupa ile Güney Amerika' ya yapılan doğrudan yatırımların büyük bölümü özelleştirme yöntemiyle yerine getirilmiştir. Bu durum özellikle eski doğu bloğu ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş süreç içerisinde büyük orandaki kamu teşebbüslerin özelleştirmeleri ile meydana gelmiştir[132].

### g. Ortak Girişim (Joint Venture)

Birbirinden bağımsız iki yahut daha fazla şirketin, ortak ekonomik faaliyet yürütmek üzere ayrı bir üçüncü şirket kurmasına, ortak girişim (joint venture) denmektedir. Aynı zamanda bu anlaşma şirketin kontrolünün ve mülkiyetinin de paylaşılması demektir[133]. Bu tür doğrudan yabancı yatırımda, yerel bir şirketle ortak müşterek girişim kurmak yöntemi kullanılmaktadır. Yerel bir firma ile ortak girişim kurulurken, yerel ortağın ülkesine ilişkin gelenek ve uygulamalardan yararlanabilmesi, yerel ortak sıfatından ve iç pazar deneyiminden yararlanabilmesi mümkündür. Bununla beraber, genel olarak ev sahibi ülkesinin ortak girişimleri destekleme, yabancı yatırımcının tek başına mülkiyeti ise sınırlandırma eğilimleri gibi yabancı bir

[130] Özkilbaç, **a.g.e.,** s.12.
[131] **a.g.e.,** s.12.
[132] **a.g.e.** s.12.
[133] Kotler, P., Armstrong, G., Principles of Marketing (15th Edition). London: Prentice Hall. 2013.

ülkede tam mülkiyete dayalı bir şirket oluşturmaktan daha avantajlı faydaları mevcuttur[134].

### h. Kahverengi Alan Yatırımları

Kahverengi Alan Yatırımları, (brownfield investments) satın almaların özel bir formunu temsil etmektedir. Bu tür yatırımlarda öncelikle satın alma gerçekleşir, lakin şirketin şekillenmesinde ev sahibi ülkedeki şirketin üretim faktörlerinden daha çok yabancı yatırımcının getirdiği faktörler etkili olmaktadır[135].

## E. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Yapmanın Hukuki Yolları

### 1. Yabancı Yatırımcının Türkiye'de Türk Ortaklığı Kurması

6102 saylı Türk Ticaret Kanunu[136] (TTK) ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu[137] (TBK), Türkiye'de kurulacak ortaklıklarda, ortakların vatandaşlığı açısından bir sınırlama getirmemiştir. Bu sebeple, sadece yabancıların ortak olacağı bir ortaklığın kurulmasına mâni yoktur. Uygulamada yabancı girişimciler yatırımlarını, Türk ortaklarla birlikte yapmayı yeğlemektedirler. Fakat bazı iş kollarında faaliyet gösterecek ortaklıklarda, Türk ortağın bulunması şartı aranmaktadır.

---

[134] Ali Önal-Sadık Çapa, "Yabancı Ortaklı Joınt Venture'ların (Ortak Girişimlerin) Türk Hukuku Uyarınca Taşınmaz Edinimleri", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (Ocak 2015), (Çevrimiçi) http://andhd.dergi.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/62-published.pdf, (Erişim Tarihi: 29. 04. 2021), s.63.

[135] Klaus Meyer, Saul Estrin, "Entry Mode Choice Emerging Markets Greenfield, Acquisition and Brownfield", Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working Paper No:18, 1998, s.3-4.

[136] Aysel Çelikel ve Günseli (Öztekin) Gelgel. Yabancılar Hukuku. 22.b. İstanbul: Beta Yayınları. 2016, s.216.

[137] Çelikel, Gelgel, **a.g.e.,** s.216.

Aşağıda araştıracağımız Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nin 17. maddesinde yer alan;

> "Yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak edebilecekleri şirketler, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu'nda düzenlenen adi şirketlerdir"

İfadesi, TTK ve TBK'daki şirket türlerinin nazara alındığını göstermektedir.

17. maddenin ikinci fıkrasında yer alan;

> "Adi ortaklık, konsorsiyum, iş ortaklığı, ortak girişim gibi isimler altında sözleşmeye dayalı olarak kurulan ve Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketlerin belirgin niteliklerini taşımayan ortaklıklar, Kanunun uygulanması bakımından adi şirket sayılırlar."

hükmü de aynı kuralı tamamlayan bir açıklamadır.

Yabancı yatırım; lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları yolu ile de ülkeye girebilir.

Bundan başka yabancı yatırım;

- Bir tek iş için ve süre ile sınırlı olmak üzere adi ortaklık kurularak yapılan joint venture ve
- Her ortağın işin belli bir bölümünün yapımını taahhüt ettiği konsorsiyum yolu ile yapılan yatırımlar yolu ile de ülkeye girebilir.

Her iki halde de yabancı yatırımın bir idari imtiyaz sözleşmesi olan Yap-İşlet-Devret modeli ile de ülkeye gelebilir. 8.6.1994 tarih ve 3996 sayılı Yap-İşlet-Devret Kanunu'nun[138] amacı; köprü, tünel, baraj, sulama, enerji, üretim ve benzeri hizmetleri, Yap-İlet-Devret modeli çerçevesinde, yabancı yatırımcıya açmaktır.

## 2. Yabancı Yatırımcının Bir Türk Ortaklığına Hisse Senetlerini Satın Alarak Katılması

DYYK gereğince, yabancı yatırımcının, menkul kıymet borsaları dışında hisse elde etmesi ya da menkul kıymet borsalarında en az %10 hisse oranı veya aynı oranda

[138] Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun Çelikel **a.g.e.,** s.217.

oy hakkı temin eden edinimler vasıtasıyla mevcut bir şirkete ortak olması doğrudan yabancı yatırım olarak kabul edilmiştir.

### 3. Yabancı Ortaklığın Türkiye'de Şube Açarak Yatırım Yapması

Yabancı ortaklıkların Türkiye'deki şubeleri merkezin vatandaşlığını taşırlar. Lakin esas faaliyetini Türkiye'deki şubesinde toplaması halinde şubenin ya Türk şirketi haline gelmesi veya kapatılması gerekmektedir (MÖHÜK m.9/ IV)[139].

DYYK ile getirilen ve aşağıda ayrıntılı olarak değerlendireceğimiz bir mesele de menkul kıymetler borsasından belirli bir oranda ya da belirli nitelikteki hisse alımlarını da kapsamına almış olmasıdır.

### 4. Yabancı Yatırımcının Türkiye'de Şirket Kurması

Yabancı yatırımcı Türkiye'de, TTK-da sayılan şirket türlerinden birini seçerek ya da Borçlar Kanunu (BK) kapsamında bir adi şirket kurarak yatırımlarını yapabilir. Adi şirket, ehemmiyeti sebebiyle ayrı başlık altında incelenecektir.

#### a. Ticari Şirket Kurma

Ne doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili mevzuatta ne de TTK'da kurucuların yabancı olmasını yasaklayan veya sınır koyan bir hüküm vardır. Öyle ise, bir Türk şirketinin kurucularının bir bölümünün, ya da çoğunluğunun ve hatta tamamının yabancı olması mümkündür. Yeri geldikçe tekrarladığımız gibi, her ne kadar, genel düzenlemelerde kurulacak şirketler için yabancı ortak ya da sermaye oranına bağlı

[139] Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun (27.11.2007 – 5718, RG. 12.12.2007-26728); Çelikel, **a.g.e.,** s.217.

sınırlama olmamakla birlikte, yukarıda örneğini verdiğimiz üzere mevzuat içinde bazı sektörlere ilişkin düzenlemelerde konu hakkında sınırlamalar yer alabilir[140].

Uygulamada yabancı müteşebbislerin, faaliyetlerini kolay yürütebilmek için bir Türk ortakla birlikte çalışmayı tercih ettiklerini görüyoruz. Müteşebbisin, yabancısı olduğu bir yerde, o ülkenin hukuki mevzuatını ve idari uygulamalarını bilen bir ortakla birlikte yatırım yapmak istemesi doğal karşılanmalıdır. Bazı iş kollarında çalışacak ortaklıklarda Türk ortağının bulunmasına ilişkin kanunlar gereği aranmaktadır[141].

DYYK'dan önce, Türkiye'de yatırım yapmak veya ticari faaliyette bulunmak isteyen müteşebbislerin söz konusu faaliyetleri için, TTK'ya göre anonim veya limited şirket biçiminde kurulması gerektiği hükme bağlanmıştır. Buna göre, söz konusu faaliyetler için komandit ya da kolektif şirket şeklinde organize olmak mümkün değildir. Aslında, YSTK'nın hükümlerinde bu konuya ilişkin bir sınırlama bulunmamakla birlikte bu şart, HM'nin Tebliği ile getirilmiştir[142].

DYYK ile birlikte idare, uygulamasında değişikliğe giderek, yabancı yatırımcının, TTK hükümlerine uymak koşulu ile istediği şekilde organize olmasına izin vermiştir. Şu hâlde, yabancı müteşebbis, yatırımını anonim, limited şirket şeklinde yapabileceği gibi, kolektif ya da komandit şirket şeklinde de yapabilir[143].

Türk mevzuatına göre kurulup, tescil edilen ve idare merkezi Türkiye'de olan şirketler Türk şirketidirler. YSCK'nin 7'nci maddesinde de hükme bağlanan bu hususun yeni düzenleme olan DYYK ve ilgili mevzuatta yer almaması neticeyi değiştirmez.

[140] Erten, **a.g.e.,** s. 86;
[141] Çelikel, Gelgel, **a.g.e.,** s.129
[142] Erten,**a.g.e.,** s. 86;
[143] Erten, **a.g.e.,** s. 86;

### b. Adi Şirket Kurma

İki veya daha fazla kişinin ortak bir amaca erişmek için emeklerini ve sermayelerini birleştirmeleri sonucu oluşan ortaklıklar adi şirket olarak tanımlanmaktadır (BK m. 520/1). Eğer bir ortaklık, TTK'da tarif edilen şirketlerin temel özelliklerini taşımıyorsa BK hükümlerine tabi adi şirket sayılır (BK m. 520/11).

Büyük sermaye ve ileri teknoloji icap eden yatırımların tek bir şirket tarafından yapılması güç olduğundan, uygulamada birden fazla şirketin bir araya gelerek joint venture[144] veya konsorsiyum tipi ortaklıklar kurduklarını görmekteyiz. Yabancı sermayeli yatırımlar içerisinde mühim bir yer tutan bu tip ortaklıklar, hukukumuzda adi şirket olarak kabul edilirler[145].

Joint venture belli bir işin belli bir sürede yapılması için, kural olarak adi ortaklık şeklinde bir aray a gelmiş birlikteliktir. Joint venture'da tüm ortaklar işin tamamından sorumludurlar; buna karşılık konsorsiyumda buna benzer fakat, ortaklarının her birinin işin belli bir bölümünden sorumlu olması nedeniyle joint venture tipi yatırımlardan ayrılır[146].

## 5. Yabancı Sermayenin Lisans, Know How, Franchise, Teknik Yardım ve Yönetim Sözleşmeleri Yolu ile Gelmesi

Kamu ve özel sektör kuruluşlarının dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlarla lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları yapmaları, YSTK'ya göre gerekli izinleri almaları şartıyla serbest bırakılmıştır (32 sayılı Karar m.12/11). Bu yüzden, DYYK'dan önceki düzenlemede bu konudaki sözleşmelerin, Müsteşarlıkça

[144] Yabancı sermaye uygulamalarında *joint venture* terimi yabancıların yerli şirketlerle ortaklık kurmalarına denmektedir. *"İki veya ikiden fazla tarafın kaynak ve tecrübelerini paylaşmak amacıyla hissesine sahip oldukları, genellikle ayrı bir joint venture şirketi kurmak suretiyle oluşturdukları ticarî girişim"* olarak tanımlanan ("*Joint Venture",* Oxford Dictionary of Law, İngiltere 2003, s. 270) ve bu başlık altında değineceğimiz joint venture ifadesi farklıdır;
[145] Kemal Dayınlarlı: Joint Venture Sözleşmesi, Ankara: 1989, s. 179; Erten, **a.g.e.,** s. 87.
[146] Erten, **a.g.e.,** s. 87.

tescil edilmelerinden sonra yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır (YSÇK m. 3/g; Tebliğ m. 7/111)[147].

Yeni düzenlemelerle birlikte bu konuda da serbesti sağlanmış olup; izin alınmasına gerek bulunmamaktadır.

## II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR HAKKINDA HUKUKİ DÜZENLEMELER

### A. Yabancı Yatırımların Çok Taraflı Uluslararası Anlaşmalarla Korunması

Yatırım yapan bir devlet vatandaşı ile yatırım gerçekleştirilen ev sahibi devlet arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü için uluslararası hukukun katkısı ve himayesi çok mühimdir. Yatırım bundan dolayı çıkabilecek uyuşmazlıkların ya da ihtilafların kesin olarak neler olabileceği antlaşmalarda genellikle belirtilmemiştir. Ancak yapılan bazı anlaşmalarda uyuşmazlıklar ayrıntılı olarak sayılmıştır.[148] Antlaşmalarda belirtilmiş uyuşmazlıklar umumi bir sınıflandırma yapılırsa iki ayrı türde uyuşmazlık olduğu anlaşılacaktır.

İlk olarak, antlaşmalarda genelde "âkit taraflardan birinin yabancı yatırımlara dair makamı tarafından, diğer tarafın vatandaş ya da şirketine verilen yatırım izninin yorumlanması ya da uygulanmasından doğan ihtilaflar" ya da birtakım antlaşmalarda olduğu gibi "bir taraf ile karşı taraf vatandaşı veya şirketi arasındaki bir yatırım antlaşmasının uygulanması ve yorumlanmasından" doğan tartışmalar da aynı şekilde belirtilmiştir.

Bir başka uyuşmazlık türü ise "bir yatırım ile ilgili olarak anlaşma ile verilen ya da onaylanan herhangi bir hakkın ihlalinden" doğan tartışmalar tabirledir[149].

Yatırımcı ve ev sahibi, aralarında ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çözümü için tahkime gitmeden önce sulh vasıtasıyla çözmeye çalışacaklardır. Burada tarafların atması gerekli ilk adım uyuşmazlığın çıktığını iddia eden tarafın konuyu yazılı olarak

[147] Erten, **a.g.e.,** s. 95.
[148] Erten, **a.g.e.,** s. 173.
[149] **a.g.e.,** s. 173.

karşı tarafa haber vermesi ve bu iddia üzerinden mümkünse anlaşma vasıtasıyla çözüme kavuşturulmasıdır. Devamında müzakere ve istişareler sonuçsuz kalırsa, üçüncü şahısları arabulucu olarak görevlendirip uyuşmazlığın çözümü aranacaktır. Yatırım antlaşmalarının çoğunda bu usul benimsenmiştir. Tüm bu iyi niyetli çözüm yolları sonuçsuz kalırsa, taraflar daha önce anlaştıkları ya da karar verecekleri bir yargı yoluna başvuracaklardır. Bu başvuruyu taraflardan biri uyuşmazlığı karşı tarafa bildirdikten sonra veya müzakerelere başlandıktan beri bir yıl veya 6 ay içinde neticeyi alamamış olması durumunda gidilecek yargı yolları belirlenmiştir[150].

Uyuşmazlığın çözümü hakkında yukarıda sayılan şartların meydana gelmesi halinde tarafların anlaştıkları tahkim kurumunda uyuşmazlığın çözümünü arayacaklar. Bazı devletler aralarında ortaya çıkacak uyuşmazlığın çözüm adresinin ICSID (Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of the Other States.)[151] tahkimini gösterebilirler. Bazı antlaşmalarda UNCITRAL[152] tahkim kurumu çözüm adresi olarak kabul edilmiştir. Bazıları anlaşmalarda Milletlerarası Ticaret Odası Tahkim Kurumuna (ICC) uyuşmazlıkların çözümü için başvurulacak adrestir[153]. Çok Taraflı Garanti Kuruluşu Antlaşması (MIGA[154]) ile yatırımcılar yatırım yaptıkları ülkelerin sosyoekonomik ve politik nedenler gibi olumsuzluklar nedeniyle yatırımcıların uğradıkları zararları karşılayabilecekleri bir şirkettir.

[150] **a.g.e.,** s. 173.
[151] Ekşi, **a.g.e.,** s 160. ICSID-Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of the Other States. Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Hakkında Konvansiyon.
[152] UNCITRAL-United Nation Commision of İnternational Trade Law and Arbitrade Reglament (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu'nun Tahkim Kuralları. Uluslararası Ticaret ve Uluslararası Tahkim Hukuku Birleşmiş Milletler Komisyonu). UNCİTRAL hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Dayınlarlı, UNCİTRAL Kurallarına Göre Uzlaşma ve Tahkim, 2. baskı, Ankara, 2007.
[153] Erten, **a.g.e.,** s. 174. ICC-International Cember of Commerce. Örnek olarak, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan gibi bazı ülkeler ile yapılan yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması antlaşmalarını sayabiliriz.
[154] MIGA- Multilateral Investment Guarantee Agency.

## 1. Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi

Yabancı sermaye yatırımlarında korunma altına alması gereken en mühim etken, yatırımların ev sahibi ülkelerce kamulaştırma ve tazminat gibi uluslararası geçerli olan kurallar adı altında ihlal edilmemesi ve yatırımcıların mağdur edilmemesidir. Yatırımcılar elbette ki yatırım dolayısıyla ortaya çıkan uyuşmazlıklarda ulusal mahkemelere başvurarak ihtilafların çözüm için çaba sarf edebilir. Ancak ulusal mahkemelerin ev sahibi ülkeler ile aynı tarafta bulunması, ihtilafların çözümü bakımından yatırımcı için inandırıcı ve tatmin edici neticeyi almasını zorlaştırmaktadır[155]. Yabancı yatırımcının, yatırım yapacağı ülke mahkemelerine karşı güvensizliği ve tereddüdü Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi Hakkında Sözleşme (ICSID) tahkimi ile giderilmiş ve yatırımcı ile ev sahibi ülkeye aynı dereceden bir konum sağlamıştır[156].

Dünya Bankası, yatırımcıların olası şikayetlerini ortadan kaldırmak veya yatırımın yol açtığı zararları telafi etmek amacıyla ev sahibi ülkeler ile yabancı sermaye yatırımcısı arasındaki yatırım uyuşmazlıklarının çözümü için hazırlanan bu antlaşma, Dünya Bankasına üye ülkelerin imzalanmasına takdim edilmiş ve zamanla 140 ülke bu anlaşmaya katılmıştır[157].

Mahkemenin yerleşim yeri Dünya Bankası merkezi, yani Washington'dur. Merkez, İdari Konsey, Sekretarya ve Paneller olmak üzere idari açısından üç ana departmana, paneller kendi içinde Arabulucular Paneli ve Hakemler Paneli olarak iki bölüme ayrılmaktadır[158]. Mahkemelerin resmi dilleri İngilizce, Fransızca ve İspanyolca olduğu halde taraflarca birden fazla dilin kullanılması etrafında anlaşma sağlanması halinde tarafların anlaştığı dil ya da diller merkezin resmi dilleri arasında

[155] Tiryakioğlu, **a.g.e.,** s.148; Erten, **a.g.e.,** s.199; Ekşi, **a.g.e.,** s.159.
[156] İlhan Yılmaz, **Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID**. İstanbul: Beta, 2004. s. 41; Ekşi, **a.g.e.,** s.159.
[157] Erten, **a.g.e.,** s. 199.
[158] Ergin Nomer, Nuray Ekşi ve Günseli Öztekin Gelgel, **Milletlerarası Tahkim Hukuku**, (5. baskı) İstanbul: Beta Yayınları, 2016, s. 106.

yer almıyorsa, bu dilin tahkim dili olarak kullanılması konusunda Genel Sekreterlikten izin alınması gerekir[159].

Burada taraflardan ev sahibi ülkenin de mağdur olabileceği ihtimali görmezlikten gelinmemelidir. Yani, bir taraftan yabancı yatırımcı çekerken diğer yandan kendi yararlarını taviz vermeyeceği bir konumu karşılamış olur. Bu menfaat seviyesi tahkime başvuru aşamasında, hakem heyetinin oluşumunda ve kararların sonucu ve icrası aşamasında da söz konusu olmaktadır[160].

Kural olarak tahkim mahkemesine başvurmadan önce tarafları anlaşma vasıtasıyla aralarındaki anlaşmazlığı çözmeye çalışacaklar. Bunun sebeplerinden biri ICSID tahkiminin her iki taraf için avantaj olan sistemin koruyucu etkisidir. Bu tahkimin varlığı ilişkin devlet ve yatırımcıların olası uyuşmazlıkları engelleme konusundaki faaliyetlerini artırmasına sebep olabilecektir. Taraflar kaybedebilecekleri etkin bir tahkim sistemine tabi olmaktansa, uyuşmazlığın sulh yolu ile çözümlenmesine çalışacaklardır[161]. İhtilaf anlaşma vasıtasıyla çözüme kavuşmadığı takdirde tahkime gidilmesi gerekir. Taraflardan herhangi biri tahkime başvurabilir, yalnız pratikte ev sahibi devletlerin tahkime başvurdukları az rastlanmıştır, genel olarak yatırımcı zararlı durumda olmuştur dolayısıyla yatırımcılar tahkime gitmişlerdir[162].

Antlaşmanın maksadı ev sahibi devlet ile yatırımcı arasındaki ihtilafı uzlaşma ya da tahkim yolu ile çözmektir. Fakat buradaki uzlaşma ve tahkimi ICSID kendisi yapmaz. Bu görevi ICSID antlaşması ile yetkilendirilmiş uzlaştırıcılar ya da hakem mahkemesi, yine anlaşmaya uygun olarak çıkarılmış düzenlemelere göre yerine getirir[163]. ICSID tahkimi için üç şart gereklidir. Bunlar tarafların izini, tarafların kimliği ve ihtilafın konusudur[164].

ICSID tahkim yargılamalarında, devletin kamulaştırma ve benzer tasarrufları, tazminat miktarı ve hesaplanması, yatırımcının yatırım yaptığı ülkeyle olan uyuşmazlıkları ve yatırımcının uyruğunun belirlenmesi, uyuşmazlığın ulusal hukukla

[159] Salih Toygun, **ICSID Tahkimine İlişkin Hakem Kararlarının İcra Edilmesi**, İzmir: 2007, s. 92–93.
[160] Ekşi, **a.g.e.,** s.159.
[161] Yılmaz, **a.g.e.,** s. 43.
[162] Ekşi, **a.g.e.,** s. 159.
[163] Erten, **a.g.e.,** ss. 200–201.
[164] Ekşi, **a.g.e.,** s. 159.

kısıtlamaya çalışılması, anapara, kar ya da personel ücretlerinin transferi, yabancı kontrolündeki ulusal yatırımcının ev sahibi devlet ile olan uyuşmazlıkları, ICSID'in yargı yetkisi ve uyuşmazlık için sağlanacak hukuk konularında, anlaşmazlıklar çözümlenmektedir[165].

ICSID tahkimi, akit devletler arasında üye devletlerden birinin vatandaşı ile yatırımı yaptığı diğer devlet arasında çıkan ihtilaflara çözüm amacıyla başvurulacak tahkim olduğu gibi konvansiyona üye olmayan devletler arasındaki ikili anlaşmalarda da ortaya çıkacak ihtilafların ICSID tahkiminde çözülmesi kararlaştırılabilir[166].

Türkiye'de 1989 yılında yürürlüğe giren bu antlaşma ilk yıllarda fiilen uygulama bulamamıştı. Bu antlaşmanın uygulanmasını önleyen anayasal engellerle birlikte Türkiye'nin antlaşmaya üç çekince koyması da uygulamayı engelleyen etkenlerdi. Türkiye'de bulunan taşınmaz malların aynına ilişkin uyuşmazlıklar ile, yabancı sermaye ile ilgili yürürlükteki mevzuat çerçevesinde izin verilmiş ve fiilen yatırım faaliyeti başlamış olan yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıkların ve Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer ülkelerle imzalayacağı yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması hakkında antlaşmalarda yatırım uyuşmazlıklarının Lahey Adalet Divanına götürülmesine bağlı olarak ICSID Antlaşmasının 64. maddesine çekince konulmuştur[167].

ICSID nezdinde Azerbaycan aleyhine açılmış davalardan biri Barmek Holding'a aittir. Barmek Holding ile Azerbaycan arasındaki elektrik imtiyazı ile ilgili 16 Ekim 2006 tarihinde açılan uyuşmazlıkta taraflar aralarında anlaştıkları için dava sona ermiş ve tarafların talebi üzerine 28 Eylül 2009 tarihinde mahkeme tarafından karar olarak düzenlenmiş ve uzlaşma ile neticelenmiştir[168].

[165] Toygun, **a.g.e.,** s. 79.
[166] Tiryakioğlu, **a.g.e.,** 149 dn. 555.
[167] Erten, **a.g.e.,** s.200.
[168] Barmek Holding A.S. v. Republic of Azerbaijan (ICSID Case No. ARB/06/16), Award embodying the parties' settlement agreement rendered on September 28, 2009, pursuant to ICSID Arbitration Rule 43/2 (yayınlanmamış).

## 2. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi

Yabancı yatırımcıların uluslararası alanda teşviki ve korunmasıyla ilgili en mühim konulardan biri, yabancı yatırımcının sahip olduğu mal varlığını tasarrufta bulunma becerisidir. Söz konusu sorun ev sahibi ülkeleri ilgilendirdiği gibi yabancı yatırımcıları da en yakından ilgisini çekiyor[169]. Bu nedenle, yatırımcı ortakların kâr paylaşımına dair karşılaşacakların gelir transferi engeli, istimlâk ya da müsadere gibi durumlarda yatırımcının uğrayacağı zararlara karşı bir güvencenin olması yatırımcı için yatırımı daha çekici kılmaktadır[170]. Ev sahibi ülkenin mevzuatından çıkan sorunlar karşısında yatırımcı kayıplarını garanti altına almak için uluslararası nitelikli çok taraflı bir yatırım kurumu olan MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) kurulmuştur[171].

MIGA ile ülkeler, yabancı yatırımların uluslararası garanti mekanizmalarının işlemesini temin etmişler. Yatırımların sigortalanmasıyla yatırımı kabul eden yani ev sahibi ülkelerin politik ve sosyoekonomik kararsızlıklar, savaş, kargaşa dolayısıyla gerçekleşecek olumsuzlukları önleme ya da ortadan kaldırma fırsatı olmuş olur. [172] Bundan başka kamulaştırma ya da bu gibi tedbirler sebebiyle mal varlığına el konulması, ev sahibi ülke ile yatırımcı arasında yapılan sözleşmenin ihlal edilme riski garantiye alınmıştır[173].

Yatırımcının kabul ettiği ya da oluşan zararlara kendi hareketleri sayesinde neden olmuşsa ya da ev sahibi yatırımcıya adı geçen zararları antlaşma kabul edilmeden önce vermişse bütün bu zararlara MIGA'nın garanti kapsamı haricinde tutulacaktır[174]. Bundan başka MIGA sözleşmesinin 12 maddesinde ev sahibi ülkelerin kendi topraklarındaki ekonomik faaliyetleri düzenleme hedefine dönük olarak aldıkları tarafsız tedbirleri garanti kapsamına haricinde tutmuştur[175]. Tartışılan konu olan madde, ancak her ne kadar kamu güvenliğini sağlamak amacıyla iyi niyetli girişimler

---

[169] Алексей Овчинников, Василий Гущин. **''Инвестиционное право''**, Инвестиционное Право. Российское Юридическое Образование. Москва: 2006 стр.568.
[170] Deniz Kırlı Aydemir, **Yabancı Yatırımların Korunması**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005, s.104.
[171] Erten, **a.g.e.,** s. 182.

[172]Зубченко Л. А. **Иностранные Инвестиции.** Москва: 2006. s. 53; Ekşi, **a.g.e.,** s.156.

[173] Ekşi,**a.g.e.,** s.160.
[174] Ekşi,**a.g.e.,** s.160.
[175] MIGA Sözleşmesi md. 12 (ii)

olması ve olumlu çevresel tesirleri olan, ekonomik açısından da gereken bir müdahale olsa da suiistimale açık bir durum teşkil ettiği farklı bir mevzudur[176]. Bu şekil tarafsız tedbirlerin garanti içinde değerlendirilmemesi ev sahibi ülkeler tarafından bu durum bahane edilerek tüm kamulaştırma işlemlerine bu istisnayı, yani ülkelerinin ekonomik faaliyetleri düzenledikleri gerekçeleri ile "de facto" olarak sunarak kamulaştırma yetkilerini savunma aracı olarak kullanarak mahkemeler önünde de haklı duruma çıkabilmektedirler[177].

MIGA'nın yatırım garantisi verebilmesi şartı yatırımcının ön başvuruda bulunması şartına bağlıdır. İlk olarak ön başvuruda bulunulması gerekir, daha sonra tüm çalışmalar bitirildikten sonra garanti için nihai başvuru yapılır. MIGA, garanti sözleşmesi çerçevesinde yatırımdan kaynaklanan riskleri garanti altına almak için yatırım anlaşmalarının ya da borç anlaşmalarının konvansiyonda aranılan şartlara uygunluklarını kontrol eder. Daha sonra MIGA ev sahibi ülkeden onay aldıktan sonra garanti sözleşmesini imzalar ve yatırımı garanti altına alır. Sonunda riskin gerçekleşmesi ile gerçekleşecek zararlar MIGA tarafından karşılanmaktadır[178].

Türkiye, 27. 05. 1988 tarih ve 3453 sayılı kanunla[179], 11. 10. 1985 tarihinde imzaladığı MIGA konvansiyonunu, 03. 11. 2011 tarih ve 6248 sayılı kanunla[180] ise konvansiyonda 2010 yılında yapılan değişikliklerin onaylanmasını uygun bulunmuştur. Türkiye'de son yıllarda MIGA garantisiyle özellikle sağlık, ulaşım ve finans sektörlerinde önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. MIGA Konvansiyonu'nun uygulama alanı ve bu Konvansiyon kapsamında ortaya çıkması muhtemel uyuşmazlıklara ilişkin hukuki çerçevenin analiz edilmesi, Türkiye'nin hak ve yükümlülüklerinin tespiti bakımından da önem taşımaktadır[181].

[176] Aydemir,**a.g.e.,** s.132.
[177] Aydemir,**a.g.e.,** s.132.
[178] Ekşi,**a.g.e.,** s.160.
[179] Metin için bkz: (Çevrimiçi) http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20011.pdf, (Erişim Tarihi: 12.07. 2020).
[180] Metin için bkz: (Çevrimiçi) http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111112-7.htm, (Erişim Tarihi: 12. 07. 2020).
[181] Yılmaz, **a.g.e.,** s.378.

## 3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

XX asrın 30. yıllarında yaşanan ekonomik krizle beraber uluslararası ekonomik güvenliğin temin edilmesi için ekonomik siyasetin çok yönlü ve uluslararası boyutta yönetimi değer kazanmaya başladı. Ekonomi alanında var olan sorunların halledilmesi için defalarca uluslararası toplantılar yapılsa da bu adımlar istenen neticeni vermemiştir. Bu yıllarda uluslararası ticaret ve maliye alanında uluslararası düzenlemeyi temin eden bir kuruma ihtiyaç vardı. Sonuç olarak esas görevleri- sosyal ekonomik sorunların çözülmesi ekonomik siyasetin geliştirilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması, yatırım ve uluslararası ticaret sözleşmelerinin düzenlenmesi olan bir kuruluşunun- Dünya Ticaret Örgütünün kurulması kararlaştırıldı. Uluslararası Ticaret Örgütünün nizamnamesi 1947 Cenevre Konferansında hazırlansa da bu nizamname, bir çok devlet tarafından doğrulanmadı. Teşkilat kurulana kadar geçici nitelikte olması beklenen "GATT[182]- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" kabul edildi ancak daha sonra bu anlaşma uluslararası ticari ilişkileri düzenleyen başlıca anlaşma haline geldi ve 1948-1994 yılları arasında uluslararası ticaretin temel hukuki düzenleme aracı oldu. GATT' a üye devletlerle birlikte üye olmayan devletler de bu anlaşmaya uygun olarak kendi iç hukukunda uluslararası ticaret ilişkin hükümlerini tekrar düzenlemişlerdir ve bu GATT' ın uluslararası ticaret kodu görevini üstlendiğini belirtmektedir. Anlaşmanın giriş kısmında GATT' ın umumi hedeflerinin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerin arttırılması, üye ülkelerin yaşam seviyelerinin kaldırılması, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, gelir ve talebin yüksek ve daima artan bir seviyeye çıkarılması, dünya üretim kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması olduğu ifade edilmektedir. Bu umumi hedeflere varmak için, uygun tarifelerin yerine getirilmesi ve dış ticarete engelleyen durumların mümkün olduğunca ortadan kaldırılması ve uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcı nitelikli uygulamalara son verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. GATT' da belirlenen genel amaçlara varması için birkaç özel hedeflerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlara: devletler arasında elverişli koşullu tarifeler ve diğer avantajlı durumlara dair eşit

[182] Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) VII Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında 12.5.1988 tarihli Kanun. RG.26.5.1988-19823https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntb mmc07103447.pdf (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

muamelenin uygulanması, pazar fiyatlarına sabitlik sağlanması vasıtasıyla gelişmekte olan ülkelerin üretim mallarının gelişmiş ülkelerin pazarına daha rahat girme fırsatını arttırılması gibi hedefler örnek olarak verilebilir[183].

Anlaşma 4 bölüm 38 maddeden ibarettir.

I bölümde en çok gözetilen ulus kaydı ve onun hangi alanlarda hangi şekilde uygulanacağı gösterilmektedir.

II bölüm devletlerin birbirleriyle ticari ilişkilerinde uymaları gereken norm ve ilkeler tespit edilmekte, vergi ve rüsumlar, gümrük düzenlemelerine, ithalat ve ihracatın yasaklanması zamanı ayrımcılık yapamama kuralına ve bu kuralın istisnasına, devletlerin ekonomilerinin gelişmesine yardıma, kamu yararı ve milli güvenliğin korunması gerektiği durumlarda uygulanacak istisnalarla ilgili hükümleri içermektedir.

III bölüm prosedür, idari ve diğer kurumsal kuralları, serbest ticari bölgelerle ilgili hükümleri, yeni üye olan devletler için tahmin edilen istisnaları kapsamaktadır.

Sonuncu bölüm olan IV bölümde ise gelişmekte olan devletlerin GATT' a katılmalarının özel kuralları belirlemektedir[184].

## B. Türkiye ile Azerbaycan Arasında İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları

İki taraflı yatırım anlaşmaları yabancı yatırım hakkında hükümler belirleyen hukuki yollardan en yaygın olanı ve en mühimidir. Ülkeler ticari yararlarını ve kazançlarını korumak için geçmişten beri iki taraflı karşılıklı anlaşmalar akdedilmiş, böylece kendi vatandaşlarını koruma hedefli düzenlemeler geliştirmişlerdir. Bu anlaşmalar "Dostluk, Ticaret ve Denizcilik Anlaşması" olarak anılmaktaydı. İki taraflı yatırım anlaşmaları yatırımcıların karşılaşabileceği riskleri azaltarak istikrarlı kararlı ve güvenli bir yatırım ikliminin oluşturulmasına olanak sağlamaktaydı[185]. Temeli bu

[183] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 108.
[184] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 109-110.; Alasgarova, **a.g.e.,** 24.
[185] Esen Akıntürk, Pınar Baklacı, İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları Hakkında Genel Bir İnceleme, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi: 2009, Prof. Dr. Reha Poroy' un Anısına Armağan, C. 25, S.4, s. 485.

anlaşmalara dayalı yabancı yatırımların korunması ve teşviki hakkında anlaşmalar ise, 20. yüzyılda imzalanmaya başlamıştır. Toplam, 173 ülke 2000 yılının başına kadar 1857 iki taraflı yatırım anlaşması yapmıştır[186]. Uluslararası yatırım alanında iki taraflı yatırım anlaşmalarının hızla artmaya başlaması, uluslararası toplumun bu alana verdiği önemi göstermektedir[187]. İlk anlaşma 25 Kasım 1959 tarihinde Federal Almanya Cumhuriyeti ile Pakistan arasında yapılmıştır. Türkiye ilk defa 1963 yılında Almanya ile bu tür bir anlaşma yapmıştır[188]. Azerbaycan ise bağımsızlık kazandıktan sonra Türkiye, Almanya, Fransa, İngiltere gibi devletlerle iki taraflı yatırım anlaşmaları imzalamıştır. 1999-2013 yılları arasında Azerbaycan'ın aralarında Avrupa ülkeleri ve Katar, İsrail, Mısırın da bulunduğu birçok ülkeyle yaptığı böyle anlaşmaların sayı 45'e vardı[189].

Yatırım anlaşmaları genel olarak standart iki taraflı yatırım anlaşmaları modeline uygun olarak hazırlanmaktadır. Yatırım anlaşmalarında birinci olarak devletlerin bu anlaşmayı imzalamaktaki hedefleri belirtilir. Genel olarak anlaşmanın başında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması, her iki tarafın ekonomik ilişkilerini arttırma ve geliştirme isteği, birtakım durumlarda anlaşma taraflarının birbirleri için daha münasip bir yatırım ortamı oluşturma hedefi üzerinde durulmakta, ulusal muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, ayrımcılık yapmama, istikrar kaydı gibi koruma standartları belirlenmektedir. İki taraflı yatırım anlaşmalarının sonraki hükümleri ise genellikle, tanımlar, kamulaştırma ve tazminat, transfer serbestisi, yabancı yatırımcıya yapılacak muamele standardı, taahhütlerin korunması, tarafların mahkeme ve yargı organlarına başvurma hakkı, yatırım uyuşmazlıklarının çözümü başlıkları altında belirlenmektedir. Bazı iki taraflı anlaşmalarında kur ve sigortalara dair düzenlemelere de yer verilmektedir. İki taraflı anlaşmaların mühim olan hükümlerinden olan uyuşmazlıkların çözümü ile ilişkin hükümlerde genellikle ya iki ya da üç değişik çözüm metodu belirlenmektedir. İlk olarak başvurulması öngörülen yöntem

[186]Bilateral Investment Treaties 1959-1999, United Nations, New York-Geneva 2000, s.4: http://www.unctad.org/en/docs/poiteiiad2.en.pdf (28.02.2003)
[187] Tiryakioğlu,**a.g.e.,** s. 160; Karluk, **a.g.e.,** s.3.
[188] Erten, **a.g.e.,** s. 160-162; Nuray Ekşi. Türkiye'de Yapılan Yabancı Yatırımlara İlişkin Mevzuat Hakkında Genel Değerlendirme, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2004, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 182.
[189]Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan (Erişim Tarihi 13.07.2020). Şahin Hakan, **Azerbaycan ve Türkiye'deki Siyasal Yapı ve Yabancı Yatırım Hukuku**, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, S.1, s. 90.

uyuşmazlığın iyi niyet ilkesine uyarak danışma ve görüşmeler vasıtasıyla çözümlenmesidir. Bu yolla bir anlaşma sağlanmadığı halde ise ilgili ihtilaf Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi- ICSID' e, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticari Hukuk Komisyonu UNCITRAL' a ya da Milletlerarası Ticaret Odası tahkimine götürülecektir[190].

Hem Türkiye Cumhuriyetinin hem de Azerbaycan Cumhuriyetinin farklı devletlerle imzalamış olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmaları incelendiğinde, genel olarak, bu anlaşmalarda yatırımların korunması, iki taraflı teminat verilmesi ve güvenliğin sağlanması, uyuşmazlıkların çözümü, yatırımcıların milli kimliğinin tespit edilmesi kriterleri, gelirin serbest, açık bir şekilde transferi, kamulaştırma şartları, kamulaştırma karşılığında ödenecek tazminat ve analojik uygulamalar hakkında hükümlerin tespit edildiği görülmektedir. Bundan başka uyuşmazlıkların çözümü zamanında, anlaşmazlık yaşanmaması için, sözleşmenin uygulama alanının tespitine yarayan, "yabancı yatırım", "şirket", "yabancı yatırımcı", "gelir", "menfaat" gibi kavramların tanımına da İTYA'-da yer verilmiştir[191].

## 1. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

Türkiye ve Azerbaycan arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması 15 Ekim 2011 tarihinde İzmir'de imzalanmış, 30 Ekim 2011 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan Kanunla Anayasanın 95.1. maddesi gereğince tasdik edilmiştir. Anlaşma yürürlüğe girdiği tarihten beri 9 Şubat 1994 tarihli Yatırımların Korunması ve Karşılıklı Teşviki Anlaşması iptal edilmiştir.

Giriş bölümünde akit taraflarının birbiriyle olan ekonomik iş birliğini arttırmak maksadı ile, anlaşmanın sermaye ve teknoloji akımı ile tarafların ekonomik kalkınmasına teşvikini kabul ederek yatırımlara adil ve eşit muamele edilmesinin

[190] Sornarajah, **a.g.e.,** s. 175-176; s. 219, 222; Mesut Çakmak ve Çağdaş Evrim Ergün, **Türkiye'nin Taraf Olduğu Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları**, Ankara: Çakmak Yayınevi, 2011, s. 50.
[191] Samira Eyvazova, **Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası Əməkdaşlığının Hüquqi Əsasları,** Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2018, s. 203; Akıntürk, Baklacı, **a.g.e.,** s. 489.

yatırımlar için istikrarlı bir ortamın oluşturulmasına payı olacağına, sağlık, çevre, güvenliğe dair önlemlerin uluslararası kabul görmüş işçi haklarını zayıflatmadan ulaşılabileceğine ikna olarak bu anlaşmayı imzalamaya karar verdikleri belirtilmektedir.

Anlaşmanın umumi yapısı: 1. madde "yatırım", "yatırımcı", "gelirler" ve "ülke" kavramlarının açıklandığı tanımlar, 2. madde yatırımların teşviki ve korunması, 3. madde yatırımlara uygulanacak muamele, 6. madde kamulaştırma, 7. madde zarar için tazminat, 8. madde serbest transfer, 11 ve 12. maddeler ise uyuşmazlıkların çözümü hakkında hükümler içermektedir.

Anlaşmanın 4. maddesi taraf devletin diğer akit tarafının yatırımcısı ile ilgili iş bilgilerine erişim hakkı tanınmış ve bu bilgileri elde ettikten sonra gizliliği korumak için gereken önlemlerin alınması yükümlülüğü belirlenmiştir.

Umumi istisnaların tespit edildiği 5. madde kapsamında ise, Anlaşmanın belirlenmiş temel bilgilere dayanarak yanlış bir şekilde yorumlanmaması öngörülmektedir. Bu maddeye uygun olarak,

Anlaşma:

- İnsan, hayvan, bitki hayatının korunması- genel olarak çevrenin korunması ve tüketilebilir doğal kaynakların korunması ile ilgili tespit edilmiş yasal düzenlemelerin uygulanmasına engel olacak bir şekilde yorumlanamaz.
- Bir Akit tarafı temel güvenlik çıkarlarına aykırı olarak değerlendirdiği herhangi bilgiyi açıklamaya veya bu bilgiye ulaşılmasına izin vermesi gerektiği şeklinde yorumlanamaz.
- Güvenlik kuruluşlarına tedarik amacıyla herhangi bir değerin- mal, teçhizat, hizmetin- sağlanmasına ilişkin işlemlerde, savaş ve uluslararası ilişkilere dayalı acil durumlarda, nükleer silahlara dair anlaşmaların uygulanmasıyla ilgili işlemlerde- kendi güvenlik çıkarlarının korunması için gerekli tedbirlerin alınmasına engel olacak şekilde yorumlanamaz.
- Maddenin son hükmün göre herhangi Akit Devletini BM' in barış ve güvenliğin sağlanması için gerekli yükümlülüklerin icra edilmesinden alıkoyacak şekilde yorumlanamaz.

Halefiyete dair düzenleme kapsayan 9. madde çerçevesinde ise, "Anlaşmaya taraf olan her bir devlet kendi yatırımcısını ticari olmayan risklerden korumak adına madde ile belirlenen sigortaya sahipse sigortalayanın yatırımcı ile sigortalayan arasındaki sigorta sözleşmesinin şartlarından ileri gelen her türlü halefiyetinin diğer devlete tanınacağı" belirtilmektedir.

Danışmalar başlıklı 10. madde kapsamında, Anlaşma tarafları arasında herhangi bir uyuşmazlığı, Anlaşmadan kaynaklanan herhangi bir konuyu veya Anlaşmanın uygulanması sırasında meydana çıkacak herhangi sorunu incelemek amacıyla taraflardan birinin isteği ile yetkili makamlar arasında danışmada bulunulacağı hükme bağlanmaktadır.

Uygulama kapsamı adlı 13. madde de bu Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önceki ve sonraki yatırımlara uygulanacağı ancak Anlaşmadan evvelki uyuşmazlıklara ve çözüme kavuşturulmamış taleplere uygulanmayacağı ifade edilmektedir.

Anlaşma çerçevesinde diğer bir önemli düzenleme Anlaşmaya ek ve değişikliklerin yapılması ile ilgili olan 14. ve yürürlüğe girme, süreler ve yürürlükte kalma ile ilgili olan 15. maddelerdir.

Anlaşma çerçevesinde ek ve değişiklikler tarafların müşterek onayı ile ayrı protokoller şeklinde yapılacaktır. (m.14)

Anlaşmanın Tarafların Akdin yürürlüğe girmesine ile ilgili iç yasal prosedürleri tamamladıklarına dair yazılı ve diplomatik bildirimlerden en son verilenin tarihine göre yürürlülüğe gireceği, 10 yıllık bir süreyle yürürlükte kalacağı 15. madde ile hükme bağlanmıştır. Ayrıca on yıl geçtikten sonra Anlaşma taraflarından herhangi biri anlaşmanın sona erdirmediği sürece yürürlükte kalmaya devam edeceği bu madde çerçevesinde belirtilmektedir.

## 2. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması

9 Şubat 1994 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" [192]. 1 Eylül 1997'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşma 29 maddeden oluşmaktadır. Anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini desteklemek için Anlaşma taraflarından birinin ya da her ikisinin mevzuatı uyarınca ev, ikametgâh, iş merkezi, kanuni merkez yahut benzer yapıda diğer herhangi bir kriterden dolayı vergi yükümlülüğü altına giren kişilere uygulanmaktadır.

Anlaşma kapsamına giren kişiler, anlaşmanın uygulama alanına giren vergiler, genel tanımlar, mukim kavramının tanımı, işyeri, gayrimenkul değerlerden kazanılan gelir, ticari kazançlar, gemicilik, hava ve kara taşımacılığı, bağımlı teşebbüsler, gayri maddi hak bedelleri, sermaye değer artış kazançları, serbest meslek faaliyetleri, bağımlı faaliyetlerden, hizmetlerden kazanılan gelir, müdürlere yapılan ödemeler, sanatçılar ve sporcular, emekli maaşları, kamu görevlileri, öğretmen ve öğrenciler, diğer gelirler, çifte vergilendirmenin önlenmesi, ayrım yapılmaması, karşılıklı anlaşma usulü, bilgi değişimi, diplomat hüviyetindeki memurlar ve konsolosluk memurları, idari yardımlaşma, yürürlüğe girme ve yürürlükten kalkma ile ilişkin mevzular madde başlıkları şeklinde düzenleme alanı bulmaktadır.

Anlaşma dahilinde, her Anlaşma tarafının çifte vergilendirmeyi nasıl önleyeceği belirlenmektedir. Bu konunun, hükme bağlandığı 22. madde gereğince Türkiye mukimleri, yani Akit Devletin mevzuatına göre ev, ikametgâh, iş merkezi, kanuni merkez ya da benzeyen yapıda diğer herhangi bir kriterden dolayı vergi mükellefiyeti altına giren kişiler için çifte vergilendirmenin belirtildiği şekilde önüne geçilecektir şöyle ki;

Anlaşma ile belirtilmiş gelirler haricinde mukim, Azerbaycan'da vergilendirilebilen bir gelir sağladığında, Türkiye, bu geliri vergiden muaf tutulacaktır.

Azerbaycan'da, mukimler için çifte vergilendirmeyi engellenecektir. Şöyle ki, bir Azerbaycan mukimi, bu Anlaşma hükümlerine göre Türkiye'de bir gelir elde

[192] (RG. 27/6/1997 – 23032). Anlaşma metni için bkz: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/AZERBAYCAN.htm (erişim tarihi: 15.07.2020).

ettiğinde, bu gelir Türkiye'de vergilendirilebilir. Türkiye'de bu gelir üzerinden ödenen vergiler, Azerbaycan'da gelir üzerinden alınan vergilerden düşülecektir. Söz konusu tutar Azerbaycan'da vergi mevzuatı gereğince hesaplanan vergi tutarını aşamayacaktır.

## C. Türkiye ve Azerbaycan Hukukunda Yatırımların Milli Kaynakları

### 1. Türkiye Hukukunda Yabancı Yatırıma Dair Düzenlemeler

Türkiye'de yabancı yatırımların geçmişi Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Çöküş devrinde mali durumunun zayıflaması, ekonomik anlamda olumsuz durumların gerçekleşmensin aynı döneme rasgelmesi Batı'nın ilgisini çekmiştir. Batı ülkeleri ekonomik sorunları dış borçlanmayla çözümleme teklifi önerilmiştir. Osmanlı öncelikle problem iç borçlanma ve dâhili reformlarla çözmeye çalışsa da kaynak yetersizliğinden dolayı Osmanlı ekonomisi dış ülkelerin mali kaynaklarına yönelmiştir.

İlk yabancı sermaye, 1840'larda Fransız bankalarına kısa vadeli tahvillerin satışı ile gerçekleşmiştir[193]. O dönemde ülkede genellikle doğal kaynakların işletilmesi ve kamu hizmetleri alanında faaliyet gösteren imtiyazlı yabancı yatırım şirketler vardı. Sözleşmelerin sağladığı birçok ayrıcalıklı fırsata sahip olan ve dolayısıyla ekonomide daha geniş hareket alanına sahip olan bu şirketler İmparatorluğun ekonomik durumunun bozulmasındaki en büyük faktörlerden biri oldu[194].

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönem ise doktrinde yatırıma yönelik yapılan ekonomik reformların niteliğine göre 3 çeşitli devire ayrılmaktadır. İlk devir 1923-1950 yılları içermektedir. Yeni Türk Devletinin ekonomik politikasının belirlenmesi maksadıyla 17.2.1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirildi,

[193] Osmanlı döneminde yabancı sermayenin ülke ekonomisine girişi ve bu sürecin gelişimine dair detaylı bilgi için bkz: Şener, 2013, s. 127-136.
[194] Murat Türkyılmaz, Türkiye' de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler, 2004, s. 2-3. http://www.turkhukuksitesi.com/makale_142.htm (Erişim Tarihi: 03.05.2021).

yatırımları doğrudan veya dolaylı usulle ilgilendiren hukuki düzenlemeler yapıldı. Bunlardan 20.02.1930 tarihli 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun" ve 1947 yılında bu Kanuna dair çıkarılan 13 sayılı "Bakanlar Kurulu Kararnamesi" numune gibi gösterilebilir[195].

İkinci dönem 1950-1980 yılları içermektedir. 1950 yılında, iktidar değişikliğiyle Devletin ekonomi politikasında da mühim değişimler olmuş, yabancı sermayenin ülke ekonomisinin desteklenmesi ve kalkınmasında müspet tesiri kabul edilmiş ve bunun için düzenlemelere gidilmiştir. Yerli yatırım teşebbüslerine imkân sağlayan ve ülkeye yatırım yapılması sonucu edinen kazancın serbest transferle ilgili hükümler kapsayan 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun'u, 5821 ve ardından 6224 sayılı yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılara tanınan haklardan yararlanması, yabancı ortakların karlarının transferi hakkında herhangi bir sınırlama olmaması, şirketlerin tasfiyesi halinde kazanılan gelirin yurt dışına nakli ve benzeri imkânlar belirleyen "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunları" [196]. 6326 sayılı "Petrol Kanunu" kabul edilmiştir [197] [198].

Üçüncü dönem 1980 ve sonraki yılları içermektedir. Diğer dönemlerden çeşitli olarak artık ihracat amaçlı ekonomik politika sürdürmüş, 6224 sayılı Kanuna yabancı yatırımlar için çoklu teşvikler öngören değişiklikler yapılmış, birçok ikili yatırım anlaşmaları imzalanmış, Türkiye' de özel sektörü kapsayan tüm alanlara yatırım yapma şansı tanıyan "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnameleri", "Türk Parasının Korunmasına İlişkin 32 sayılı Karar" kabul edilmiş ve birçok benzeri düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Hizmet ve Turizm sektörü yabancı yatırımların gerçekleştirildiği esas alanlar olmuştur. Sonuç olarak Türkiye ekonomisinde yabancı yatırım oranı artış göstermiş ve çeşitli alanları içermeye başlamıştır[199].

Günümüzde Türk hukukunda yabancı yatırımlara ilişkin en önemli düzenleme 23 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" dur.

---

[195] RG 25.2.1930–1433; Mehmet Selik, Türkiye'de Özel Yabancı Sermaye (1923-1960), Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No.5, 1961, s.17.
[196] Bahsi geçen teşvik Kanunları ve bu Kanunlar sonucu hakkında detaylı bilgi için bkz: Selik, s. 22-32
[197] Türkyılmaz, **a.g.e.,** s. 4-5.
[198] Türkiye'de yabancı yatırımların tarihçesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: s. 46-50. Şirin, **a.g.e.,** s. 25-43; Alpar, **a.g.e.,** s. 133.
[199] Karluk, **a.g.e.,** s.65; Alpar, **a.g.e.,** s. 121-131.

Kanun Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları teşvik etmek maksadıyla mevzuat sistemine dâhil edilmiştir Kanun, doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi içermekte, yatırımların teşvik edilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara riayet edilmesine, teşvik politikaları vasıtasıyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına dair esasları düzenlemektedir. Bu Kanundan evvel var olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun'unda Doğrudan Yabancı Yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve kabul sistemi uygulandığından bürokratik işlemler uzun bir zamanı içermekteydi. Fakat 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunla izin ve kabul sistemi çıkarılarak karşılık olarak bilgilendirme sistemi getirilmiştir. Böylece yabancı yatırımların oranının yükseltilmesi amaçlanmaktadır[200].

Kanun ile yabancı yatırımcılara Türkiye'deki kazançlarını ve gelirlerini diledikleri gibi değerlendirebilme ve arzu ettikleri takdirde kazançlarını yurtdışına aktarma imkânı tanınmış, tahkim işleminin yanı sıra hakem, bilirkişilik, arabuluculuk gibi diğer uyuşmazlık çözüm yöntemlerine de başvurulabileceğini ifade edilmiştir[201]. Kanun'da yatırımla ilgili esaslar 7 başlık altında aşağıdaki gibi düzenlenmektedir.

1) Yatırım serbestisi ve milli muamele prensibi: Uluslararası anlaşmalar ve özel hukuk hükümlerinde aksi öngörülmedikçe yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir ve yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler (m.3/a)

2) Kamulaştırma ve devletleştirme yasağı: Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince, kamu yararı gerektirmedikçe kamulaştırılamaz ve devletleştirilemez (m.3/b).

3) Kar transferi serbestisi: Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir (m.3/c). 3)

[200] Erten, **a.g.e.,** s. 84.
[201] Mustaha, **a.g.e.,** s. 33.

4) Uyuşmazlıkların çözümü: taraflar yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurula bilinir (m.3/e).

5) Nakit dışı sermayenin değer tespitine ilişkin esasları: Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır (m.3/f).

6) Yabancı personel istihdam hakkı: Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir (m.3/g).

7) İrtibat bürosu açma hakkı: Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir (m.3/h).

İfade edelim ki DYYK yabancı yatırımlar hakkında umumi düzenlemeleri içermektedir. Ayrıca yabancı yatırımın ait olduğu çeşitli alanlar için çeşitli hükümler kapsayan düzenlemeler de geçerlidir. Bu alanlarda DYYK hükümlerinin yerine getirmeyeceği kararlaştırılabilir veya bu düzenlemeler yabancı yatırımlarla ilgili mevzuatla beraber uygulama alanı bulabilir[202].

Başka bir hukuki düzenleme olan DYYK çerçeve içinde var olan mevzulara ilişkin usul ve esasların belirlendiği Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliğidir. Yönetmelik, yurt dışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeleyen Türk vatandaşlarının, Kanun'un uygulanması açısından yabancı yatırımcı sayıldığını, yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya katıla bilecekleri şirketlerin, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu'nda düzenlenen adi şirketler olabileceğini hükme bağlanmakla birlikte Ekonomi Bakanlığının kurum ve kuruluşlardan doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili istatistiki malumat ve verileri elde

[202] Erten, **a.g.e.,** s. 85.

etmesi, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere irtibat büroları kurma hakkı verilmesi, bu büroların işleyişi, yetkilendirme başvurusu ve doğrulaması, yetkilendirme zamanının uzatılması, yetkinin feshi ve askıya alınmasına dair farklı hükümleri kapsamaktadır.

2012/3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"[203] yabancı yatırımlar da dâhil olmakla yatırımlar için birkaç imkanların temin edilmesi, yatırımların desteklenmesini öngören düzenlemelerden bir diğeridir Kararın amacı 1. maddede şöyle anlatılmaktadır: "Bu Kararın amacı; kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma - geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir".

Görüldüğü üzere uluslararası doğrudan yatırımların artırılması da Kararın hedefi kapsamındadır. Bu Karar çerçevesinde hesaba katılan bu hedeflere varmak için genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamaları belirlenmiş, bu uygulamalar çerçevesinde gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği, KDV iadesi, gelir vergisi stopajı desteği, sigorta primi desteği gibi teşviklerin gerçekleştirilmesi tahmin edilmektedir. Kararın devam eden hükümlerinde bu teşviklerin her biri ile ilişkin açıklayıcı nitelikte maddeler, ilk önce yatırım konularını, bütçeden yapılan ödemeleri, yetki, denetim ve benzeri mevzuları belirleyen maddeler yer almaktadır[204].

Yabancı yatırımlarla dolayı şekilde ilişkili yasal düzenlemelerden biri de 2644 sayılı Tapu Kanunu'dur. Bu Kanunda yer alan 35. madde gereğince Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşı olan yabancı uyruklu gerçek kişiler Türkiye'de taşınmaz ve sınırlı ayni hak edinebilmektedirler. Yabancı uyruklu gerçek

[203] Kararın tam metni için bkz: http://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/platformNotlar/20170215/De%C4%9Fi%C5%9Fikliklerin%20Dercedild i%C4%9Fi%20Karar%20ve%20Tebli%C4%9F_12%2001%2017.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
[204] Alasgarova, **a.g.e.,** s.35.

kişilerin edindikleri taşınmazlar ile sınırlı ayni hakların toplam alanı, özel mülkiyetin yerleştiği ilçenin yüzde onunu ve otuz hektarı geçemez. Cumhurbaşkanı, bu miktarı iki katına çıkarma hakkına sahiptir.

Kanuna göre Tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri ancak özel kanun hükümleri çerçevesinde taşınmaz ve sınırlı ayni hak elde etmektedirler. Cumhurbaşkanı, ülke menfaatlerinin gerektiği durumlarda yabancı gerçek ve tüzel kişilerin yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde taşınmaz ve sınırlı ayni hak sahipliğini çeşitli kriterlere uygun olarak sınırlandırabilir veya tam olarak yasaklayabilir. Kanunun devam eden hükümlerinde yabancılara miras yoluyla geçen taşınmazlarla ilgili düzenlemeler içermektedir.

Doğrudan yabancı yatırımı ve yatırımcıları ilgilendiren hukuk mevzuatında var olan diğer düzenlemelerden Vatandaşlık Kanununu, Serbest Bölgeler Kanununu, Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanununu vergi sistemi ile ilgili düzenlemeleri, yatırım teşvikleri sistemi ile ilgili düzenlemeleri ifade edebiliriz.

## 2. Azerbaycan Hukukunda Yabancı Yatırıma Dair Düzenlemeler

SSCB ne dâhil olduğu yıllarda Birlik çerçevesinde var olan sosyalist-komunist sistem ekonominin gelişiminin, özel mülkiyetin, serbest girişimciliğin yolunu engellemekteydi. Beraberlik içinde deyim yerindeyse ülkeler arasında sahip olduğu kaynak gücüne göre iş bölümü uygulanmıştı. Buna göre de Azerbaycan'da kurulan sanayi tipi petrol sanayisiydi. Bu periyotta ülkeye hiç yabancı yatırım yapılmadığı ifade edilebilir.

Bağımsızlık sonrası dönemi ekonominin gelişim oranı, yabancı yatırım ilişkileri ve yapılan reformların özelliğine göre 3 döneme ayırabiliriz. İlk dönem 18 Ekim 1991 "Azerbaycan'ın Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Aktı" kabulünden itibaren 1994 yılına kadar devam etti. Serbest piyasa ekonomisine geçişin ilk seviyesi olan bu dönem ekonomik krizin ve enflasyonun en yüksek seviyede olduğu, vergi, finans, bankacılık sektöründe gereken istikrarın temin edilmediği bir gidişat olarak tanımlanabilir. Bu dönemde ekonomik kalkınmanın temin edilmesi için 1991 yılında

"Özel Mülkiyet Hakkında Kanunu" kabul edilmiş, 1992 yılında katma değer vergisi uygulaması gerçekleştirilmiş, ondan sonra Yabancı Sermaye Kanunu, Merkez Bankası Kanunu, İflas Kanunu - bu kanunla bankaların konsolidasyonu işlemine başlanmıştır- kabul edilmiş, 1992 ağustos ayından itibaren Azerbaycan'ın milli para birimi olan manat piyasada işlem görmeye başlamış, 11 Aralık 1993 tarihli düzenlemeye göre ise manat tek yasal para birimi olarak işlem görmeye başlamıştır. Bu dönemde esas maksat sosyal ve siyasi alanlarda oluğu gibi ekonomik alanda da belirli bir istikrarın temin edilmesi ve uluslararası standartlara münasip bir yapının yapılmasıydı. Zengin enerji kaynağı ve doğal kaynak potansiyeline sahip olması ve bu kaynakların verimli bir şeklinde kullanılması bağımsızlık sonrası ekonomik kalkınmanın temin edilmesinde en mühim faktör oldu[205].

Ticaretin liberalleştirilmesi, dış ticaretle ilgili düzenlemelerin kabul edilmesi, döviz kuru, serbest piyasanın oluşturulması, vergi, maliye, gümrük sisteminde, tarım alanında reformlar yapılması, küçük müesseselerin özelleştirilmesinin tamamlanması gibi takdire değer adımların atılması bağımsızlık sonrası ikinci döneme denk gelmektedir. 2 Haziran 1994 tarihinde Haksız Rekabet Hakkında Kanun, 1996 Toprak Reformu Hakkında Kanun, 1997 Gümrük Kanunu, 1998 Menkul Kıymetler Kanunu, vergi ve özelleştirme alanlarında yeni kanunlar yürürlüğe konuldu. On iki Kasım 1995'te yeni Anayasa kabul edildi. Devlet yapısının liberalleştirilmesi, ekonominin kalkındırılması alanında yapılan çalışmalar sonucu bağımsızlık sonrası ekonomide belli bir istikrar düzeyi elde edilmiş, rezerv kaynaklarının işlenmesi temin edilmiş, yabancı yatırımların ülkeye kazandırılması, bölgesel ve uluslararası ekonomik entegrasyon için mühim hukuki, sosyal ve siyasi altyapı kurulmuştur. Bu çalışmalar neticesinde Azerbaycan ekonomisine ilk sermaye yatırımları gerçekleştirildi. Yabancı yatırımların oranı doğal kaynak rezervlerinde özellikle de petrol alanında mühim derecede arttı[206].

---

[205] Osman Nuri Aras, Azerbaycan Ekonomisi- Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 2, 2003, s.15-17. https://www.academia.edu/34105010/AZERBAYCAN_EKONOM%C4%B0S%C4%B0_MAKRO_EKONO M%C4%B0K_VE_SEKT%C3%96REL_ANAL%C4%B0Z (Erişim Tarihi: 22.04. 2021);

[206] Aras, **a.g.e.,** s.21-24; Anar Rza/ Ali Tatlı, Azərbaycan İqtisadiyyatında Xarici İnvestisiyalar Journal of Azerbaijani Studies,2009, s.132. http://jhss-khazar.org/2009-12 1/AZeRBAYCAN%20IQTISADIYYATINDA%20XARICI%20INVESTISIYALAR.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2020)

Üçüncü dönem 2000 yılında II Devlet Özelleştirme Programının[207] kabul edilmesi ile başlandı. Özelleştirme Programı ekonomik yapının daha da geliştirilmesi, rekabet ortamının yaratılması, ekonominin yatırımların bilhassa da yabancı yatırımların cezbedilmesi yöntemiyle kalkındırılması maksadıyla kabul edilmiştir. 2001'de "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Hakkında Devlet Programı" kabul edildi. Bu ve benzeri düzenlemeler, ekonomiye devlet desteği, serbest piyasa ekonomisine geçiş, uluslararası alana entegrasyon işleminin son aşamasının yerine getirilmesi ve uygun yatırım ikliminin oluşturulmasında mühim faktör oldu.

Son 17 yılda Azerbaycan ekonomisine son 17 yılda yapılan yatırımların genel değeri 82 milyondan fazladır ve bununda %60 yabancı sermayeden ibaret olmaktadır[208].

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığının ilk yıllarında yabancı yatırımların korunmasına yönelik düzenlemeleri hukuk mevzuatına katmıştır. 15 Şubat 1992 tarihinde Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun, 1995 yılında ise Yatırım faaliyeti hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.

Yabancı yatırım ilişkilerinin düzenlenmesinde temel hükümlerden biri Azerbaycan Anayasasında[209] belirlenmiş düzenlemeler gelmektedir. Aşağıdaki hükümleri örnek olarak belirtebiliriz.

Anayasanın 10. maddesi- Azerbaycan Cumhuriyeti diğer devletlerle olan ilişkilerini uluslararası hukukun herkes tarafından kabul edilen ilkelerini göz önüne alarak kurar.

13.1.madde- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyet dokunulmazdır ve devlet tarafından korunur.

15. madde- I. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonomik gelişme değişik mülkiyet türlerine dayanarak halkın refahının artmasını amaçlar, II. Azerbaycan Devleti pazar ekonomisi esasına dayanarak ekonominin gelişmesi için gerekli koşulları hazırlar, özel teşebbüse güvence verir ve ekonomik ilişkilerde tekelciliği ve haksız rekabeti önler.

---

[207] http://www.stateproperty.gov.az/index.php/az/f%C9%99rmanlar/361-investisiyaqoyulu%C5%9Flar%C4%B1-%C3%BCz%C9%99rind%C9%99-n%C9%99zar%C9%99tin-h%C9%99yatake%C3%A7irilm%C9%99si-qaydalar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 06.05.2021)

[208] Eyvazova, **a.g.e.,** s. 202.

[209] http://www.e-qanun.az/framework/897 (Erişim Tarihi: 08.05.2021).

25. madde- I. Herkes kanun ve mahkeme önünde eşittir, II. Erkek ve kadın eşit haklara ve özgürlüklere sahiptir, III. Devlet herkesin ırkına, milliyetine, dinine, diline, cinsiyetine, kökenine, ekonomik ve sosyal durumuna, mesleğine, siyasi inancına; siyasal partilere, sendikalara ve diğer sosyal birliklere üyeliğine bakmaksızın haklarının ve özgürlüklerinin eşitliğini temin eder.

26. madde- I. Herkesin hukuk tarafından yasaklanmamış vasıtalar ve yöntemlerle kendi haklarını ve özgürlüklerini savunma hakkı vardır. II. Devlet herkesin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasını temin eder.

29. madde- Herkesin mülkiyet hakkı vardır, II. Mülkiyetin hiçbir türüne üstünlük verilmez. Mülkiyet hakkı, özel mülkiyeti de kapsar şekilde kanunla korunur, III. Herkes menkul ve gayrimenkul mal mülkiyeti edinebilir. Mülkiyet hakkı, tek başına veya başkaları ile birlikte bir mala sahip olmak, mülkiyet hakkını kullanmak ve sona erdirmek haklarını içerir.

68. madde- Suçtan ve yetkinin kötüye kullanılmasından zarar gören kişilerin hakları kanunla korunur. Zarar gören şahsın yargılamaya katılma ve zararının tazminini talep etme hakkı vardır, II. Herkesin devlet organlarının ve görevlilerinin kanuna aykırı eylemlerinden ya da eylemde bulunmamasından doğan zararının tazminini isteme hakkı vardır.

151. madde- Azerbaycan Cumhuriyeti yasama sistemi içinde yer alan düzenleyici işlemler ile (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve referandumla kabul edilmiş işlemler ayrı tutulmak üzere) Azerbaycan Cumhuriyet' inin taraf olduğu devletlerarası anlaşmalar arasında uyuşmazlık çıkarsa, uluslararası anlaşmalar uygulanır.

Yatırımlarla ilgili düzenlemelerden biri de 1 Eylül 2000 tarihinde kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunudur[210] (Mülki Mecelle). Kanun mülkiyet haklarının korunması, yatırım faaliyetinin, serbest piyasa ekonomisinin desteklenmesine yönelik düzenlemeler kapsamakta, hukuki ilişki taraflarının eşitliği, irade özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü, mülkiyet dokunulmazlığı, sözleşme serbestisi, hakların mahkeme teminatı ilkelerini belirlemektedir. Gerçek ve tüzel kişiler, sözleşmeye ilişkin genel hükümler ve sözleşme tipleri ile ilgili maddeler yatırımlarla ilgili mühim hükümlerdendir.

[210] http://www.e-qanun.az/code/8 (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Azerbaycan hukukunda yabancı yatırımlara dair düzenlemelere bahsettiğimizde Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun[211] araştırmamız gereken düzenlemedir.

Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanunun, yabancı yatırımcıların kategorileri, yabancı yatırım ve onun ülke ekonomisine dâhil olma şekli, yabancı yatırımların yasal rejimi, faaliyet türleri ve bazı bölgelerde yatırım faaliyetinin kısıtlanmasına dair hükümler içeren "Genel Hükümler", "Yabancı Yatırımlar İçin Devlet Güvencesi", "Yabacı Yatırım yapılmış Şirketlerin Kurulması ve Faaliyeti", "Yabancı Yatırımcıların Kıymetli Kağıtlar Elde Etmesi", "Yabancı Yatırımcıların Toprağı Kullanma Hakkı ve Diğer Eşya Hakları Elde Etmesi", "Serbest Ticari Bölgelerde Yabancı Yatırım", "Son Hükümler" adlı 7 başlıktan ve 43 maddeden oluşmaktadır.

Kanunun 5. maddesinde ulusal muamele ilkesi düzenlenmektedir. Hükme göre kanunlarla belirtilen istisnalar dışında yabancı yatırımların ve yabancı yatırımcıların yatırım faaliyeti kapsamındaki hakları Azerbaycan Cumhuriyet vatandaşları ve tüzel kişilerine tanınan mülkiyet haklarından ve yatırım yapmakla ilgili haklarının kapsamından daha az olmaz. Aynı maddeye göre, yasal düzenlemeler çerçevesinde seçilmiş bazı sektörler üzere ve belirli arazi sınırları içinde gerçekleştirilen yatırım faaliyetleri için ise muafiyetler belirlenebilmektedir.

Bu hükümler dışında yabancı yatırımların korunmasına dair Kanunun II bölümünde yer alan düzenlemeler önemlidir. Bu bölüm içinde Azerbaycan Cumhuriyeti arazi sınırları kapsamında yabancı yatırımların hiç bir şarta bağlanmadan ve tam şekilde hukuki bakış açısından korunduğu ifade edilmektedir.

Bu bölümde dahil edilen hükümler çerçevesinde yabancı yatırımların korunması aşağıdaki başlıklar şeklinde sınıflandırılmaktadır:

– Mevzuatın değiştirilmesine dair koruma önlemleri,

– Kamulaştırma ve istimlak ile ilgili koruma önlemleri,

[211] Kanunun tam metni için bkz: http://iqtisadiislahat.org/store//media/documents/qanun/Xarici%20investisiyan%C4%B1n%20qorunmas%C4%B1%20haqq%C4%B1nda%20Az%C9%99rbaycan%20Respublikas%C4%B1n%C4%B1n%20Qanunu.pdf (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

– Yabancı yatırımcıların çektikleri zararının ödenilmesi ve tazmini,

– Yatırım faaliyetinin sonlandırılması zamanı koruma önlemleri,

– Kazanılan gelirin yeniden yatırım olarak değerlendirilmesine dair ve yabancı para birimi şeklinde olan gelirin ve diğer ödemelerin transferine ilişkin koruma önlemleri,

Kanun'un uyuşmazlıkların çözümü başlıklı 42. maddesinde Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde çalışan yabancı yatırımcılar ve yabancı sermayeye sahip şirketlerle Azerbaycan Cumhuriyeti kamu kuruluşları, idareleri ve başka tüzel kişileri arasında meydana gelen uyuşmazlıkları ve yabancı sermayeye sahip şirketlerin ortakları arasında veya şirketin ortakları ile söz bu şirket arasında meydana gelen uyuşmazlıkların çözümlenmesi maksadıyla mahkemelere veya tarafların bu hakta anlaşması varsa tahkim kuruluşlarına başvurulabileceği hükme bağlanmaktadır.

Yatırımlara ilişkin diğer bir önemli düzenleme ise Yatırım Faaliyeti Hakkında Kanundur. Kanun, 21 maddeden ve "Genel Hükümler", "Yatırım Faaliyetinin Gerçekleştirilmesi", "Yatırım Faaliyetinde Devlet Düzenlemesi", "Yatırım Faaliyeti Subyelerinin Haklarının ve Yatırımların Korunması" başlıklı 4 bölümden ibarettir.

Kanun'un sonraki maddeleri yatırımcıların hak ve yükümlülüklerine ve sorumluluklarına, yatırımcıların haklarının ve yatırımların korunmasına, yatırımcılar arasındaki ilişkiye, yatırım faaliyeti üzerinde devlet düzenlemesinin şekillerine, yatırımlarla ilgili resmi karar kabul etme hakkına, yatırım faaliyetine son verilmesi şartları ile ilgili hükümler kapsamaktadır.

Azerbaycan hukukunda yatırımlara dair önemli bir başka düzenleme 18 Ocak 2016 yılında Cumhurbaşkanının Yatırımların Teşviki İle İlgili Ek Uygulamalar Hakkında Kararnamesidir (Fermanıdır). Bu Belgenin maksadı yatırımların teşvikine dair tekniklerin geliştirilmesidir. Belge, Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından yatırımın gerçekleştirildiği sektör, yatırım projesinin değeri ve yatırımın gerçekleştirileceği bölge olmak üzere üç kriter dikkate alarak belli gerçek ve tüzel kişilere verilmektedir. Belgeni alan kişiler Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kodu ve Gümrük Tarifeleri hakkında Kanunuyla belirlenmiş muafiyetlerden yararlanabilmektedir. Bu muafiyetlere aşağıdakileri kapsamaktadır:

- Bu belgeyi alan tüzel ve gerçek kişiler belgenin alındığı tarihten itibaren 7 yıl boyunca teknolojik ürünlerin, malzemelerin ithali için gümrük rüsumlarından muaftırlar.

- Bu belgeyi alan gerçek ve tüzel kişiler 7 yıl boyunca kazandıkları gelirin yüzde ellisinin vergi yükümlülüğünden muaftırlar.

- Bu belgeyi alan tüzel ve gerçek kişiler belgenin alındığı tarihten itibaren 7 yıl boyunca katma değer vergisinden, emlak vergisinden, mülkiyetinde veya kullanımında olan topraklar için olan vergi yükümlülüğünden muaftırlar.

Azerbaycan hukukunda yabancı yatırımlara dair yasal düzenlemelerin dengeli bir şekil almasında ve modern zamanın gelişimine uyum sağlamağa başlamasında Azerbaycan Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği arasında 22 Nisan 1996 yılında imzalanmış ve 22 Haziran 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının büyük önemi vardır Anlaşmayla taraf devletler arasında ticaretin ve yatırımların açık ve serbest bir şekilde yapılması, yatırımların teşvikinin hukuki çerçevesi belirlenmiş, sınır ötesi ilişkiler, fikri mülkiyet hakları ve diğer alanlarda işbirliğinin temelleri atılmıştır. Anlaşmanın yabancı yatırımlara dair 43. maddesinde Avrupa Birliği ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ekonomik ilişkilerin sağlamlaştırılması maksadıyla AC' in var olan ve gelecek düzenlemelerinin AB düzenlemelerine uyumlaştırılmasına doğru adımlar atılacağı ifade edilmektedir.

Yatırımları teşviki maksadıyla gerçekleştirilen özel hükümlere bağlı olan serbest ekonomik bölgelere dair ise en yeni ve yatırımlar açısından önemli olan düzenlemelerden bir de Elet Serbest Ekonomik Bölgesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunudur. Kanun, 18 Mayıs 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir, ilgili yasal düzenleme belirlemek maksadıyla kabul edilmiştir ve 31 maddeden ibaret olmaktadır. Kanun, Elet serbest ekonomik bölgesine dair umumi hükümler, serbest bölgenin idaresi ve gelişimi, bu bölgede tüzel kişilerin faaliyeti- izin, vergi, gümrük ile ilgili meselelerin düzenlenmesi, uyuşmazlıkların çözüm yolları ve yöntemi, son olarak da sınırlı sorumluluk, kanunun yürürlüğe girmesine dair düzenlemelerden oluşan son hükümler başlıklarından oluşmaktadır[212].

[212] http://www.e-qanun.az/framework/39078 (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

# III. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KORUNMASI

## A. Genel Olarak Yabancı Yatırımların Korunması

Bir devletin yabancı yatırımları çekme kapasitesini belirleyen en önemli faktör, bu ülkedeki yatırımların korunması konusunda izlenen politikadır. Hiç şüphesiz ki yatırımcılar malvarlığına el koyma riskinin olduğu, elde ettiği kârlar, ülkeden kazançların çıkarmada sorun yaşama olasılıkların olduğu, hukuk ve politik yapısı istikrarlı olmayan bir ülkeye yatırım yapmaya çekinmektedirler. Ülkenin yatırım ortamının yabancı yatırımlar için uygun olması büyük çapta bu ülkenin yatırımlarının ekonomik, politik ve hukuki açısından korunması ile ilgilidir[213].

Yabancı yatırımların korunmasına dair devletlerarası ilişkilerinin oluşması 12. yüzyıl şehir devletlerine denk gelmektedir. Bu zaman ticari ilişkiler yalnız bankalar vasıtasıyla gerçekleşen para hareketliliğinden oluşmaktadır. Bir süre sonra yabancı yatırım ilişkilileri değişik alanlara yayılmaya başladı. Bu zaman müstemleke devletler, kendi müstemlekelerinde bu devletlerin hukuk sistemine karışarak yabancı yatırımlar için elverişli hukuki ortam yaratarak yatırım faaliyeti gerçekleştirmekteydi. Bu nedenle yatırımların korunmasına dair özel düzenlemelere bir süre için gerek duyulmadı. Ama zamanla sadece müstemleke devletleriyle değil diğer devletlerle de yatırım ilişkilerinin oluşması yatırımların korunması mekanizmasın geçerliliğini gerekli kıldı. Bu manada ilk adım devletler arasında iki taraflı anlaşmaların yapılması oldu, bu anlaşmalar çoğunlukla dağ- maden, doğal kaynakların kullanılmasına dair hükümler kapsamaktaydı. Yabancı yatırımların korunması hakkında ilkeler, ilk olarak 1815 yılından beri Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından belirlenmeye başladı. Yabancı yatırımlarla ilgili minimal uluslararası standartların- yasaya saygı, kamulaştırmanın uluslararası hukuka uygun olması, yerli yasal koruma mekanizmlerini kullanılabilir olması ve s. belirlenmesi bu aşamaya denk gelmektedir[214]. Daha sonra Calvo doktrinine uygun olarak uluslararası minimal standart rejiminin yerine milli rejim

[213] Aydemir, **a.g.e.,**, s. 35; Anar Rza, ve Ali Tatlı. **Azərbaycan İqtisadiyyatında Xarici İnvestisiyalar,** Journal of Azerbaijani Studies. 2009, s. 130 http://jhss-khazar.org/2009-12 1/AZeRBAYCAN%20IQTISADIYYATINDA%20XARICI%20INVESTISIYALAR .pdf, (Erişim Tarihi: 05.07.2020.)
[214] Alasgarova, **a.g.e.,** s.43.

mekanizması geçti ve bu yeni mekanizma çerçevesinde iç savaşlar, askeri devrimlere dair yabancı yatırımcının uğradığı zarardan ev sahibi devletin sorumlu tutulması kuralı kabul edildi. XX yüzyılın 30'lu yıllarında Milletler Cemiyetinde belirlenen ilkelerle yabancı yatırımların uluslararası boyutta korunması yeni bir aşamaya geçti. Söz ettiğimiz anlaşmaların imzalanmasından sonra yabancı yatırımların korunmasına ilgili hukuki düzenlemeler mevcut şeklini almıştı[215].

Yabancı yatırımların korunması hakkında düzenlemeler uluslararası yatırım hukukunun ilke ve normları ile belirlenmektedir. Yabancı yatırımların kaynaklarından olan çok taraflı ve iki taraflı yatırım anlaşmalarının esasında da bu prensipler dayanmaktadır. Bu ilke ve temel normları aşağıdaki gibi özet çıkarabiliriz:

- Ev sahibi devlet tarafından yabancı yatırımların korunmasıyla ilgili düzenlemelerin belirlenmesi,
- Ev sahibi devletin ekonomisine zarar vermemek,
- Ev sahibi devletin iç meselelerine müdahale etmemek,
- Belirlenmiş şekilde ve tutarda garanti vermeden kamulaştırma yapılmaması,
- Yatırımlardan kazanılan gelirlerin serbestçe transferi ve diğerleri[216].

Yatırımların korunmasına dair hükümler Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ile ilgili iki taraflı yatırım anlaşmalarında da önemli konulardandır. Sözleşmelerde bu mevzuya dair düzenlemeler çerçeve dahilinde genel olarak, kamu yararı, kanunun işleyişini karşılamak ve ev sahibi devletin iç ihtiyaçlarının gerektiğinde belirli koşulları dikkate alarak- ayrıcalık yapmama ve hakkaniyete uygun olarak zararın karşılığı ödenerek- kamulaştırma ve devletleştirmenin yapılabileceği belirtilmektedir. İki taraflı yatırım anlaşmalarında bu yolla genel hükümlerle birlikte belirli durumların düzenlenmesini önceden gören özel hükümleri de içermektedir[217].

[215] Ayhan Altıntaş, **Uluslararası Yatırımların Korunması ve Tahkim Kurulları**, Hazine Dergisi, S.10, 1998, s. 13.
[216] Süleyman Dost, **Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi**, Ankara: Asil Yayın, 2006, s. 115.
[217] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 175-176.

## 1. Yabancı Yatırımları Korunmaya Yönelik Muamele Standartları

1980'lerden başlayarak, yabancı sermayeye hedefli kısıtlayıcı yaklaşımların etkisi azalmış ve yabancı sermayeyi çekmek için farklı düzenlemeler getirilmiştir. Bu dönem itibariyle hem uluslararası hem de ikili ve çok taraflı anlaşmalarda ve ülkelerin yasal düzenlemelerinde, yabancı yatırımlara özgürlük sağlayan bir dizi standartlar belirlenmiştir. Bu standartlar:

- Milli Muamele,
- Serbest yatırım hakkının tanınması,
- Şeffaflık,
- Adil ve eşit muamele,
- Ayrımcılık yapmama
- Anlaşmazlıklarım çözümünde uluslararası tahkim ve diğer alternatif uyuşmazlık çözüm (ADR) yöntemlerinin benimsenmesi,
- Millileştirme ve devletleştirmeye karşı korunma vb. şeklinde sıralanabilir[218].

Uluslararası seviyede gerçekleştirilen yatırımların korunmasında hâkim olan bu ilkeler birbirinden bağımsız değildir, bu ilkelerden birine riayet edilmemesi uzun ya da kısa vadede diğer ilkelerin de ihlaline neden olabilmektedir[219].

### a. Milli Muamele

Uluslararası ticari ilişkiler alanında uygulanan ilkelerden biri de milli muamele ilkesidir. Milli muamele ilkesi, ev sahibi devletin, anlaşma yapılan devlete ve onunla ilgisi olan şahıslara ve eşyalara mevzuat hükümlerine uygun olarak kendine ve kendisiyle ilgili şahıs ve eşyalara uyguladığı muamelenin aynısını uygulama yükümlülüğünü ifade etmektedir[220]. Başka bir deyişle ev sahibi devlet bu ilke uyarınca yabancı yatırımlara yerli yatırımlara tahmin ettiği koruma standartlarından daha düşük

[218] Turanlı, **a.g.e.,** s. 115.
[219] Pınar Baklacı, **Uluslararası Yatırım Hukukunda En Çok Gözetilen Ulus Muamelesi,** İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009, s. 26.
[220] Allahverdiyev,**a.g.e.,** s.154; Natiq Sabiroğlu, **''Qloballaşma Və Xarici İnvestisiyalar'',** (Qasim), Bakı: 2006, s. 78.

koruma standardı belirlemeyeceği ile ilgili taahhütte bulunmaktadır. Bu ilkenin uygulanmasında en mühim unsur yabancı ve yerli yatırımın nitelik itibari ile benzerlik teşkil etmesidir. Söz konusu benzerliğin belirlenmesine herhangi bir ölçüt mevcut olmasa da aynı ticari faaliyet alanına ya da aynı sektöre ait olma gibi kriterler esas alınabilir[221].

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun'unun 3. maddesinde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabi olduğu belirlenmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 69. maddesi gereğince yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişiler Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunurken mevzuattaki diğer düzenlemelerle ya da Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle istisnai bir hüküm belirlenmemişse Azerbaycan vatandaşları ile eşit olarak bütün haklardan yararlanmakta ve eşit yükümlülükleri taşımaktadır. Bu maddede yer alan "istisnai bir hüküm ifadesi" ulusal güvenlik, çevrenin ve halkın korunmasının önem arz ettiği durumlarda devletin kendi vatandaşlarına ve yabancılara değişik muamele uygulayabileceğini anlatmaktadır. Bu ilke AC Yabancı Yatırımların Korunması hakkında Kanun'un 5. maddesinde de tespit edilmektedir.

Azerbaycan hukuk mevzuatında milli muamele ilkesinin istisnasız uygulandığı alan mahkeme usul hakları ile ilgilidir. AC[222] MPM[223] 439.2 maddesinde yabancılar AC vatandaşları ve tüzel kişileri ile eşit bir şekilde usul haklarına sahip olduğu ve usul yükümlülükleri taşıdığı ifade edilmektedir. Üstelik karşı devletin aynı muameleyi AC vatandaşlarına uygulayıp uygulamamasına bakılmaksızın, yani karşılıklılık ilkesine uyulması beklentisi olmadan yabancılara bu haklar tanınmaktadır. Bu ilke Azerbaycan'ın taraf olduğu çok taraflı sözleşmelerden 1993 Bağımsız Devletler Birliği Girişimcilik faaliyeti ile ilgili uyuşmazlıkların çözümlenmesine dair anlaşmada da düzenleme alanı bulmuştur[224].

[221] Yılmaz, **a.g.e.,** s. 225.
[222] Azerbaycan Cumhuriyeti
[223] Mülki Prosessual Mecelle
[224] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 85-86

### b. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı

En çok gözetilen ulus kaydı (most-favoured-nation treatment) ilk olarak 1778'de ABD ve Fransa arasında yapılan ticaret anlaşmasında düzenleme alanı bulmuştur[225]. 20. yüzyıl boyunca Versailles gibi birçok barış antlaşmasında da görülen en çok gözetilen ulus kaydı, özellikle ikinci dünya savaşı sonrası iki taraflı yatırım antlaşmalarına ilave edilerek yabancı yatırım hukukunun da bir enstrümanı haline gelmiştir[226]. Günümüzde en çok gözetilen ulus kaydı birçok iki taraflı yatırım antlaşmasında yer almaktadır.

En fazla gözetilen ulus kaydı 1978 yılında BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan en çok gözetilen ulus kaydına bağlı Taslağının 5. maddesinde ayrıntılı olarak düzenleme alanı bulmuştur. Bu madde gereğince en çok gözetilen ulus kaydı, istisnai niteliklidir ve anlaşma şartı olarak bir devlet tarafından diğer bir devlete, bu devletle ilişkili olan şahıslara ve eşyalara uygulanan muamelenin üçüncü bir devlete ya da onun hakkında şahıslara ve eşyalara uygulanan muameleden daha az elverişli olmayacağını anlatmaktadır[227].

UNCTAD Raporunda verilen açıklamaya göre, "ev sahibi devlet yabancı ülkenin yatırımcılarına diğer yabancı ülke yatırımcılarından daha az uygun muamelede bulunmayacaktır"[228].

En çok gözetilen ulus kaydı yatırım antlaşmalarında sıkça görülen bir ilkedir. OECD ilkeyi "yatırım antlaşmaları uyarınca en çok gözetilen ulus kaydı, bir devletin belli bir alanda, diğer akit tarafın yatırımları ve yatırımcılarına, üçüncü devletlerin

[225] Baklacı, **a.g.e.,** s. 36-37. Kaydın tarihsel gelişi ile ilgili bilgi için bkz: Elif Uzun. **Milletlerarası Hukuk Açısından En Çok Gözetile Ulus Kaydı, MHB,** Yıl. 24, 2004, ss. 742-745.
[226] Robin Geib & MMeinhard Hilf, Most-Favoured-Nation Clause. Max Planck Encyclopedia of Public International Law, July, 2014, pp.2-7; Ali Osman Karaoğlu. "Yabancı Yatırımların Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü" (İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi). Mart 2019, s.125.
[227] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 81.
[228] Allahverdiyev, **a.g.e.,** s. 154; Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri, (11. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, 2011, s. 187.

yatırım ve yatırımcılarına sağlanan haklardan daha düşük haklar tanımaması" olarak ifade etmiştir[229].

UNCTAD[230] raporunda en çok gözetilen ulus kaydının yasal özelliğinden de bahsedilmektedir. Buna göre en çok gözetilen ulus kaydı; 1) antlaşma temelli bir yükümlülüktür ve mutlaka belli bir antlaşmada yer almalıdır, 2) aynı şartlara sahip (like circumstances) iki farklı yatırımcıya yapılan muamele arasında bir karşılaştırma gerektirir ve benzer objektif durumlarda kullanılmalıdır, 3) sadece en çok gözetilen ulus kaydının belirttiği konu, kişi ve mallar ile sınırlı kalmak koşulu ile uygulanmalıdır (ejusdem generis principle), 4) sözleşme özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmeli ve hiçbir devlet yatırımcılara MFN muamelesi tanımaya mecbur edilmemelidir, 5) devlet tarafından ihlali iddia edildiğinde, yabancı yatırımcının uyrukluğundan kaynaklanan daha az avantajlı bir durum oluşturulduğu kanıtlanmalıdır, 6) antlaşmaların yorumlanmasına ilişkin genel ilkelere tabi olmalıdır[231].

Scwarzenberger, en çok gözetilen ulus kaydını, diğer devletlere karşı kazanılan ve en yüksek standartlara erişim sağlayan bir garanti olarak görmektedir. Yazara göre en çok gözetilen ulus kaydının yaygınlaşması, ayrıca, politik arenada ticari uyuşmazlıklardan ortaya çıkabilecek tansiyonu da azaltma fonksiyonunu görecektir. Zira bir devletin avantajlı durumu otomatikman diğer devletlere de uygulanmaktadır[232].

"Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Sözleşmesinin 3.2 maddesinde en çok gözetilen ulus kaydı aşağıdaki şekilde belirlenmektedir:

> "Her bir akit tarafı kurulmuş olan bu yatırımlara, bunların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanıma, faydalanılmasına, genişletilmesi veya elden çıkarılmasına ilişkin olarak, kendi yatırımcılarının yatırımları ya da üçüncü bir ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uyguladığı muameleden

[229] Case Concerning Rights of Nationals of the United States of America in Morocco (France v. United States of America), Judgment, 27 August 1952, I.C.J. 192, p.20.
[230] Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nationas Conference on Trade and Development)
[231] United Nations Conference on Trade and Development (2010). Most-Favoured-Nation Treatment. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II, Switzerland, UNCTAD/DIAE/IA/2010/1, pp.13-14; Karaoğlu, a.g.e., s.128.
[232] Georg Schwarzenberger, The Most-Favoured-Nation Standard in British State Practice. British Yearbook of International Law, Vol.XXII,1945, pp.96-121.

hangisi en elverişli ise, bundan daha az elverişli olmayan muameleye tabi tutacaktır"

En çok gözetilen ulus kaydının esas maksadı ayrım yapmamak yükümlülüğüne uymasıdır. Bu kaydın kullanıldığı alanların belirli bir listesini vermek imkânsız olsa da en fazla gümrük ve ticaret alanlarında kullanıldığı ifade edilebilir. Bunların dışında, ithalat ve ihracata dair ödemelerin belirlenmesi, yabancı yatırımlarla ilişkili diğer ödemeler ve onlara dair belgeler, ulaşım araçlarının hukuki rejimi, transfer uygulamaları, fikri haklar, yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi gibi alanlarda da sözü edilen standart uygulama alanı bulabilir[233].

Yatırım taraflarından birinin diğerinden en çok gözetilen ulus muamelesini talep etmesi aralarında yapılan anlaşmada bu kaydın belirtilmesine dayanmaktadır. Anlaşmalardan kaynaklanan ve çözümlenmesi için tahkime başvurulan davaların bir bölümü bu ilkenin anlaşma kapsamında geçerli olup olmaması ile ilgilidir. Uluslararası anlaşmalar uluslararası yatırım hukukunun esas hukuki kaynağı olduğu için bu anlaşmalarda kullanılan ifadelerin doğru bir şekilde yorumlanması en çok gözetilen ulus kaydının anlaşmaya dahil edilip edilmediğinin belirlenmesinde önemlidir. Bundan başka sözleşmeyle belirlenmiş en çok gözetilen ulus kaydına uyma mecburiyeti sadece sözleme yapıldığı zaman üçüncü bir devlete uygulanan muameleye bağlı kalmamakta, üçüncü bir devlete karşı muamelede sonradan ortaya çıkan değişiklikleri de içermektedir. Bundan dolayı üçüncü devletle olan anlaşmanın iptal edilmesi faydalanan devletin de bununla ilgili haklarının sona ermesine sebep olacak ya da üçüncü devletin vatandaşlarına sağlanan bir muamele standardının iyileştirilmesi taraf devlet vatandaşlarına uygulanan muamele standardını da iyileştirecektir[234]. Bununla birlikte en çok gözetilen ulus kaydının birtakım istisnaları da vardır:

- Gümrük birliği anlaşmaları ile belirlenmiş kurala göre taraflar arasında gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması veya üçüncü devletlere karşı ortak gümrük siyasetinin belirlenmesi,
- Bu tür anlaşmalarla üçüncü devletlere karşı serbest muamele kuralının belirlenmesi,

[233] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 84; Uzun, **a.g.e.,** s. 749.
[234] Baykal, **a.g.e.,** s. 48.

- Sınır devletler arasında yapılan anlaşma kuralına göre ticaret alanında kolaylıkların belirlenmesi[235].

En çok gözetilen ulus kaydı iki taraflı sözleşmelerde olduğu gibi çok taraflı sözleşmelerde de bir şart olarak belirlenebilir. Örneğin, 1994 GATT sözleşmesi, serbest ticari bölgelerinin belirlenmesi ile ilgili sözleşmelerden söz edilebilir[236].

En çok gözetilen ulus kaydı hangi anlaşma dahilinde belirlenmişse ilke gereği talep edilen haklar da o anlaşmanın konusu ile bağlı olmalıdır. Bir konunun bu ilke dahilinde değerlendirilebilmesi için bu konunun genel muamele olması gerekmektedir. Böylelikle iki devlet arasında yapılan özel yatırım anlaşması dahilinde belirlenen teşvik ve diğer özel imtiyazlar bu ilke kapsamında değerlendirilmeyecektir.

Anlaşmada en çok gözetilen ulus kaydı belirlenirken onun uygulanması belli şartların geçerliliğine bağlanabilir. Bu aşamada şartlı şekil söz konusu olacaktır. Bu durumda genellikle karşılıklı muamele şartı belirlenmektedir. Ayrıca şartsız, bölge, zaman ya da kapsam açısından sınırlı ya da sınırsız olmakla bu ilkenin diğer türleri de bulunmaktadır.

Anlaşmazlığa neden olan meselelerden biri de en çok gözetilen ulus kaydının anlaşma kapsamındaki uyuşmazlıkların çözümüne ya da usul kurallarına ilgili hükümleri içerip içermediğidir. Taraflar anlaşma çerçevesinde en çok gözetilen ulus kaydının uyuşmazlığın çözümü hükümlerini içinde bulundurduğuna dair bir madde belirleyebilirler. Sözleşmede yer alan düzenlemede açıkça en çok gözetilen ulus kaydının usul uyuşmazlıkların çözümüne dair düzenlemeleri de kapsayıp kapsamadığının anlaşılmadığı durumlarda ise sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sorunun çözümüne ilişkin hakem kararları incelendiğinde yeknesak bir görüşün olmadığı görülmektedir İlgili İCSID davalarında anlaşmada böyle bir hüküm mevcut değilse hâkim tarafından anlaşmanın diğer hükümleri dikkate alınarak tarafların bunun hakkında irade beyanlarının belirlenmesi ile sorunun çözümlenmesine çalışılmaktadır. Bu yolla genişlendirilmiş bir yorumun yapılması tarafların gerçek iradelerini yansıtmadığı için doktrinde tenkit edilmektedir[237].

[235] Uzun, **a.g.e.,** s. 762; Pazarcı, **a.g.e.,** s. 189.
[236] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 83.
[237] Alasgarova, **a.g.e.,** s.50.

Genel durumda ele alındığında en çok gözetilen ulus kaydı yabancı yatırımcıların korunması için belirlenen ilkeler içinde daha geniş kapsamlı olanıdır. Yatırımcı açısından her ne kadar avantajlı bir ilke olsa da ev sahibi ülke açısından için daha sözleşme imzalanırken geçerli olmayan ancak sonradan ortaya çıkabilecek öngörülmeyen yükümlülükler altına girmesine neden olmaktadır[238].

### c. Adil ve Eşit Muamele Yükümlülüğü

Yatırım anlaşmalarında yatırımların korumak için her iki taraf için belirlenen dürüst ve eşit davranma yükümlülüğü ev sahibi devletin benzer bir şartlarda bulunan yerli ve yabancı bütün yatırımcılara ve yatırımlara eşdeğer şekilde davranması gerekliliğini anlatmaktadır[239].

Hem iki taraflı yatırım antlaşmalarında hem de çok taraflı antlaşmaların yatırımları ilgilendiren bölümlerinde sıkça görülen adil ve eşit muamele yükümlülüğü, yatırım uyuşmazlık çözümlerinde de en çok ileri sürülen ilkelerin başında yer almaktadır. Adil ve eşit muamele yükümlülüğü, devletin; keyfilik göstermeme, ayrımcılık yapmama, şeffaf olma, tutarlı davranma ve yatırımcının meşru beklentilerine saygı gösterme gibi yükümlülükleri çerçevesinde yatırımcılar tarafından tahkim davalarında sıkça ileri sürülmektedir[240].

Adil ve eşit muamele[241] yükümlülüğü (fair and equitable treatment), ilk kez Uluslararası Ticaret Örgütünün 1948 tarihli Havana Şartı'nda düzenlenen adil ve eşit muamele ilkesi bahsedilen Şart halen yürürlüğe girmiş olmaması olduğu halde, söz konusu ilke, yatırımların teşviki ve korunması için imzalanan ikili taraflı yatırım anlaşmalarında hala en önemli koruma standartlarından biridir. Adil ve eşit muamele

[238] Baklacı, **a.g.e.,** s. 39-42, 63; İlgili dava örnekleri için bkz: s. 61-65.
[239] Örnek olarak Saluka v. Czech Republic davasında, davacı ile benzer durumda bulunan üç bankaya yardım eden ev sahibi devletin davacıya yardım etmemesi adil ve eşit davranma yükümlülüğünün ihlali olarak görülmüştür. Rumeysa Partalcı, **Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Düzenlenen "Adil ve Eşit Davranma Yükümlülüğü",** Public and Private International Law Bulletin, Volume: 36, Issue: 2, 2016, 131- 162, s. 134.
[240] Alexandra Diehl, The Core Standard of International Investment Protection: Fair and Equitable Treatment. Kluwer Law International,2012, ss. 2-95; Karaoğlu, **a.g.e.,** s.144.
[241] Adil ve eşit muamele aynı zamanda "adil ve hakkaniyetli muamele" olarak da kullanılmaktadır.

yükümlülüğünün bir takım hakem kararlarında uluslararası asgari standart esası ile aynı olduğu vurgulanmaktadır. Ama doktrindeki görüşlerin bir bölümü ise adil ve eşit muamele yükümlülüğünün daha geniş bir koruma sağlaması, örf ve âdet hukukundan tamamıyla bağımsız olması nedenlerini belirterek iki kavramın birbirinden farklı olduğunu desteklemektedir[242].

Adil ve eşit muamele yükümlülüğünün uluslararası hukukta herhangi bir tanımı yapılmasa da hakem kararlarında onun bazı temel bilgilere göre belirlendiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki yatırımcının haklı beklentilerinin korunmasıdır. Yatırımcının haklı beklentisini ev sahibi devletin yatırıma dair taahhütleri ve ilgili yasal düzenlemeleri, idari makamlarının tutarlı davranışları ve yatırım ortamının şeffaflığı oluşturmaktadır. Bu temelde, ev sahibi devletin adil ve eşit muamele yükümlülüğüne uyması için, istikrarlı bir yasal düzene sahip olmağı, resmi makamlar tarafından yapılan işlemlerde ve aldığı kararlarda birbirleriyle uyuması için, geçerli yatırım ortamının öngörülebilir ve güvenli bir şekilde kurulması gereklidir[243].

Adil ve eşit muamele yükümlülüğüne riayet edilmesinin işaretlerinden biri de ev sahibi devletin hakkın usulüne uygun olarak yerine getirilmesinden, adaletin sağlanmasından sakınmamasıdır. Bu ilke yatırımlara uyarlandığında yatırım anlaşmasına ilişkin bir uyuşmazlık durumunda ev sahibi devletin tahkime başvurmaktan kaçınması, bu süreci uzatması ya da engellemesi, yatırımcının zaruri idari süreçlere dair bilgilendirme yükümlülüğün ihlali olarak değerlendirilmektedir[244].

Hakem kararlarında adil ve eşit muamele yükümlülüğünün belirlenmesinde göze çarpan esaslardan biri de yatırımcının cebir ve saldırıya maruz kalmamasıdır. Bu temelde yatırımcı ev sahibi devlette yatırım faaliyetini sürdürürken tehdit, zorlama veya baskıya maruz kalırsa adil ve eşit muamele yükümlülüğünün ihlali söz konusu olabilmektedir[245].

Adil ve eşit muamele yükümlülüğü, ulusal muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, ayrımcılık yapmama gibi yabancı yatırımları koruma ilkelerinden farklıdır. Yani ev

---

[242] Banu Şit Köşgeroğlu, **''Enerji Yatırım Sözleşmeleri ve Bunların Uluslararası Yatırım Anlaşmaları ile Korunması'',** Ankara: Vedat Kitapçılık, 2012, s. 273; Mehmet Çankaya**, ''Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi''**, Vergi Dünyası, 2004, Yıl 23, S. 270, s. 95;

[243] Sornarajah, **a.g.e.,** s. 351.

[244] Sornarajah, **a.g.e.,** s. 351.

[245] Bahsi geçen esasla ilgili mahkeme kararlarına dair örnekler için bkz: Partalcı, **a.g.e.,** s. 156-157.

sahibi devletin yabancı yatırımcıya adil ve eşit muamele yükümlülüğüne uyup uymaması başka üçüncü bir yatırımcıya veya yatırıma gösterdiği davranıştan rahat bir şekilde, uluslararası standartlara esas olarak değerlendirilmektedir.

Diğer koruma standardı olan tam güvenlik ilkesi ise adil ve eşit muamele ilkesi ile benzeyen özellikleri vardır. Örnekle açıklarsak, ev sahibi devlet yabancı yatırımın yapıldığı zaman yürürlükte olan yasaları sonradan keyfi ve eğer kötü bir şekilde değişirse, yatırımcının haklı beklentilerinin ihlali söz konusu olacaktır ve devletin adil ve eşit davranmadığına hükmedilecektir. Bununla beraber, tam koruma ve güvenlik ilkesinin yatırımcının hukuki güvenliğini de kapsadığı ifade edilerek bu ilkenin de ihlali yönünde karar verilebilmesi mümkündür[246].

Adil ve eşit muamele yükümlülüğü, yatırım tahkiminin kalbi olarak nitelendirilebilir[247]. Yatırımların korunması bakımından bu ilke, kilit rol üstlenmektedir[248]. Adil ve eşit muamele yükümlülüğüne uygun davranılmamasına dair uyuşmazlıkların çözümü için var olan tahkim yollarından "Devletlerle Diğer Devlet Vatandaşı Kişiler Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne Dair Washington Anlaşması" ile kurulan, Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin Uluslararası Merkez- ICSID önem arz etmektedir[249].

### d. Ayrımcılık Yapmama

Ayrımcılık yapmama ilkesi uluslararası hukukun en esas ilkelerinden olup, devletlerin gerçek ve tüzel kişileri milliyetine göre birbirinden ayrı hukuki muameleye tabi tutmamasını anlatmakta ve devletlerin egemen eşitliğine dayanmaktadır. Bu ilke Birleşmiş Milletler Anlaşması, GATT, 1974 Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri Tüzüğü, 1974 Enerji Şartı Anlaşması ve diğer uluslararası sözleşmelerde tanımlanmıştır. Ayrımcılık yapmama ilkesi, taraflar arasında ayrım gözetmeden muamele uygulanması amacının mevcut olması bakımından en çok

[246] Sornarajah, **a.g.e.,** s. 354-355
[247] Rudolf Dolzer, Fair and Equitable Treatment: Today's Contours ("Today's Contours"), Santa Clara Journal of International Law, Vol. 12, Issue 1, 2014, s. 10.
[248] Köşgeroğlu, **a.g.e.,** s. 273. Partalcı, **a.g.e.**, s.135.
[249] Yılmaz, **a.g.e.,** s. 218.

gözetilen ulus kaydı ile benzerlik teşkil etmektedir. En çok gözetilen ulus kaydı bir anlaşmada tarafların birbirlerine ve vatandaşlarına, üçüncü bir devlete ve vatandaşlarına gösterilecek muameleden daha az elverişli olmayacak şekilde muamelede bulunmasını sağlayan bir hükümdür. Aralarındaki fark, ayrımcılık yapmama ilkesinin hukukun genel ilkesi olması ve herhangi bir anlaşmaya gerek olmadan eşitliğin gözlenmediği tüm durumlarda uygulanabilmesidir. En çok gözetilen ulus kaydı ise bir sözleşme hükmü niteliğindedir ve taraflar lakin onlar arasındaki sözleşmede belirlenmişse bu kurala dayanan herhangi bir hak ileri sürülebilir. Bundan başka, ayrımcılık yapmama ilkesi, benzer şartlar altındakilere benzer muamele uygulanmasını öngören ve en çok gözetilen ulus kaydı gibi ayrıcalıklardan yararlanmak maksadı ile kullanılamayan bir ilkedir[250].

Uluslararası ticari ilişkiler alanında gelişmekte olan ülkelere daha iyi muamelenin uygulanması, dâhili ekonomik pazarın korunması vb. nedenlerden dolayı bu ilkenin uygulanması hakkında bazı istisnalar devletler tarafından belirlenebilir. Bundan başka uluslararası hukuk yükümlülüklerini gerçekleştirmeyen devlete uygulanan muamele karşılıklılık ilkesi gereği ayrımcılık olarak değerlendirilmeyecektir[251].

### e. Şeffaflık

Yatırımlarla ilgili uluslararası standartlardan birini oluşturan şeffaflık ilkesi, OECD Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Teşebbüsler ve Yatırım Kanunu'nda belirlenen ilkelerden biridir. Genel bir tanımı olmamasına rağmen, bu ilke şu şekilde açıklanabilir:

Şeffaflık ilkesi, "bir ülkeye yatırım yapmaya karar verme sürecinde bu kararı olumlu ya da olumsuz olarak etkileyecek hukuki, kamu ve idari düzenlemelerin kamuya açık olduğu ve bu bilgilere vaktinde ve kolayca ulaşmanın mümkün olduğu anlamına gelmektedir." Başka bir deyişle ev sahibi ülkenin yabancı yatırımlarla ilgili politikası kamuya açıklığıdır. Şeffaflık ilkesi, yatırımcının faaliyet göstermesi için

[250] Pazarcı, **a.g.e.,** s. 190.
[251] Sadıqov, **a.g.e.,** s. 65-66

güvenli bir yatırım alanının oluşturulmasıdır. Bu prensibin garantörü ev sahibi devlettir, yani yukarıda belirtilen nitelikte bilgiler yeteri kadar açık ve anlaşılabilir değilse, kolayca elde etmek mümkün değilse ya da bir yatırım projesinin gerçekleştirilmesi halinde, maliyetin önceden öngörmek imkânı yoksa, bu şeffaflık ilkesine uyulmadığı demek olmaktır.

Yasal düzenlemelerde şeffaflığın sürdürülmesi yatırımcının haklı beklentileri ile yakından bağlıdır[252]. Yabancı yatırımcı için tahmin edilebilir, istikrarlı ve güvenilir bir yatırım ortamının yaratılması; şeffaflığın sağlanmasına bağlıdır[253].

Şeffaflık, yatırımcının faaliyetlerini tesir eden yasal çerçevenin açık olmasını ve yatırımcıyı etkileyen kararların bu çerçeve içerisinde alınmasını gerektirmektedir[254]. Yasal düzenlemelerde şeffaflığın sağlanması için, belirsiz ve şüpheli durumların oluşması engellenmelidir[255].

Şeffaflık ilkesinin ehemmiyeti belirsizliği en aza indirgemesi, potansiyel yatırımcının yatırım engellerine dair vaktinde bilgilendirilmesi, yatırım sürecinin sürekliliğine önemli ölçüde katkıda bulunması ve mevcut yatırım düzenlemelerine uygun hareket etme fırsatının oluşturulması durumlarında kendini göstermektedir[256].

### f. Tam Koruma ve Güvenlik

Tam koruma ve güvenlik ilkesi (full protection and security), iki taraflı yatırım antlaşmalarında ve çok taraflı antlaşmaların yatırım ilkelerini düzenleyen bölümlerinde adil ve eşit muamele ile beraber düzenlenen bir ilkedir.[257]

---

[252] Rudolf Dolzer, Christoph Schreuer, **''Principles of International Investment Law''** (2nd. Edition) United Kingdom: Oxford University Press, 2012, s.149; Christoph Schreuer, Fair and Equitable Treatment in Arbitral Practice (**''Arbitral Practice''**), The Journal of World Investment and Trade, Vol. 6, Issue 3, 2005, s. 374; Tudor, **a.g.e.,** s. 176; Peter Muchlinski, 'Caveat Investor' The Relevance of the Conduct of the Investor Under the Fair and Equitable Treatment Standard, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 55, Issue 3, 2006, s.530; Köşgeroğlu, **a.g.e.,** s. 279- 286; Yılmaz A., **a.g.e.,** s. 227.

[253] Andrew Newcombe, Lluís Paradell; Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment, Kluwer Law International BV, s. 291.

[254] Dolzer/Schreuer, **a.g.e.,** s. 149; Schreuer, **a.g.e.,** s. 374; Yılmaz A., Schreuer s. 227; Partalcı, **a.g.e.,** ss. 151-152

[255] Dolzer, **a.g.e.,** s. 31.

[256] Turanlı, **a.g.e.,** s. 118

[257] Cordero Moss Giuditta, Full Protection and Security. In Reinisch, A. (ed). Standarts of Investment Protection. Oxford University Press, 2008, ss.131-151.

Koruma ve güvenlik ilkesinin tarihi, 19 ve 20. yüzyıllarda yapılan ikili ticaret anlaşmalarına dayanmaktadır. Bu kez, ilke ile öngörülen koruma yatırım ve yatırımcının sadece fiziksel şiddet eylemlerinden korunması ile kısıtlıydı. Zamanın akışı içinde ikili yatırım anlaşmalarında yatırım kavramının maddi olmayan malvarlığını da ifade ettiği fikri benimsenmeye başladıkça ilkenin açıkladığı anlam da değişmiştir bununla beraber. Bundan böyle ev sahibi devlet, yalnızca fiziksel şiddet eylemlerinden değil, aynı zamanda yatırımcının haklı beklentilerinin boşa gitmesine ve yatırım ortamının olumsuz etkilenmesine neden olan yasal ve idari düzenlemelerden de sorumlu tutulmaya başlanmıştır[258].

Bu ilke uyarınca ev sahibi ülkeler, yabancı yatırım ve yatırımcının korunması için gerekli ve yeterli güvenlik önlemlerini almakla yükümlüdür. İlkenin temelini oluşturan düşünceye göre, ev sahibi devletin yatırımı zararlı muamelelerden ve durumlardan korumak amacıyla yeterli çaba göstermemesi ve bu yüzden yatırımcının zarar görmesi durumunda ev sahibi devlet sorumludur. Ev sahibi devletin ilgili mahkeme kararlarında herhangi bir kusuru olmasa bile, durumun gerekli dikkatin gösterilmemesi sebebiyle devletin sorumluluğunun var olduğuna karşı görüşü kabul edilmiştir[259].

### g. Kamulaştırma ve Benzeri Tasarruf Şekilleri

Kamulaştırma, yatırımcıya ait olan malvarlığının, kamu yararı gerekçesiyle, ev sahibi ülke tarafından ele geçirilmesidir[260]. Uluslararası hukukta genel kabul gören kanaate uygun olarak, bazı koşulların ortaya çıkması halinde, devletlerin özel mülkiyeti, yabancıların özel mülkiyetini, yabancı yatırımı kamulaştırma hakkı vardır. Böyle bir hak, devlet egemenliği ilkesinden ortaya çıkmaktadır. Devletin

[258] Koruma ve güvenlik ilkesinin ihlaline dair örnek mahkeme kararları için bkz: Yılmaz, **a.g.e.,** s. 189-193.
[259] Akıntürk/ Baklacı, **a.g.e.,** s. 507.
[260] Paul E. Comeaux, N. Stephan Kinsella, Protecting Foreign Investment Under International Law: Legal Aspects of Political Risk, New York, 1997, s.4

kamulaştırma hakkı 1803, 3201 ve 3281 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarında da belirtilmiştir[261].

Yatırımların korunmasına ilişkin 1985 Seul Kongresi "ev sahibi devlette sigorta edileni özel mülkiyet hakkından ve yatırım faaliyetinin sonucunda kazandığı gelirden mahrum edecek herhangi bir yasa yaratma faaliyeti yahut faaliyetsizliğini" kamulaştırma olarak değerlendirilmektedir. Kamulaştırma işleminin uluslararası hukuk kural ve ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Aksi halde, devlet uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüğüne ters bir eylem gerçekleştirmiş olur ve bu devletin sorumluluğuna neden olur[262].

Doğrudan kamulaştırma devletin açık ve maksatlı bir şekilde yatırıma el koyması veya yatırımı kendi kontrolündeki bir kamu tüzel kişiliğine devretmesi olarak belirtilmektedir[263].

Ev sahibi devletin yatırımcının mülkiyetine farklı nedenlerden talep etmesi ya da buna hedefli tasarruflarının değişik yolu vardır ve bu tasarruf yollarının her biri birbirinden farklı kavramlarla açıklanmaktadır. Yatırımların kamulaştırmaya karşı korunma mekanizmaları hakkında konuşmadan önce, kamulaştırma ve benzeri tasarruf formlarına kısaca değinip, mevcut kavramları ve onların birbirlerinden farklılıklarını şu şekilde anlatabiliriz:

- **Kamulaştırma** - *condemnation* - devlet organlarının kamu yararına hizmet eden bir maksat için, karşılık olarak uygun bir tazminat ödenmesi koşulu ile malikin mahkeme kararı ile mülkiyetine el konmasıdır[264]. Kamulaştırma sırasında hükümet mal sahibinin rızasına ihtiyaç duymamaktadır.
- **El koyma** - *eminent domain* - Common Law sisteminde kamulaştırma kavramının yerine kullanılan bir kavramdır. Bu hukuk sisteminde devletin eminent domain hakkını kullanması için bu hakkın devlet egemenliğinden kaynaklanması, toplumun menfaatı için uygulanması ve karşılığında belli bir

[261] Kararların incelemesi için bakınız: Gündüz, A. Milletlerarası Hukuk, 2015, Reşat Volkan Günel (ed), Beta Yayınları, s.3-176.
[262] Sevin Toluner, Millileştirme ve Milletlerarası Hukuk, Sulhi Garan Matbaası Varisler Kollektif Şirketi, İstanbul: 1968, s. 1.
[263] Andrew Newcombe, Lluís Paradell, Law and Practice of Investment Treaties: Standarts of Treatment. Kluwer Law International BV, 2009, s. 323.
[264] Faruk Kerem Giray, Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, 2012, s. 50; Allahverdiyev, **a.g.e.,** s. 161.

tazminat ödenmesi gerekmektedir. Kanuni işlem yapılmadan hiç kimse mülkiyetinden yoksun bırakılamaz. Bu kavramın kamulaştırma kavramı ile aynılık oluşturduğunu ifadede biliriz.

- **Millileştirme** - *nationalization* - "belli bir kategoriye giren şey ve faaliyetlerin bütün hak ve borçlarıyla birlikte özel kişilerden alınıp devlete devrini gerektiren bir tasarruftur"[265]. Millileştirme genellikle gelişmekte olan ülkelerde daha yaygındır Millileştirme uygulamasında özel bir mülkiyeti yönetme yetkisinin yahut kontrolünün tam olarak kamu organlarına zorunlu şekilde devredilmesidir. Doktrinde mevcut olan bazı fikrilere göre millileştirme bazı yatırım sektörlerine yabancı yatırımcıların rolünü azaltmak, sektörde yeni yatırımcılara yer açılmasını sağlamak maksadıyla ev sahibi ülke tarafından gerçekleştirilen bir el koyma uygulamasıdır. Millileştirmede, izlenilen ulusal politik program gereği, sanayi sektörü ve yerel kaynaklar üzerinde ulusal denetimin sağladığı ve daha güçlü hale getirildiği bir sistem öngörülmektedir. Millileştirme, özel mülkiyetin devlete mülkiyetine zorunlu geçişi olarak algılanmamalıdır. Kamulaştırılan malvarlığın, ev sahibi ülke tebaasına bırakılması da mümkündür çünkü bu girişim, ulusal kontrolün temin edilmesi adına yapılan bir müdahaledir[266].
- **Müsadere** - *confiscation* - özel mülkiyete herhangi bir tazminat veya zararın hakkaniyete uygun olarak telafi edilmeden alınmasıdır. Müsadere, kimseyi tutuklamadan da gerçekleşebilir, mülkün tutuklanması olarak görüldüğü için.
- **İstimval** - *requisiton* - acil durumlar, olağanüstü ve karşısı alınamaz hallerde - genellikle savaş, seferberlik, kıtlık gibi durumlarla ilişkin olarak özel mülkiyetin geçici olarak kamu, toplum yararına kullanmak için yasal düzenlemelerle belirlenen şekil ve yönteme uygun bir şekilde kullanılmasıdır. İstimvalde mülkiyete el koymanın diğer şekillerinden değişik olarak mülkiyet üzerine herhangi bir hak kaybı olmamakta, bir süre için ve karşılığında tazminat ödeyerek malın yahut hizmetin kullanılması hedeflenmektedir[267].

[265] Toluner, **a.g.e.,** s. 84.
[266] Sherif H. Seid, Global Regulation of Foreign Direct Investment, (Globalization and Law) Hampshire, 2002, s.46.
[267] Ali Ülkü Azrak, Millileştirme ve İdare Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul: 1976, s. 56-60.

Yatırımların korunması mekanizmaları hakkında konuşurken, yukarıda belirtilen uygulamaların yanı sıra *dolaylı kamulaştırma* olarak tanımlanan kavramı da aydınlığa kavuşturmak gerekmektedir. Dolaylı kamulaştırma adından da anlaşılacağı üzere, kamulaştırma kavramının bir alt açılımı olup doğrudan el koymadan mülkiyetten yoksun bırakmakla sonuçlanan bir uygulamayı anlatmaktadır. Dolaylı kamulaştırmada herhangi bir el koyma veya fiziki bir müdahale yoktur. Dolaylı kamulaştırma yatırımcının yatırım haklarını açıkça herhangi bir müdahalede bulunmadan bu haklara etki edebilecek tasarruf şeklidir. Bu tasarrufa dahil edilen uygulamalar vasıtasıyla yatırımla ilgili mülkiyet sahibi olma ya da bu hakkı kullanma yetkileri mühim ölçüde sınırlandırılır. Yatırımcının mülkiyetini kullanma hakkının kısıtlanması veya durdurulması, yatırımcının yatırımı üzerinde hakimliğin azalmasına, yatırımının ekonomik değerinden yoksun bırakılmasına ve kazanç kaybına yol açabilecek hukuki ve idari düzenlemelerle gerçekleştirilmektedir. Mesela, yabancı yatırımın gönüllü vergilendirilmesi; yatırımcının fikri mülkiyet haklarına karışılması, yatırımdan edinen karın transferinin yasaklanması; yabancı yatırımcının çalıştırdığı personele ödediği ücret oranlarında yüksek ve mecburi artışların yapılması; fazla personelin işten çıkarılmasının kısıtlanması; yabancı yatırımcının hammaddelere ulaşımının engellenmesi; ihracat ya da ithalat lisanslarının reddedilmesi vb. Bu uygulamalar doğrudan kamulaştırma durumunda meydana gelecek sonuçlara benzeyen veya eşit sonuçlara yol açmaktadır[268].

Dolaylı kamulaştırmalara dair diğer bir fikir, dolaylı kamulaştırma vasıtasıyla ev sahibi hükümetler, yatırımcı üzerindeki denetimi zamanla arttırmakta, birtakım sınırlamalar dayatmakta, çifte vergi getiren düzenlemeler yapmakta ve bunun neticesinde, yabancı yatırımcı üzerinde söz sahibi bir konuma geçmektir. Bu durum, yatırımcının ve sahibi ülkedeki iş yaşantısını karlı bir şekilde devam ettirebilmesini zorlaştırmakta ve projenin, ev sahibi hükümetlere veya yerel yatırımcılara satışına ya da terkine sebep olabilmektedir[269].

[268] Ekşi, **a.g.e.,** s. 173-175; Sornarajah, **a.g.e.,** s. 369.
[269] Comeaux/ Kinsella, **a.g.e.,** s. 8.

## 2. Uyuşmazlıkların Çözümü

Yabancı yatırım ve yatırımların korunması mekanizmalarından söz ederken bahsedilmesi gereken bir diğer mühim husus taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözüm yolları ve bunların faaliyetidir. Çünkü bir yatırım ve yatırımcı her ne kadar hukuk kuralları ve uluslararası koruma metotları ile sağlansa da taraflar arasında uyuşmazlıkların meydana gelmesi mümkün bir durumdur. Meydana gelen bu uyuşmazlıklar objektif olarak ve hakkaniyete uygun olarak çözüldüğünde ve adil karar alındığında yatırımcıların ve yatırımın tamamen korunmasından söz edebiliriz.

Yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümlenmesi için bir takım usul vardır. Bunlar: uyuşmazlığın milli mahkemeler yoluyla çözümlemesi, tahkime başvurulması ve alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından birinin seçilmesidir.

- Eğer taraflar arasındaki sözleşme ile mümkün uyuşmazlıkların tarafların seçtiği bir milli mahkemede görüleceği ile ilgili bir hüküm varsa veya böyle bir hükmün olmaması halinde bile davacı taraf farklı sebeplerden milli mahkemeye başvurmayı seçmiş ise bu durumda yabancı yatırımlara dair uyuşmazlığa milli mahkemeler tarafından gözden geçirilir. Uyuşmazlığın çözümlenmesi için milli mahkemeye başvurulmuş ise mahkeme ilk önce bu davada etkili olup olmadığını kararlaştırmalı ve arkasından eğer yetkiliyse kendi bağlama kuralarına göre esasa uygulanacak hukuku belirlemelidir[270].

Bilindiği gibi milli mahkemeler ait olduğu devletin iç hukuk kurallarına uygun olarak faaliyet gösteren ve iç hukuk ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlığın çözümlenmesinde yetkili olan yargı organıdır. Bu sebeple milli mahkemeler, yabancılık unsurunun bulunduğu uluslararası ticari ihtilafların çözümlenmesi için gereken malumat ve uzman kişilere sahip olmayabilir. Bundan başka milli mahkemelerin verdiği kararların diğer ülkelerde tanınması ve icrası zorlu bir aşamadır. Bunun dışında milli mahkemeler tarafından objektif ve makul bir karar alınıp alınmayacağı birçok kez yabancı taraf için endişe konusu olmaktadır. Bu aşağıda

[270] Mahkeme yetkisinin tespit edilmesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Nuray Ekşi (2015). Milletlerarası Ticaret Hukuku, (2. Baskı). Beta Yayınevi, İstanbul, s. 135-160.

bahsedeceğimiz diğer uzlaştırma teknikleri yabancı yatırımlarla ilgili uyuşmazlıkların çözümlenmesinde daha çok istenen yollardır[271].

İkinci çözüm usulü ise yukarda bahsettiğimiz gibi tahkime başvurmaktır. Taraflar sözleşmede bir hüküm olarak veya ayrı bir sözleşme ile söz konusu uyuşmazlığın mahkemelerce değil de özel kişiler- hakem heyeti (tahkim yargılamasını gerçekleştiren kişilere hakem denmektedir) tarafından bakılıp çözümlenmesini öngörebilirler[272].

Tahkim "taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlığın mahkeme kurumu tarafından değil, taraflarca seçilen hakem heyeti ile çözümlenmesi işlemidir"[273]. Doktrinde verilen diğer bir açıklamaya göre tahkim, "kanunla bakılıp çözümlenmesini kabul edilen konuların tarafların anlaşmasıyla mahkemeler yerine, hakemler tarafından çözümlenmesidir"[274].Dolayısıyla tahkim tarafların irade serbestsine dayanan bir yargılama yöntemidir. Tahkim mahkemeleri ise nitelik itibari ile uluslararası ticari uyuşmazlıkların çözümünde uzmanlaşan kurumlardır[275].

Globalleşen modern dünyada ticari ilişkilerin yakından bağlantılı olduğu bir dönemde tahkim kurulları iktisadi ihtilafların çözümünde önemli rol oynamaktadır. Yatırım Sözleşmelerinde tahkime dair belirlenen hükümler, taraflara çıkması olası uyuşmazlıklara karşı bir ön koruma temin etmekte ve öngörülebilirliği sağlamaktadır[276].

Tahkimin daimi- geçici, zorunlu- ihtiyari, ulusal- uluslararası olmak üzere çeşitli tipleri vardır.

Geçici (Ad Hoc) tahkim türünde taraflar aralarında uyuşmazlık ortaya çıktığı zaman başvuracakları tahkimin tüm faktörlerini - hakem veya tahkim heyetini, tahkim yöntemini, tahkim yerini, uygulanacak hukuku vb. kendileri belirlerler ve oluşturulan bu tahkim sadece taraflar arasında çıkan uyuşmazlığı çözümlemek hakkına sahip olur.

---

[271] Cemal Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, (6. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 2016, s. 74; Erten **a.g.e.,** s. 211.
[272] Ekşi, **a.g.e.,** s. 161.
[273] Burhan Ormanoğlu, Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004.
[274] Ziya Akıncı, Milletlerarası Tahkim (4. Baskı). Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016, s. 3.
[275] Ergin Nomer/ Nuray Ekşi/ Günseli Öztekin Gelgel, Milletlerarası Tahkim Hukuku (5. Baskı). Beta, İstanbul, 2016, s. 1-2.
[276] Ormanoğlu, **a.g.e.,** s. 23.

Daimi- kurumsal tahkim ise özel kişiler tarafından hukukun temel prensipleri gözetilerek kurulabildiği gibi devletler tarafından yaratılan örgütlerce de kurulabilmektedir. Uyuşmazlığın taraflarının kamu ve özel kişiler olmasına göre ise üç tür tahkim vardır: Devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde yetkili olan tahkim - uluslararası anlaşmalarla ile kurulur. İkincisi özel kişiler arasında meydana gelen uyuşmazlıklarla ilgili tahkim- ICSID tahkimi buna örnek teşkil edebilir. Üçüncüsü devletle özel kişiler arasında oluşan uyuşmazlıklara dair tahkim[277]. Ad hoc tahkim yargılama giderlerinin daha az olması yönüyle taraflar için uygun bir çözüm usulü olmasına karşılık kurumsal tahkim daha hızlı ve geçerli karar veren bir tahkim türüdür[278].

Zorunlu tahkim, kanundan kaynaklanan, hukuk kuralları ile bazı uyuşmazlığın çözümü gibi tahkim usulünün belirlenmesi zamanı söz konusudur. Tarafların yaptıkları sözleşme ile tahkim usulünü bir şart olarak belirledikleri durumlarda ise bu tahkim türü ihtiyari tahkimdir.

Ulusal tahkim devletin iç hukuk hükümleri temel alınarak oluşturulan tahkimdir. Uluslararası tahkim ise devlet üstü hukuk kuralları esas alınarak kurulan ve yabancılık faktörü bulunan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde nitelikli olan tahkim tipidir.

- Sonunda tarafların ihtilaf ortaya çıkması durumunda başvurabilecekleri son çözüm yolu ise uyuşmazlıkların alternatif çözüm yöntemidir. Mahkemelerle birlikte sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlığı çözmeye nitelikli olan her türlü kurum uyuşmazlıkların alternatif çözüm yoludur. Bu özellik dikkate alındığında arabuluculuk, uzlaştırma ve tahkim alternatif çözüm yolu olarak değerlendirilebilir. Lakin son zamanlarda doktrinde hakim olan fikirlere uygun olarak tahkim, uyuşmazlıkların alternatif çözüm yollarından ayrılmıştır.

– Arabuluculuk - bu çözüm yönteminde taraflar arabulucu, müzakere metodu belirlenmesinde ve diğer hususlarda bağımsız hareket etmektedirler ve istedikleri zaman müzakereleri durdurma hakkına sahiptirler. Süreç, taraflarca bir arabulucunun kararlaştırılması ve davanın mevzusuna dair bu üçüncü şahsında iştiraki ile

[277] Nomer/Ekşi/Gelgel Öztekin, **a.g.e.,** s. 3.
[278] Akıncı **a.g.e.,** s. 5.

müzakerelerin yapılması, arabulucu tarafından çözüm önerisinin sunulması şeklinde işler. Çözüm önerisi taraflarca kabul edilirse ihtilaf sona erdirilmiş olur[279].

- Uyuşmazlıkların uzlaştırma vasıtasıyla çözümlenmesi. Bu çözüm usulünde uyuşmazlıkla alakası olmayan tarafsız bir kişi veya kişiler anlaşmaları için taraflara yardımda bulunur. Taraflar bu çözüm yönteminde herhangi bir anlaşmaya varabilecekleri gibi hiçbir karara varmadan da süreci sonlandırabilirler. ICSID, ICC, SCC, UNCITRAL, AAA, RCIAL gibi çeşitli kurumlar tarafından da uzlaştırma hizmetleri verilmektedir. Uzlaştırma kurumu ile tahkim arasındaki fark uzlaştırma kararlarının bağlayıcılığının olmamasıdır[280].

ICSID sözleşmesinin 28-35. maddeleri uzlaştırma sürecine ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir. İhtilaf tarafı devletin ve diğer gerçek veya tüzel kişinin ait olduğu devletin Sözleşme tarafı olması gerekmektedir. Uzlaşma ile ilgili bir tarafın talebi Merkez Genel Sekreterlik sayesinde diğer tarafa ulaştırılır. Daha sonra belirlenen esaslara göre uzlaştırıcılardan ibaret Komisyon kurulur ve uzlaştırma süreci işlemeye başlar. Sonda Komisyonunun verdiği önerilerin taraflarca kabul edilip edilmemesine dair bir rapor hazırlanır.

- Uyuşmazlıkların müzakereler vasıtasıyla halledilmesi- bu yöntemde taraflar hiçbir yargı organına ya da arabuluculuk ve benzeri bir kuruma başvurmaksızın ihtilafı kendi aralarında çözümlemektedirler. Bu yöntem hem maliyet bakımından hem de zaman açısından daha münasip olduğu için uyuşmazlık taraflarının sıkça tercih ettiği bir çözüm yoludur[281].

Yapılan iki taraflı yatırım anlaşmalarında da sözleşmeden kaynaklanabilecek uyuşmazlıkların çözümlenme yolları tanımlamaktadır. Bu hususa göre yatırım sözleşmelerinin birkaç grubu mevcuttur. Bunlardan birincisi uyuşmazlıkların ICSID Anlaşması ile tanımlanan şekil ve usul şartlarına uygun kurallar içinde çözümlenmesini tahmin etmektedir. İkinci grup yatırım sözleşmelerinde birden çok yargı organı belirlenmektedir ve uyuşmazlık oluştuğunda taraflar bu hakem mahkemelerinden birini seçme fırsatı vardır. Başka bir grup ise uyuşmazlıkların

[279] Dost, **a.g.e.,** s. 6-11; Ekşi, **a.g.e.,** s. 177-179.
[280] Akıncı, **a.g.e.,** s. 9; M. Ayhan Altıntaş, Uluslararası Yatırımların Korunması ve Tahkim Kurulları, Hazine Dergisi, 10, 1998, s. 5.
[281] Dost, **a.g.e.,** s. 163-165.

çözümlenmesi için hüküm belirlenmediği ve herhangi bir usul şartı öngörülmediği sözleşmelerdir[282].

Türk Hukuk mevzuatında milletlerarası tahkim ile ilgili usul ve esasların 4686 sayılı 21.06.2001 tarihli Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmektedir. Kanun yabancılık unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği ya da bu Kanun hükümlerinin taraflar veya hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanmaktadır. Kanun, bir uyuşmazlığın hangi şartlarda yabancı unsurlu uyuşmazlık olarak hüküm vereceğini, tahkim anlaşmasının tanım ve şekli ile ilgili meseleleri, hakem ve hakem kurulunun seçilmesi, yetkisi ve görevinin sonuçlanmasına ilişkin prensipleri, tahkim yargılama usulünü, hakem kararına karşı kanun yolunu ve tahkime ilişkin diğer hususları düzenlemektedir.

Yabancı Mahkeme Kararlarının tanınması ve uygulanmasına ilişkin esaslar ise MÖHUK 50- 63. maddeleri ile düzenlenmektedir.

Azerbaycan hukuk mevzuatında ise konu ile ilgili hükümlerin belirlendiği düzenleme 18.11.1999 tarihli Uluslararası Tahkim Hakkında Kanundur[283]. Kanunda tahkim ve tahkim ile ilgili kavramların tanımları verilmiş, tahkim sözleşmesi, tahkim mahkemesinin kurulması, yetkisi, tahkim yargısının gerçekleştirilme esasları, tahkim kararının verilmesi, karara karşı itirazın verilmesi, tahkim kararının tanınması ve icrasına ilişkin hükümler kapsamaktadır.

Hem Türkiye hem de Azerbaycan'ın milletlerarası tahkime ilişkin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler aşağıdakilerdir: Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında 10 Haziran 1958 Tarihli New York Sözleşmesi, Milletlerarası Ticari Hakemlik Hakkında 21 Nisan 1961 Cenevre-Avrupa Sözleşmesi, Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Hakkında Sözleşme (ICSID) [284].

[282] Şanlı, **a.g.e.,** s. 491, 558-560; İlgili örnekler için bkz: Nomer/Ekşi/Gelgel Öztekin, **a.g.e.,** s. 148-176.
[283] http://www.e-qanun.az/framework/90 (Erişim Tarihi: 19.05.2021).
[284] İlgili sözleşmeler hakkında bilgi için bkz: Akıncı, **a.g.e.,** s. 34-38; Ormanoğlu, **a.g.e.,** ss. 89-92.

## B. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar

Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nda yatırımcılar için çeşitli koruma fırsatları ve kolaylıklar tanımlanmıştır. Adil ve eşit muamele hakkı, bilgilere erişim ve şeffaflık, en çok gözetilen ulus kaydı, transferler, danışmalar, tahkime başvurma ve kamulaştırma ve tazminat hakları Anlaşma ile tanımlanan kolaylıkların başında gelmektedir. Bu fırsatlara dair hükümleri aşağıdaki şekilde anlatabiliriz:

### a. Adil ve Eşit Muamele

Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın "Yatırımların Teşviki ve Korunması" başlıklı 2. maddesinde adil ve eşit muamele ilkesi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

> "Her bir Akit Tarafın yatırımcılarının yatırımları, diğer Akit Tarafın ülkesinde her zaman adil ve hakkaniyete uygun muamele ile tam koruma ve güvenlik de dâhil olmak üzere, uluslararası hukukun asgari muamele standartlarına uygun bir muameleye tabi tutulacaktır. Hiçbir Akit Taraf keyfi ve ayrımcı tedbirlerle bu gibi yatırımların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanımına, faydalanılmasına, genişletilmesine veya elden çıkarılmasına hiçbir şekilde engel olmayacaktır."

### b. Bilgilere Erişim ve Şeffaflık

Bilgilere Erişim ve Şeffaflıkla ilgili hüküm Anlaşmanın 4. maddesinde aşağıdaki şekilde vurgulanmıştır:

> "Akit Taraf kurumsal yönetim geçmişi ve yatırım uygulamalarını da içerecek şekilde diğer Akit Tarafın potansiyel yatırımcısı hakkındaki bilgilere ulaşmaya çalışabilir. Akit Taraf edindiği iş bilgilerinin gizliliğini korumalıdır. Akit Taraf edindiği bilgileri, diğer

yürürlükteki mevzuatına uygun olarak ve gizli iş bilgilerinin korunması şartıyla yatırımın yapılacağı yerdeki kamuoyunun bilgisine sunabilir."

### c. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı

Uluslararası ticaret hukukunun yatırımların korunmasına yönelik muamele standartlarından olan en çok gözetilen ulus kaydı Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın "Yatırımlara Uygulanacak Muamele" başlıklı 3. maddesinin 1. fıkrasında "Her bir Akit Taraf, kendi kanunları ve düzenlemeleri çerçevesinde, yatırımları herhangi bir üçüncü ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uygulanandan daha az elverişli olmayacak şekilde ülkelerinde kabul edecektir"

3.maddenin 2. fıkrasında ise

> "Her bir Akit Taraf, kurulmuş olan bu yatırımlara, bunların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanımına, faydalanılmasına, genişletilmesine veya elden çıkarılmasına ilişkin olarak, kendi yatırımcılarının yatırımları ya da üçüncü bir ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uyguladığı muameleden hangisi en elverişli ise, bundan daha az elverişli olmayan bir muamelede bulunacaktır"

şeklinde bir hüküm belirlenmiştir. Maddenin devam eden kısmında ise Anlaşmada belirtilen ayrımcılık yapmama, ulusal muamele, en çok gözetilen ulus kaydı ilkelerine dair belirlenen hükümlerin Akit taraflardan herhangi birinin ekonomik birlik, ticari birlik ve benzerlerine üyeliğinden veya ortaklığından kaynaklanan bu Akit tarafın yatırımcılarına veya ortaklığın diğer yatırımcılarına uyguladığı veya gelecekte uygulayacağı avantajlara ait edilmeyeceğine dair hüküm düzenleme alanı bulmuştur.

### d. Transferler

Yatırımların korunmasının en önemli kriterlerinden olan serbest transferle ilgili hükümler ise Anlaşmanın 8. maddesinde tespit edilmiştir. Hükme göre

"Anlaşma tarafları her bir yatırıma bağlı olan bütün transferleri kendi ülkesinden içeri veya dışarıya transfer edilmesini serbestçe ve hiçbir engel olmadan sağlamaktadır. Bu madde kapsamında değerlendirilen transferler bir yatırımı sürdürmek, geliştirmek veya arttırmak amacıyla ana para ve ek meblağlar, gelirler, malların satış ve tasfiyesinden elde elden gelirler, Anlaşmaya uygun bir şekilde alınmış olan tazminatlar, yönetim ücretlerine ilişkin ödemeler, yatırımlarla ilgili olarak alınmış krediler, ev sahibi ülkede bir yatırılma ilgili yasal bir şekilde çalışan diğer Anlaşma tarafının vatandaşlarının aldığı maaş, ücret ve diğer gelirleri içermektedir".

İlgili maddenin 2. fıkrasında "taraflarına arasında aksine bir anlaşma olmaması durumunda transferler, yatırımının yapıldığı konvertibl para birimi veya herhangi birimiyle, transferin yapıldığı tarihte geçerli olan piyasa döviz kuru üzerinden yapılacağı" hükme bağlanmıştır.

Madde uyarınca transferlerin sermaye hareketleri, ödeme dengesi üzerinde olumsuz etkiye sebep olduğu veya sebep olma ihtimalinin olduğu durumlarda transfer işlemi ayrımcı olmayacak ve iyi niyetli bir şekilde geçici olarak kısıtlanabilmektedir. Ayrıca Anlaşma tarafları, vergi ve rüsumların ödenmesi, iflas ve ödeme aczinin söz konusu olduğu durumlarda alacakların haklarının korunması, cezai suçlar ve mahkeme ve tahkim heyetinin kararlarının uygulanmasını teminat altına almak amacıyla transferleri kısıtlayabilmektedir.

### e. Danışmalar

Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın "Danışmalar" başlıklı 10. maddesi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

"Akit Taraflar işbu Anlaşma ile ilişkili olarak aralarında ortaya çıkacak herhangi bir uyuşmazlığı çözmek veya işbu Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin ortaya çıkacak herhangi bir sorunu veya işbu Anlaşmadan kaynaklanabilecek diğer herhangi bir konuyu incelemek üzere, herhangi birinin isteği üzerine, derhal danışmalarda bulunmayı kabul ederler. Bu gibi danışmalar yeri ve zamanı Akit Taraflarca diplomatik yollarla kararlaştırılmak suretiyle Akit Tarafların yetkili makamları arasında yapılacaktır".

### f. Tahkime Başvurmak

Anlaşmanın tahkime dair hükümleri "Bir Akit Tarafı ile Diğer Akit Tarafın Yatırımcıları Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü" başlıklı 11. maddesinde ve "Akit 79 Tarafları arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü" başlıklı 12. maddesinde tespit edilmiştir. 11. Maddede belirlenen hükme uygun olarak söz konusu ihtilaf yatırımcı tarafından ev sahibi devlete yazılı şekilde iletilecek, taraflar bu ihtilafları müzakereler vasıtasıyla iyi niyetle çözüm bulmaya çalışılacaktır. Müzakerelerin yapılacağı yer taraflar arasında farklı bir anlaşma yok ise Akit Tarafın başkenti olacaktır. Yazılı bildirimi takip eden 6 ay içinde ihtilaf müzakereler yoluyla çözümlenmezse bu ihtilaf Akit Taraf devletin yetkili mahkemesine ya da ICSID' e veya UNCITRAL' ın ad hoc hakem heyetine sunulabilir. Lakin bu mercilere başvurulması için maddenin 4(a) ve 4(b) belirtilen durumlar hesaba katılmalıdır.

Anlaşmanın 12. maddesinde ise iki taraf devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözümünü ile ilgili düzenleme yer almaktadır. Bu madde 11. maddeden farklı olarak yatırımcı her ikisi Anlaşma tarafı olan devletler arasındaki ihtilafların çözümlenmesine dair hükümler kapsamaktadır. Madde çerçevesinde "Taraflar, bu Anlaşmanın uygulanması veya yorumuna ilişkin bir ihtilaf ortaya çıktığı halinde bu uyuşmazlığın hızlı ve adil bir şekilde iyi niyet ve işbirliği ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesine çalışacaklarına" ilişkin bir yükümlülük almaktadırlar. Eğer ihtilaf ortaya çıktığı tarihten beri 6 ay içinde bu şekilde bir çözüm yolu bulamazlarsa ihtilaf çözümlenmek üzere üç üyeli hakem heyetine sunulabilir. Hakemlerin atanma şekli ve uyuşmazlığın çözümü usulü maddenin devam eden hükümlerinde detaylı bir şekilde düzenlenmektedir.

Eğer ilgili uyuşmazlık hakem heyetine sunulmuşsa ve çözümlenmesi süreci devam etmekteyse başka bir tahkim heyetine sunulma fırsatı sınırlanacaktır.

### g. Kamulaştırma ve Tazminat

Kamulaştırmaya dair şartların belirlendiği 6. maddede ise kamu yararına belirlenmiş istisnai durumlar haricinde yatırımların devletleştirilemeyeceği veya dolaylı olarak bu eyleme benzer uygulamalara maruz bırakılmayacağı tahmin edilmiştir. Eğer belli durumlar zamanı kamulaştırma zorunlu olduğu taktirde bu zaman ayrımcı olmayacak şekilde, herhangi bir gecikme olmaksızın, yeterli, etkin tazminat ödenilmesi hükme bağlanmıştır.

> "Tazminat kamulaştırılan yatırımın kamulaştırma işleminin yapıldığı veya kamuoyuna duyurulduğu tarihten önceki piyasa değerine eşit olacaktır. Tazminat gecikme olmaksızın ödenecek ve serbestçe transfer edilebilir olacaktır. Tazminat serbestçe çevrilebilir bir döviz ile ödenilebilir şekilde olacaktır. Tazminatın ödenilmesinde herhangi bir gecikme olması durumunda ödeme, kamulaştırma tarihinden ödemenin yapıldığı tarihe kadarki: Azerbaycan tarafının yatırımları için kamu 80 alacakları için ödenen en yüksek faiz oranında, Türkiye Cumhuriyeti yatırımcıları için ise serbest piyasada öngörülen oran üzerinden ticari faiz ödenecektir".

Anlaşmanın 7. maddesinde düzenlenen hükme göre bir Akit Tarafın yatırımcıları Anlaşma tarafı devletin sınırları içinde savaş, silahlı çatışma, diğer olağanüstü durumlar, ayaklanmalar sebebiyle zarar gördüğü halinde bu zararı karşılamak maksadıyla tazminat ödenmesi en çok gözetilen ulus kaydı ilkesi esas alınarak uygulanacaktır.

## C. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Durumu ve Değerlendirilmesi

Ekonomik ve ticari ilişkiler kapsamında her iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi genişlemektedir. Ayrıca Türk firmalarının Azerbaycan'da doğrudan yatırımları da kayda değer seviyelere ulaşmıştır[285].

[285]T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yurtdışında Tarım Sektörüne Yönelik Yatırım Olanakları, Azerbaycan https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/yay%C4%B1nlar/azerbaycan.pdf (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 2013 yılında 2,9 milyar dolar, ithalatı ise 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu sürede toplam 4,6 milyar dolar seviyesine ulaşan dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre %11'lik artış göstermiştir. Türkiye'nin verdiği dış ticaret fazlası ise bir önceki yıl ile karşılaştırdığımızda %30'luk bir artışla 1,2 milyar doları bulmuştur. 2013 yılı Azerbaycan'a ihracatın ilk üç kalemini demir-çelik, mobilya ürünleri ve kıymetli metaller oluşturmaktadır. Azerbaycan'dan ithalatın ilk üç kalemini ise doğal gaz, işlenmemiş alüminyum ve ham petrol teşkil etmektedir. İkili ticaret hacminin 2023 yılına kadar 15 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir[286].

Türk firmalarının Azerbaycan'daki doğrudan yatırımları 5,3 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkede 25 bini aşkın kişiye iş imkânı sunan 700'den fazla Türk şirketinin yatırımları özellikle, telekomünikasyon, bankacılık/sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, tekstil, eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektörlerine yönelmiştir.

Türk müteahhitlik firmaları Azerbaycan'da şimdiye kadar toplam 9 milyar dolar değerinde 328 proje üstlenmişlerdir. Sadece 2013 yılında Türk müteahhitlerince 2,8 milyar dolar değerinde 22 proje üstlenilmiştir[287].

2014 yılında ise Azerbaycan iş adamları Türkiye'de 135 firma kurmuştur. Bu firmaların büyük bölümü hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu firmaların toplam sermayesi 5 milyon ABD doları olarak değerlendirilmektedir. Azerbaycan, Türkiye sermayesi olan BDT[288] (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkeleri arasında Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir[289].

## 1. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımlar ve Yatırım Potansiyeli

Geçiş ekonomisine sahip diğer Post-Sovyet ülkeleri içinde en hızlı büyüme kaydeden ülkelerden biri Azerbaycan'dır. Dünya Bankası ve İngiltere'nin "Oxford

[286] Van Ticaret ve Sanayi Odası Azerbaycan Ülke Raporu 2018, s.15. http://www.vantso.org.tr/u/files/AZERBAYCAN_ULKE_RAPORU2018-W353O5_3423.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2020)
[287] Manisa İdeal Kent Sayı: 20 s.15 http://www.renklikalem.com.tr/old/manisa/idealkent20/files/assets/basic-html/page15.html, (Erişim Tarihi: 22.07.2020)
[288] BDT- Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletler tarafından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu
[289] Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı, www.economy.gov.az, (Erişim Tarihi: 25.07.2020)

Analytical" şirketi tarafından yapılan hesaplamalara göre, geçiş sürecinin on yılı içerisinde Azerbaycan, Orta ve Doğu Avrupa'nın, Orta Asya'nın eski sosyalist 26 ülkesi arasında, yabancı yatırım hacmi itibariyle beşinci sırada yer almıştır. Azerbaycan'a yapılan toplam yabancı yatırım hacmi, Polonya, Rusya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi devletlerden daha yüksek olmuştur[290].

Azerbaycan, doğrudan yabancı sermaye çekme konusunda diğer bölge ülkelerine göre oldukça başarılı olmuş ve 2004 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanan "Doğrudan Yabancı Yatırım Performansı Endeksi"nde 140 ülke arasında birinci sırada yer almıştır. 2004 yılında ülkeye DYY girişi, GSYİH'nin %43,4'ü oranında gerçekleşmiş ve kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırım 463 dolar olmuştur[291].

Bilhassa enerji sektörü ve petrokimya alanında yatırımlar artarak sürmektedir. Ancak diğer sahalarda özellikle de gıda ve tekstil sektöründe yatırım iklimi istenilen seviyeye çıkarılamamıştır. Bu husus bazı açılardan yatırımcılar için bir dezavantaj olarak görülse de özellikle de piyasa payı ve piyasaya ilk girme gibi nedenler kapsamında bu durum birçok açıdan avantaj olarak da algılanabilir. Yabancı yatırımcılar ülkeye davet edilmekte ve onlara her türlü kolaylığın sağlanacağına söz verilmektedir. Genel olarak Azerbaycan'da yabancı sermaye olumlu karşılanmaktadır.

Azerbaycan'ın yabancı yatırımcılar için avantajlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:[292]

- Ekonomik açıdan elverişli stratejik konumu, doğal kaynaklar açısından zengin bir bölgede yerleşmesi
- Yabancı yatırımlar için sosyal, iktisadi ve yasal açıdan münasip bir yatırım ikliminin olması,
- Ucuz ve nitelikli iş gücü,
- Hızlı bir şekilde yol alan, rekabete dayalı ve açık pazar ekonomisi,

[290] Yadulla Hesenli, 'Neft Gelirlerinin Azerbaycanın İqtisadiyyatma Tesirinin Semerelilik Problemleri - Valyuta Böhranı: "Dağıdıcı Artım", "Holland Xesteliği", ve Asiya Maliyye Virusu", Globallaşma prosesinde Qafqaz ve Orta Asiya Mövzusunda Beynelxalq Konfrans Materialları, Bakı, 2003, s.217-219.

[291] T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yurtdışında Tarım Sektörüne Yönelik Yatırım Olanakları, Azerbaycan, s.25, http://www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/yay%C4%B1nlar/azerbaycan.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2020)

[292] İmran Cəfərzadə "Əsaslı İnkişaf İlləri", İqtisadiyyat, 18 Oktyabr-1 Noyabr 2004, s.3.

- Petrol sektöründe geniş yatırım imkânlarının olması[293].

## 2. Azerbaycan'da Yabancı Yatırım Ortamı ve Türk Yatırımcıları

Azerbaycan'da yabancı yatırımın tam hukuki garantisi, Yabancı Yatırıma Devlet Garantisi Kanunu Azerbaycan Cumhuriyetinin imzaladığı uluslararası anlaşmalarla garanti edilir.

Azerbaycan'da yabancı sermaye ile ilişkili münasebetler "Yabancı Sermayenin Korunması" yasası ile düzenlenmektedir. Bu kanun Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde yabancı yatırımın hukuki ve iktisadi ilkelerini içerir. Bu yasa ile yabancı yatırımcılara yasal alt zemin hazırlanmıştır. Yasa ile yabancı vatandaşların, yabancı tüzel kişilerin, vatandaş olmayan şahısların ve yabancı ülkelerde daimî yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının, yabancı devletlerin, uluslararası örgütlerin Azerbaycan'a yabancı yatırımcı olarak yatırım yapmasına yetki verilmiştir. Yabancı yatırımcılar için öngörülen hukuki korumalar şu şekildedir:

- Azerbaycan Cumhuriyetinin özel ve tüzel kişilikleri tarafından oluşturulan kurumlarda katılımcılık ve ortaklık hisseleri ile;

- Tam olarak yabancı yatırımcıya ait bir girişimin oluşturulması ile

- Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak müesseselerin, emlak komplekslerinin, binaların ortaklık payının, hisse senetlerinin ve başka kıymetli kağıtların hepsinin yabancı yatırımcıdan elde edilmesi ile;

- Yeraltı kaynaklarını ve toprağı kullanma hakkının ve diğer mülk haklarının elde etmesi ile;

- Azerbaycan Cumhuriyeti özel ve tüzel kişileri ile yabancı yatırımcıların diğer konuları dikkate alan anlaşmalar yapması ile.

[293] Sabina Hasanova. **"Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Yatırımların Hukuki ve İktisadi Açıdan İncelenmesi",** (Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul. 2015, s.34.

Mevcut mevzuat uyarınca yerli ve yabancı sermaye genellikle eşit muameleye bağlıdır.

Askeri teknoloji yatırımları; nükleer tesisler, Azerbaycan Milli Meclisi tarafından kabul edilen ve ülkenin milli çıkarlarına ve bağımsızlığına zarar verecek yatırımlar dışında, bütün sektörlerde yabancı sermaye yatırımı tamamen serbesttir[294].

Azerbaycan Cumhuriyeti halkına ve devletine zarar veren durumlar dışında yabancı yatırımlar kamulaştırılamaz ve el konulamaz. Şimdiye dek Azerbaycan'da herhangi bir yabancı sermaye yatırımına dair herhangi bir kamulaştırma prosedürü olmamıştır ve devletin bu konudaki yaklaşımı da şüphe ve tereddüde yer vermeyecek şekildedir. Azerbaycan'da çalışan yabancı yatırımcılar, aynen bu ülkenin vatandaşları gibi kendi ya da bu ülkenin kuruluşlarıyla ticari bir anlaşmazlık çıktığı durumunda tahkime başvurabilirler. Hükümetin, Azerbaycan'da yapılacak yatırımlar için nakit ya da kredi olarak temin edilen herhangi bir teşviki bulunmamaktadır. Sağlanan teşvikler genellikle vergi muafiyeti şeklindedir. Bu bağlamda, %30'un üzerinde yabancı sermaye oranına sahip yabancı sermaye yatırımlarına aşağıdaki olanaklar sağlanmaktadır.

- İhracat lisansından muafiyet ihraç edilen mallar için,

- Yeni ekipman maliyetini vergiden düşme,

- Yatırıma dair makine ve teçhizat ithalatında gümrük muafiyeti

- İstihdam edilecek yabancı personelin kendi kullanımı için getirilen eşyanın ithalatında gümrük vergisi muafiyeti.

Azerbaycan'da kayıtlı yabancı tüm işletmeler vergiye tabidir. Bütün yasal işletmeler Azerbaycan'da ticari faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar üzerinden vergi ödemeleri gerekmektedir. Azerbaycan'da kurumlar vergisi 1996 yılında %32, 1999 yılında %27, 2003 yılında %25, 2006 yılında %22 vergi derecesi olarak hesaplanmaktaydı. Son olarak ise 2010 yılından kurumlar vergisinin oranı %20 olarak kabul edilmiş ve bu oran hala geçerliliğini korumaktadır[295].

[294] Rasim Hesenov **"Azerbaycanın İqtisadi İnkişaf Paradigması ve İqtisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi",** Meşveret Büllteni, No:7(43), Bakı, Ekim -2001, s.6-8.
[295] Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, https://www.taxes.gov.az/az, (erişim tarihi: 26.07.2020)

Azerbaycan saysız avantajları ile Türk iş adamları tarafından yatırım ve ticari faaliyet göstermesi için tercih edilen bir ülkedir. Bu itibarla birçok Türk şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuşlar, şube ya da temsilcilik açmışlardır. Farklı alanlarda çalışan Türk firmalarının büyük bir kesimi ticaret yapmakta ya da küçük ve orta ölçekli yatırımı öncelik tanımaktadır. Bu firmaların faaliyet alanları; petrol, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, gıda malları imalatı, eğitim, basın yayın, tekstil ve konfeksiyon, taşımacılık, otomotiv, orman ürünleri, demir-çelik, demir dışı metaller, inşaat malzemeleri ve müteahhitlik hizmetleri gibi sektörlerdedir.

**Tablo 1**. Azerbaycan'da Kurulu Türk Şirketlerinin Sayısı ve Statülerine Göre Dağılımı

| **Statüsü** | 1991-1995 | 1996 | 1997 | 1998 | 1999 | 2000 | **Toplam** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **Müşterek Müessese** | 394 | 72 | 78 | 67 | 33 | 16 | **660** |
| **%100 Türk Sermayeli Şirket** | 176 | 65 | 116 | 126 | 42 | 36 | **561** |
| **Temsilcilikler** | 29 | 8 | 21 | 23 | 17 | 8 | **106** |
| **TOPLAM** | 599 | 145 | 215 | 216 | 92 | 60 | **1.327** |

Türk şirketleri, Azerbaycan'ın serbest piyasa ekonomisine geçişinde, doğrudan ve dolaylı olarak, tecrübeleriyle mühim rol oynamaktadırlar. 2000 yılı sonu itibariyle %100 Türk sermayeli, müşterek müessesse, şube veya temsilcilik olarak yaklaşık 1.327 adet Türk şirketi, Azerbaycan'da resmi kuruluş işlemlerini yaparak tüzel kişilik kazanmıştır. Bu şirketlerden belirgin bir bölümü faaliyetlerini devam ettirememektedirler. Azerbaycan'da halen değişik sektörlerde toplam 600 civarında Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Türk firmalarının Azerbaycan'da gerçekleştirdikleri yatırımların miktarının yaklaşık olarak 1,5 milyar $ (TPAO hariç) olduğu tahmin edilmekte ve yaklaşık 30.000 kişi istihdam edilmektedir. [296]Ülkede petrol dışı yabancı sermaye yatırımlarında Türkiye birinci sırada yer almaktadır.

[296] T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği verileri. Yeni Avrasya Stratejileri Dergisi, Haziran 2001; Sinan Oğan, Azerbaycan'ın Tanımlanmayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri, Azerbaycan Özel, ASAM Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:1, 2001. s. 78.

Azerbaycan'ın sahip olduğu rezervleri işletmek amacı ile bugüne kadar oluşturduğu yirmi adet uluslararası konsorsiyumun dördünde TPAO pay sahibidir[297].

Türkiye merkezli şirketler ve girişimciler Azerbaycan'da bin 685 şirket kurdu. Yatırımları 5 milyar doları buluyor. Bunun 3.5 milyar doları TPAO'nun enerji yatırımları.

1991- 2011 yılları arasında T.C. vatandaşlarının sahip ya da ortak olduğu farklı statülerde toplam 3 bin 707 Türk şirketi kurulmuştur. [298] Bu şirketlerin yarısında fazlası faaliyetlerini durdurmuş durumdalar, yalnız bin 700'e yakını faaliyetini sürdürmektedirler. Azerbaycan'da Türk işverenlerin TÜSİAB (Türkiye Sanayici ve İş adamları Uluslararası Cemiyeti, 253 üyeli) ve ATİB (Azerbaycan – Türkiye İş adamları Birliği, 83 faal üyeli) isminde iki kuruluşta örgütü bulunmaktadır[299].

## 3. Azerbaycan Ekonomisi ve Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Mevcut Durumu

Azerbaycan ekonomisinin 2015 yılında büyüme oranı %1,1 olmuştur, 2016 yılında %3,8 oranında azalma göstermiş, 2017 yılında yeniden %0,07 oranında, 2018 yılında ise %2 oranında artış göstermiştir. 2019 yılında ise ekonominin %3,9 oranında büyüme göstermesi hesap edilmektedir.

Azerbaycan ekonomisinin 2015 yılında büyüme oranı %1,1 olmuştur, 2016 yılında %3,8 oranında azalma göstermiş, 2017 yılında yeniden %0,07 oranında, 2018 yılında ise %2 oranında artış göstermiştir. 2019 yılında ise ekonominin %3,9 oranında büyüme göstermesi hesap edilmektedir[300].

[297] http://turkler.blog.com/dunya-turkleri/ (erişim tarihi: 03.08.2020)
[298] https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf (erişim tarihi: 03.08.2020)
[299] http://www.dunya.com/mobi/azerbaycanda-faal-turk-firmalari-bin-685e-ulasti-195769h.htm (erişim tarihi: 03.08.2020)
[300]Van Ticaret ve Sanayi Odası Azerbaycan Ülke Raporu 2018, s. 7. http://www.vantso.org.tr/u/files/azerbaycan%281%29.pdf (erişim tarihi: 04.08.2020)

Ekonomik büyümenin süratli bir şekilde gerçekleşmesinin temel sebebi iktisadi ve hukuki alanlardan reformların yapılmasıyla birlikte petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması ve yabancı yatırımların da en çok bu alanlara yüz tutmasıdır[301][302].

Azerbaycan 2018 yılında 185 ülke ile dış ticaret faaliyetinde bulunmuştur. Bu ülkelerden 113 ile ihracat, 178 ile ise ithalat gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, 2018 yılında Azerbaycan'ın ithalatı 11.465,0 milyon ABD Doları, ihracatı 20.290,9 milyon ABD Doları olmuş, ülkede toplam 31.755,9 milyon ABD Doları değerinde bir dış ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir. Bu verilere dayanarak evvelki yıla göre ülkenin dış ticaret hacmin %30,9, ihracatının %31,1, ithalatının ise %30,5 arttığı ifade edilebilir[303].

Azerbaycan ekonomisinin temel özelliklerini 2018 yılı verileri esas alınarak aşağıdaki tabloyla anlatabiliriz:

| | |
|---|---|
| **GSYİH** | **79,8 milyon Manat** |
| **GSYİH Büyüme Oranı** | %1 |
| **GSYİH Dağılımı** | Tarım:%6,2, Endüstri:%51,7, Hizmetler:%42,1 |
| **Kişi Başı GSYİH** | 8126 Manat veya 4.340 ABD Doları |
| **Enflasyon Oranı** | % 2.3 |
| **İşsizlik Oranı** | %5 |
| **Toplam Döviz Rezervleri** | 44,5 milyar ABD Doları |
| **Toplam İhracat** | 19, 4 milyar ABD Doları |
| **Toplam İthalat** | 11.4 milyar ABD Doları |
| **Para Birimi** | Manat |
| **Ticaret ortakları** | Rusya, İtalya, Türkiye, Hindistan, İsrail, Romanya[304] |

**Tablo 2.** Azerbaycan ekonomisinin temel özelliklerin 2018 yılı verileri

[301] Âdem Anbar ve Cavid Suleymanli. Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, Akademik Barış Dergisi, S.57, 2016, s. 102

[302] XX yüzyıla kadar ve XX yüzyıl Sovyetler döneminde Azerbaycan' da yapılan yabancı yatırımlar hakkında detaylı bilgi için bkz: Altun Yasinli, **''Azerbaycan'ın Yabancı Yatırım Potansiyelinin Sektörel Açıdan İncelenmesi''**, (Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) İstanbul, 2018, s. 28-32.

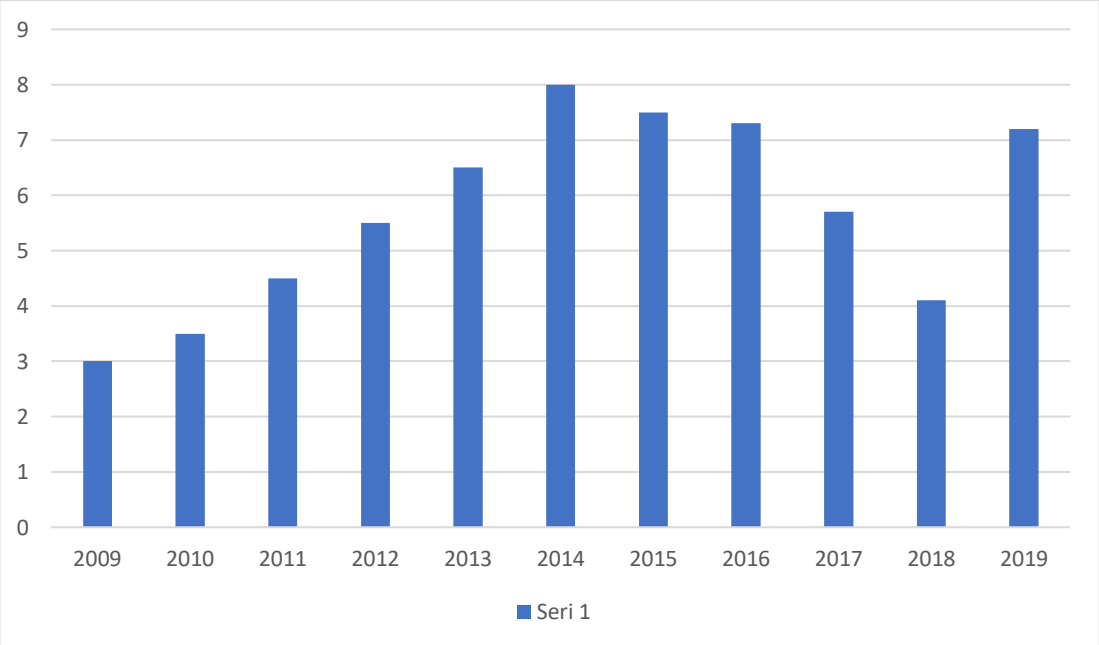
[303] https://www.ticaret.gov.tr (erişim tarihi: 05.08.2020)

[304] http://www.mfa.gov.tr (erişim tarihi: 05.08.2020)

Dünya Bankası tarafından her yıl hazırlanan 189 ülkenin yatırım ikliminin değerlendirilmesi hakkında "Doing Business" raporunda 2015 yılı itibari ile verilen hizmetler sonucu Azerbaycan eski konumundan 17 sıra ilerleyerek 63. sırada yer almış, 2018 Raporuna göre 57. sırada yer almıştır. 2019 yılı "Doing Business" raporuna göre ise Azerbaycan 190 ülke arasında 25. Sırada yer almıştır. Bundan başka Raporda Azerbaycan ekonominsin en önemli 10 ekonomiden biri olduğu belirtilmiştir[305].

2019 Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük İndeksi verilerine göre: Azerbaycan konumu, Mülkiyet Hakları alanında 59; Yatırım Serbestisi alanında 60; Ticaret Serbestisi alanında 74; Yargı Etkinliği alanında ise 59 puan ile değerlendirilmekte ve 65 puanla 180 ülke içinde 60. sırada Ortalama Özgür Ülkeler arasında yer almaktadır[306].

Azerbaycan'da yatırım ikliminin olumlu yönde değişmesine hizmet eden reformlar tesirini göstermiş, 1995-2002 yılları arasında ülke ekonomisine yapılan yabancı yatırımların değeri 9 milyar olduğu halde 2003-2011 yılları arasında bu rakam 6 kat artmıştır[307].




[305] http://www.azpromo.az (erişim tarihi: 08.08.2020).
[306] Diğer yıllara kıyasla bu verilerin nasıl değiştiği ile ilgili detaylı bilgi için bkz: https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=azerbaijan|unitedstates&src=ranking (erişim tarihi: 09.08.2020).
[307] https://www.stat.gov.az (erişim tarihi: 09.08.2020).

**Şekil 1.** Azerbaycan' da doğrudan yabancı yatırımlar (2009-2019) milyar dolar[308]

Aşağıdaki tabloda ise 2018 yılına ait veriler esas alınarak ülkeye gelen ve ülkeden çıkan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

2018 yılı boyunca Azerbaycan'ın yatırım yaptığı ve Azerbaycan'a yatırım yapmış ülkeler (ilk beş ülke- milyon dolar)[309]

| **Ülkeye giren yabancı yatırım miktarı** | | | **Diğer devletlere yapılan yabancı yatırım miktarı** | | |
|---|---|---|---|---|---|
| **Toplam** | 26.683 | 100% | **Toplam** | 17.88 | 100% |
| **Birleşik Krallık** | 5.565 | 21% | **Türkiye** | 9.215 | 52% |
| **Türkiye** | 5.111 | 19% | **Gürcistan** | 2.934 | 16% |
| **Norveç** | 3.075 | 12% | **İsviçre** | 0.976 | 5% |
| **İran** | 2.263 | 8% | **Birleşik Krallık** | 0.946 | 5% |
| **Rusya** | 2.211 | 8% | **Amerika** | 0.563 | 3% |

**Tablo 3.** 2018 yılı boyunca Azerbaycan'ın yatırım yaptığı ve Azerbaycan'a yatırım yapmış ülkeler (ilk beş ülke- milyon dolar)

Azerbaycan'da geniş bir yelpazeye yayılmış getirisi yüksek olan yatırım alanları var. Bu alanlara ham petrol ve doğalgaz üretimi ve işlenmesi, maden üretimi ve işletilmesi, şarap ve su şişeleme, yün işletme tesislerinin kurulması, tütün ve pamuk üretimi ve işlenmesi, sentetik deterjan, sabun, inşaat ve turizm, malzemelerinin üretimi, el dokuma halıcılığının modern hale getirilmesi, dijital telefon istasyonları ve ekip mallarının üretimi, iş merkezleri ve oteller kompleksinin kurulması, çikolata ve şekerleme tesislerinin kurulması, deri giyim ve ayakkabı imalatı, entegre et tesislerinin, süt ve süt mamulleri üretim ve işletme tesislerinin kurulması, hastane ve polikliniklerin kurulması, gıda maddelerinin üretim ve pazarlaması örnek olarak

[308] https://www.ticaret.gov.tr (erişim tarihi: 09.08.2020).
[309] Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State, https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan/ (erişim tarihi: 09.08.2020).

gösterilebilir[310]. Bu alanlardan bilhassa petrol Azerbaycan ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynayan esas ihracat kaynağı ve başlıca yatırım alanıdır. Bu zamana kadar bu alanda yapılan yabancı yatırım anlaşmaları ülkeye ciddi miktarda sermaye girişi sağlamıştır. Bununla birlikte ülkede bulunan ciddi miktarda doğal gaz rezervleri de Azerbaycan'ı petrol üretici ile beraber doğal gaz üretici konumuna da getirmiştir. Bağımsızlıktan sonra ülke ekonomisinin kalkınmasında petrol ve doğal gaz anlaşmaları önemli bir ilerleme sağlamıştır. Yapılan yabancı yatırım anlaşmaları ile, petrol-gaz rezervlerinin elverişli bir şekilde işlenmesine katkı sağlayan yeni müessese ve teknoloji ülkeye dâhil olmuş, bütçe gelirinin oranında mühim bir artış olmuş, işgücü ve istihdam oranı yükselmiş, Azerbaycan'ın cari açıkları finanse edilerek, ekonomik büyüme kalkınma sağlanmış, ihracat potansiyeli genişlemiştir[311]. 2019 yılı temmuz ayına kadar Azerbaycan'ın petrol-gaz sektöründe yapılan yatırımların toplam miktarı 100,6 miyar doları bulmuştur. Bu yatırımların 85 miyar doları yabancı yatırımların payına düşmektedir[312].

Bütün bunlarla birlikte Azerbaycan ekonomisinin ve uygulanan yabancı yatırım politikalarının eksik tarafları da mevcuttur. Ülke ekonomisinin neredeyse tamamının petrol kaynaklarına bağlılığı bu sorunlardan ilkidir. Bu da sanayinin diğer alanlarında yabancı yatırımların çok az olmasına neden olmakta ve ekonomini petrol sektöründeki olası sorunlara karşı hassas duruma getirmektedir. Bundan başka yatırımların büyük bir bölümünün petrolün mevcut olduğu Abşeron bölgesinde toplanması ve yatırım potansiyeline sahip diğer bölgelerde teşvik edici uygulamaların azlığı ülke arazisinde yabancı yatırımların bölgelere göre dağılımında orantısızlığa yol açmaktadır[313].

Hukuk sisteminde konuya dair düzenlemelerin yetersizliği, genellikle hukuk sisteminin tam gelişmemiş olması, rekabete karşı pazar ekonomisinin oluşturulması önündeki engeller ve finansal sistemde mevcut olan sorunlar daha fazla oranda yabancı yatırımın ülke ekonomisine kazandırılması önünde duran diğer engellerdir[314].

---

[310] Elşen Ahmedov. **"Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Değerlendirilmesi "**, (Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İzmir. 2006, s. 115-116; Yasinli, **a.g.e.,** s. 26.

[311] Osman Nuri Aras. Azerbaycan Ekonomisi- Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 2. 2003, s. 141, 146-147.

[312] https://www.ticaret.gov.tr (erişim tarihi: 10.08.2020).

[313] Günel Nəsirova. **"İnnovasiya Yönümlü İnvestisiya Qoyuluşlarının Stimullaşdırılması Mexanizminin Hüquqi Təminatı Məsələləri''**. (Yüksek Lisans Tezi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti). Bakı, 2015, s. 48.

[314] Aras **a.g.e.,** s. 380-381.

Bu problemlerin çözümlenmesi ve ülkeye daha fazla tutarda yatırımların çekilmesi için yapılması gereken uygulamaları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Ülke- ekonomik pazar, telekomünikasyon ve ulaşım imkânlarına dair etraflı bilgilere daha kolay erişim imkânının sağlanması,
- Şeffaflığın temin edilmesi ve yolsuzlukla daha verimli bir şekilde mücadele,
- Ayrı ayrı bölgelerin yatırım potansiyeli göz önünde tutularak yabancı yatırımların dikkatini çekmek için vergi muafiyetlerinin ve diğer teşviklerin uygulanması,
- Petrol hariç sektörlere yapılan yatırım oranının artırılması için gereken düzenlemelerin yapılması[315].

[315] Ayhan Karaca, Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Yıl7,2002, s. 224-230.

# SONUÇ

Dünya genelinde küreselleşme sürecinin hızlanması, yabancı sermayenin ekonomik kalkınmaya olan katkısı, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin dikkat merkezine çevirmiştir. Küreselleşmeyle beraber, ekonomi ve ticarette liberalleşme eğilimlerinin hızlanması, sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştırmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerliklerin arttığı seyredilmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin en mühim göstergesinde rolünün büyük olması, bu ülkelerin bu tür yatırımlara ihtiyaç duyması, onları kanunlarında yapacakları düzenlemeler ile yabancı yatırımcılar açısından ülkelerini cazip hale getirmeye teşvik etmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde yabancı sermaye yatırımlarını sevk etmek maksadıyla çok sayıda kanun hazırlanmış, yabancı yatırımların korunması yönünde ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapılmıştır.

Ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan ve yatırımcıların birikimlerini verimli bir şekilde kullanarak kâr elde etmelerini sağlayan yabancı yatırımlar konusu, çalışmamızda Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatları çerçevesinde incelenmiştir.

Azerbaycan'ın Türkiye ile dostluk ilişkileri çok uzun zamanlara dayanıyor. "Tek Millet İki Devlet" anlayışıyla devam eden bu ilişkiler her bakımından kendisini göstermektedir. İki ülke arasındaki dil, tarih, din ve soydaşlık birliği ticari ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rekabet avantajı yaratmaktadır. Azerbaycan bağımsızlığını kazandığından beri iki devlet arasındaki sosyo-politik, ekonomik-ticari ilişkiler her zaman üst düzeyde gelişmiştir. Yabancı yatırımlar doğrultusunda iki ülke arasındaki ilişkiler için de aynı tanımlamayı yapmak mümkündür. Ekonomik ilişkiler birkaç yıl önceye kadar sadece Azerbaycan'dan Türkiye'ye hammadde ve bazı yarı mamul ihracından, Türkiye'den Azerbaycan'a ise genellikle petrol olmayan çeşitli alanlara belirli yatırımlar yapılmıştır. Şimdi Azerbaycan'dan Türkiye'ye büyük yatırımların gerçekleştirilmesi ve nispeten çok çeşitli ihracat, Türkiye'den ise ekonomik hatta sosyal projelerde geniş yatırım gözlemleyebiliriz.

Türkiye, Azerbaycan'daki yabancı yatırım ve ticaret hacmi olarak en büyük paya sahip ülkelerden biri olmayı başarmıştır. Türk firmalarının pazarı yakından tanıyor olması, ülkenin coğrafi olarak yakınlığı, iki ülke arasında ticaretin altyapısını oluşturan gerekli anlaşmaların imzalanmış olması, Azerbaycan'ın ithalatında önemli paya sahip olunması, ülkede faaliyette bulunan çok sayıda Türk firmasının bulunması, Türk ürünlerinin pazarda diğer ülkelerin mallarına kıyasla tercih edilmesi bu pazarda Türkiye'nin sahip olduğu başlıca üstünlüklerdir.

Her iki ülkenin yabancı yatırımlara dair yasal düzenlemelerine baktığımızda, yabancı yatırımlara ilişkin temel çok taraflı anlaşmalara taraf olmakla beraber kendi aralarında da Yabancı Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzaladıkları görülmektedir.

Çalışmanın son kısmında Türkiye ile sosyal- siyasi ve ekonomik işbirliği içinde olan Azerbaycan'da yabancı yatırımlar ve yatırım potansiyeli, yatırım ortamı, Azerbaycan ekonomisi, yabancı yatırımların mevcut durumu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Azerbaycan'da yabancı yatırımların uluslararası koruma standartlarına uygun olarak faaliyet gösterebilmesi ve onlara kolaylıklar sağlanması namına yasal düzenlemelerin geliştirdiği, yabancı yatırımların serbest bir şekilde ülke ekonomisine dahil olabilmesi, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan devletle iyi seviyede ticari ilişkilerinin mevcut olduğu, ülkenin ekonomik kalkınmasının büyük bir oranda enerji sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde sağlandığı söylenebilir.

# KAYNAKÇA

## Kitaplar


AÇIKALIN, Sezgin ve ÜNAL, Seyfettin. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerinde Göreceli Etkisi, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2008.

AKINCI, Ziya. Milletlerarası Tahkim (4. Baskı). Vedat Kitapçılık, İstanbul,2016, s. 3.

ALLAHVERDİYEV, Sabir. Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Xüsusi (Mülki) Hüquq Kursu, Bakı: Diggesta Nəşriyyat, 2007.

ALPAR, Cem. Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, (2. Baskı). Ankara: Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, 1978.

ANDERSON, Thomas. Multinational Investment in Developing Countries, A Study of Taxation and Nationalization, London-New York 1991.

ALGÜNER, Ayhan. Kurumsal Yatırımcılar, Finansal Piyasalara Etkileri ve Türkiye Örneği, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2006, Yayın No: 199.

ARAS, Osman Nuri. Azerbaycan Ekonomisi- Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 2. 2003.

ARIKAN, Deniz. Türkiye'de Doğrudan Sermaye Yatırımlar, İstanbul: Arıkan Basım Yayım, 2006.

ARI, Tayyar. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**,** 4. b, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.39.

AYDEMİR, Deniz Kırlı. Yabancı Yatırımların Korunması, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005.

AZRAK, Ali Ülkü. Millileştirme ve İdare Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul: 1976.

BAKLACI, Pınar. Uluslararası Yatırım Hukukunda En Çok Gözetilen Ulus Muamelesi, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009.

BAYKAL, Mehmet. Hukuksal ve Kuramsal Bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1. Baskı) İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014.

BAYRAKTAR, Fulya. Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003.

BLEDSOE, Robert L. and BOCZEK, Boleslaw A. The International Law Dictionary, Clio Press Ltd., Oxford, England, 1987 p.75.

CƏFƏRZADƏ, İmran. "Əsaslı İnkişaf İlləri", İqtisadiyyat, 18 Oktyabr-1 Noyabr 2004.

COMEAUX, Paul E., KINSELLA, N. Stephan, Protecting Foreign Investment Under International Law: Legal Aspects of Political Risk, New York, 1997, p.4.

ÇAKMAK, Mesut ve ERGÜN, Çağdaş Evrim. Türkiye'nin Taraf Olduğu Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları, Ankara: Çakmak Yayınevi, 2011.

ÇAL, Sedat. Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi, Ankara: Seçkin Yayınları, 2009.

ÇANKAYA, Mehmet. ''Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi'', Vergi Dünyası, 2004, Yıl 23, S. 270.

ÇELİKEL, Aysel ve Günseli (ÖZTEKİN) GELGEL. Yabancılar Hukuku. 22.b. İstanbul: Beta Yayınları. 2016.

DAYINLARLI Kemal. Joint Venture Sözleşmesi, Ankara: 1989.

DEMİRCAN, Hayrettin. Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma Genel Müdürlüğü, 2003.

DICKEN, Peter, Global shift: Reshaping The Global Economic Map in The 21st Century, 4th ed., Sage Publications, London, 2003, p.275.

DIEHL, Alexandra, The Core Standard of International Investment Protection: Fair and Equitable Treatment. Kluwer Law International,2012, pp. 2-95.

DOĞAN, Vahit. Milletlerarası Özel Hukuk, (4. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi, 2017.

DOLZER, Rudolf, SCHREUER, Christoph ''Principles of International Investment Law'' (2nd. Edition) United Kingdom: Oxford University Press, 2012.

DOLZER, Rudof. Fair and Equitable Treatment: Today's Contours ("Today's Contours"), Santa Clara Journal of International Law, Vol. 12, Issue 1, 2014.

DOST, Süleyman. Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi, Ankara: Asil Yayın, 2006.

DUNNING, John Hill. Alliance Capitalism and Global Business. London: Routledge Studies In International Business and World Economy. 1997.

DUNNING, John Hill, Sarianna M, LUNDAN. Multinational Enterprises and the Global Economy. Second Edition. Cheltenham. UK: Edward Elgar Publishing Limited. 2008. p.3

DURGAN, Selma "Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi", (T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi), 2016. (Çevrimiçi)http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/SelmaDurgan.pdf, (Erişim Tarihi: 16. 04. 2021) s.10.

EDWARD J Coyne, Sr.: Targeting the Foreign Investor, Strategic Motivation, Investment Size and Developing Country Investment Attraction Packages, Boston 1995.

EKŞİ, Nuray. Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular, (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.,2012.

EKŞİ, Nuray. Milletlerarası Ticaret Hukuku, (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 2020.

ERTEN, Rıfat. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2005.

EYVAZOVA, Samira. Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası Əməkdaşlığının Hüquqi Əsasları, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2018.

GİRAY, Faruk Kerem. Türkiye'nin Taraf Olduğu İki Taraflı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Öngörülen İhtilaf Çözüm Yolları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan, 1997-1998, C.17, S. 1-2.

GİRAY, Faruk Kerem. Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, 2012.

GİRAY, Faruk Kerem. Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler, İstanbul: Beta, 2013.

GIUDITTA, Cordero Moss, Full Protection and Security. In Reinisch, A. (ed). Standarts of Investment Protection. Oxford University Press, 2008, pp.131-151.

ГУЩИН, Василий, ОВЧИННИКОВ, Алексей. ‘‘Инвестиционное право’’, Инвестиционное Право. Российское Юридическое Образование. Москва: 2006

HAKAN, Şahin. Azerbaycan ve Türkiye'deki Siyasal Yapı ve Yabancı Yatırım Hukuku, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, S.1.

HƏSƏNOV, Rasim. "Azerbaycanın İqtisadi İnkişaf Paradigması ve İqtisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi", Meşveret Büllteni, No:7(43), Bakı, Ekim-2001.

KARLUK, Sadık Rıdvan. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul: İTO yayınları, 1983.

KARLUK, Sadık Rıdvan. Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, 2. b, Eskişehir: Tütünbank yayınları, 1995, s.5.

KIRLI AYDEMİR, Deniz. Yabancı Yatırımların Korunması, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005.

KÖŞGEROĞLU, Banu Şit. ‘‘Enerji Yatırım Sözleşmeleri ve Bunların Uluslararası Yatırım Anlaşmaları ile Korunması’’, Ankara: Vedat Kitapçılık, 2012.

MUCHLINSKI, Peter. 'Caveat Investor' The Relevance of the Conduct of the Investor Under the Fair and Equitable Treatment Standard, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 55, Issue 3, 2006.

NOMER, Ergin., EKŞİ, Nuray ve Günseli (ÖZTEKİN) GELGEL. Milletlerarası Tahkim Hukuku, (5. baskı) İstanbul: Beta Yayınları, 2016.

NEWCOMBE, Andrew, PARADELL, Lluís. Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment, Kluwer Law International BV. 2009. p.323.

OĞAN, Sinan. Azerbaycan'ın Tanımlanmayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri, Azerbaycan Özel, ASAM Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:1, 2001.

ОРЛОВА Елена Роалдовна, Инвестиции, Москва 2007.

PAZARCİ, Hüseyin. Uluslararası Hukuk Dersleri, (11. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.

ROSS, Stephen A. Corporate Finance: Core Principles and Applications. New York: McGraw-Hill. 2009, p.610.

SABİROĞLU, Natiq. ''Qloballaşma Və Xarici İnvestisiyalar'', (Qasim), Bakı: 2006.

SADIQOV, Əfsər. Beynəlxalq İktisadi Hüquq, Bakı: Bakı Üniversiteti Nəşriyyatı, 2008.

SALACUSE, Jeswald. W. The Three Laws of International Investment: National, Contractual, and International Frameworks for Foreign Capital, Oxford University Press, 2013.

SCHWARZENBERGER**,** Georg, The Principles and Standarts of International Economic Law / RCADI, Vol. 117 (1966-1).

SCHWARZENBERGER**,** Georg, The Most-Favoured-Nation Standard in British State Practice. British Yearbook of International Law, Vol.XXII,1945, pp.96-121.

SEZER, H./KILMISTER, A. "Foreign Direct Investment", International Business Economics: A European Perspective (eds. PIGGOTT, J./COOK, M.), London-New York, 1993.

SEID, Sherif H*:* Global Regulations of Foreign Investment, Hampshire 2002, s. 3.

SEYİDOĞLU, Halil: Uluslararası İktisat Terori Politika ve Uygulama, Genişletilirmiş 16. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2007. s.616-617.

SORNARAJAH, Muthucumaraswamy. The International Law on Foregin Investment (3rd edition) Cambridge University Press, 1996.

ŞANLI, Cemal. Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, (6. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 2016.

ŞENER, Sefa. Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye' de Yabancı Yatırımlar, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013.

ŞİRİN, Ertunç. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirme Rejimi, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2006.

TİRYAKİOĞLU, Bilgin. Doğrudan Yatırımın Uluslararası Hukukta Korunması, Ankara: Dayınlarla Hukuk Yayınları, 2003.

TOYGUN, Salih. ICSID Tahkimine İlişkin Hakem Kararlarının İcra Edilmesi, İzmir: 2007.

TOLUNER, Sevin. Millileştirme ve Milletlerarası Hukuk, Sulhi Garan Matbaası Varisler Kollektif Şirketi, İstanbul: 1968.

TUNCER, Baran. "Türkiye'de Yabancı Sermaye", Ankara, 1969, ss.45-46.

TÜRKYILMAZ, Murat. Türkiye' de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik

Nedenler, 2004, s. 2-3 (Erişim Tarihi: 03.05.2021). http://www.turkhukuksitesi.com/makale_142.htm

UZUN, Elif. Milletlerarası Hukuk Açısından En Çok Gözetile Ulus Kaydı, MHB, Yıl. 24, 2004.

YILMAZ, Alper Çağrı. Uluslararası Enerji Yatırımlarının Korunması, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, 2013.

YILMAZ İlhan. Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID. İstanbul: Beta, 2004.

ЗУБЧЕНКО Л. А. *Иностранные Инвестиции.* Москва 2006.

**Makaleler ve Dergiler**

AHMED, Elsadiq Musa. "Are The DI İnflow Spillover Effects On Malaysia's Economic Growth İnput Driven?". Economic Modelling. Vol.29. No.04. 2012.

AKINTÜRK, Esen ve BAKLACI, Pınar. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları Hakkında Genel Bir İnceleme, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi: 2009, Prof. Dr. Reha Poroy' un Anısına Armağan, C. 25, S.4.

ALTINTAŞ, M. Ayhan. Uluslararası Yatırımların Korunması ve Tahkim Kurulları, Hazine Dergisi, S.10, 1998.

ANBAR, Âdem ve SULEYMANLI, Cavid. Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, Akademik Barış Dergisi, S.57, 2016.

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir. Uluslararası Kuruluşların İşlevleri, s.231.

BORENSZTEİN, E., De GREGORİO, J. & Lee. J. W. "How does foreign direct investment affect economic growth?". Journal of international Economics (1998). p.123.

CENGİZ, Emrah, GEGEZ, Ercan. Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri, İstanbul, Der Yayınları, 2003, s.159.

ÇAPRAZ, İlkay ve DEMİRCİOĞLU, İpek. Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2003, s.17.

ÇOLAK Olcay ve ALAKBAROV, Naib "Does Foreign Direct Investments Contribute to Employment? Empirical Approach for The Commonwealth of Independent States", Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, No.83 (Autumn 2017), s.167.

DÜNDAR, Efe. "Uluslararasi Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabanci Yatirimlar Ve Çok Uluslu Şirketler Incelemesi". Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi. Cilt. 11. S.41. 2014. (Çevrimiçi) http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5782. (Erişim Tarihi: 04. 04. 2021). ss.273-282.

EKŞİ, Nuray. Türkiye'de Yapılan Yabancı Yatırımlara İlişkin Mevzuat Hakkında Genel Değerlendirme, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2004, Cilt: 1, Sayı: 2.

ERKÖK, Banu ve YILDIRIM, Emrah. "Yabancı Yatırımlarda Yatırım Sigortasının Önemi". İşletme Araştırmaları Dergisi, Journal of Business Research-Turk. 10/4 (2018) 482-501.

FU, Xiaolan. "Foreign Direct İnvestment And Managerial Knowledge Spillovers Through The Diffusion Of Management Practices". Journal of Management Studies. Vol.49. No.5 (2012).

GÜRAK, Hasan. "Küreselleşme Nereye Götürüyor? Dorudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı", Verimlilik Dergisi, MPM 2003-2, s.3, (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

GEISIS, Robin & HILF MMeinhard, Most-Favoured-Nation Clause. Max Planck Encyclopedia of Public International Law, July, 2014, pp.2-7.

HAKAN, Şahin. Azerbaycan ve Türkiye'deki Siyasal Yapı ve Yabancı Yatırım Hukuku, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, S.1.

HƏSƏNLİ, Yadulla. 'Neft Gelirlerinin Azerbaycanın İqtisadiyyatma Tesirinin Semerelilik Problemleri- Valyuta Böhranı: "Dağıdıcı Artım", "Holland Xesteliği", ve Asiya Maliyye Virusu", Globallaşma prosesinde Qafqaz ve Orta Asiya Mövzusunda Beynelxalq Konfrans Materialları, Bakı, 2003.

KARACA, Ayhan. Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Yıl 7, 2002.

KAYA, Abdulkadir, Yusuf KAHREMAN "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi". Etü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Etüsbed). II/4 (Aralık 2017). s.28.

KURTİSHİ-KASTRATİ, Selma. "The Effects of Foreign Direct Investments for Host Country's Economy". Vol.5. Issue 1. European Journal of Interdisciplinary Studies. 2013.

KOTLER, Philip T., ARMSTRONG, Gary: Principles of Marketing (15th Edition). London: Prentice Hall. 2013.

MEYER, Klaus and ESTRIN, Saul. "Entry Mode Choice Emerging Markets Greenfield, Acquisition and Brownfield", Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working Paper No:18, 1998, pp.3-4.

ÖNAL Ali ve ÇAPA Sadık, "Yabancı Ortaklı Joınt Venture'ların (Ortak Girişimlerin) Türk Hukuku Uyarınca Taşınmaz Edinimleri", Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (Ocak 2015) (Erişim Tarihi: 29. 04. 2021), s.63.

PARTALCI, Rumeysa. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Düzenlenen "Adil ve Eşit Davranma Yükümlülüğü", Public and Private International Law Bulletin, Volume: 36, Issue: 2, 2016.

PANANOND, Pavida. "Motives for Foreign Direct Investment: A View From Emerging Market Multinationals". The Multinational Business Review. Vol.23. No.1 (April 2015).

RZA, Anar ve TATLI, Ali. Azərbaycan İqtisadiyyatında Xarici İnvestisiyalar, Journal of Azerbaijani Studies, 2009 http://jhss-khazar.org/2009-12 1/AZeRBAYCAN%20IQTISADIYYATINDA%20XARICI%20INVESTISIY ALAR .pdf, (Erişim Tarihi: 05.07.2020).

SCHREUER, Christoph. Fair and Equitable Treatment in Arbitral Practice (‘‘Arbitral Practice’’), The Journal of World Investment and Trade, Vol. 6, Issue 3, 2005.

SCHULZ, Heiner. Political Institutions and Foreign Direct Investment in Developing Countries: Does the Sector Matter? Social Science Research Network (SSRN), 8. 2009, p.10.

SELİK, Mehmet. Türkiye’de Özel Yabancı Sermaye (1923-1960), Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No.5, 1961. s.17.

TERZİ, Harun ve GÜNAYDIN, İhsan. ‘‘Ekonomik Kalkınmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme’’, İşletme ve Finans Dergisi, 1997.

WHALLEY, John. Xian XIN. “China's FDI And Non-FDI Economies And The Sustainability Of Future High Chinese Growth”. China Economic Review. Vol. 21. Issue 1. May 2010.

YILMAZ, Lerzan. “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun Getirdiği Yenilikler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.5, S.10, 2006.

**Tezler**

AHMEDOV, Elşen. “Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İzmir. 2006.

AZİZOV, Eldar. “Rusya Federasyonu Yabancı Yatırımlar Federal Kanununun Türkiye Cumhuriyeti Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Karşılaştırması”. (T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Özel Hukuk Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2008.

ABULAITI, Abudurexiti. “Çin’de Yabancı Yatırım Mevzuatı”. (T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Avrupa Birliği Hukuku Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret Hukuku ve Avrupa Birliği, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2019.

ALASGAROVA, Raisa. “Türk ve Azerbaycan Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar”. (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Devletler Özel Hukuk Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi) 2019.

ÇETENAK, Emin Hüseyin. “Yabancı Portföy Yatırımlarının Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkisi: İMKB Üzerine Bir Uygulama”, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2006.

DEFNE, Deniz Kırlı. “Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA) ve Yabancı Yatrırımların Politik Risklere Karşı Korunması”. (T.C. Ankara Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk (Devletler Özel Hukuk, Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2004.

GURDORJ, Uranchimeg. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Moğolistan'da Yabancı Sermayeye Yönelik Algı Üzerine Araştırma".(T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2012.

HASANOVA, Sabina. "Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Yatırımların Hukuki ve İktisadi Açıdan İncelenmesi", (Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul. 2015.

KELEŞ, Gülay "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nda Yabancı Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Devletler Özel Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

KARAOĞLU, Ali Osman. "Yabancı Yatırımların Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü" (İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi). Mart 2019.

MUSHTAHA, Hasan. ''Türk Hukukuna Göre Yabancı Yatırımların Tabi Olduğu Mevzuatın İncelenmesi ve Değerlendirilmesi'', (İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Hukuku ve AB Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Hukuku Yüksek Lisans Tezi), İstanbul. 2017.

MUSABEH, Ahmed M. H. "Investment Policies And Determinants of Fdi Inflows: An Analysis of The Last Two Decades In Five North African Countries", (Kadir Has University Graduate School of Social Sciences Department of International Trade And Finance Phd Thesis), Istanbul, 2018.

NƏSİROVA, Günel. "İnnovasiya Yönümlü İnvestisiya Qoyuluşlarının Stimullaşdırılması Mexanizminin Hüquqi Təminatı Məsələləri''. (Yüksek Lisans Tezi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti). Bakı, 2015.

ÖZKİLBAÇ, Selda "Türkiye'den Yurt Dışına Yapilan Doğrudan Yabanci Yatırımlarin Büyüme ve Yurt İçi Yatirimlar Üzerine Etkisi". (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dali Yüksek Lisans Tezi). Erzurum. 2013.

PROTSENKO, Alexander. Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries. (Ludwig-Maximilian Üniversitesi Doktora Tezi). München. 2003. (Çevrimiçi)http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.1092&rep=rep1&type=pdf. (Erişim Tarihi: 24. 04. 2021).

SÜLEYMANLI, Javid "Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama", (T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2015.

ŞENZEYBEK, Murat. Explaining Foreign Direct Investment Inflows To Turkey: Using Time-Series And Augmented Gravity Model Estimations (Istanbul Technical University Graduate School of Arts And Social Sciences M. A. Thesis), İstanbul, 2017.

TURANLI, Hüsnü. ‘‘Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi’’, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi), 2008.

UZUN, Sevcan, “Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: AB’ye Üyelik Sürecinin Etkisi”, (T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişlkiler (Ekonomi Maliye) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

YASİNLİ, Altun. ‘‘Azerbaycan’ın Yabancı Yatırım Potansiyelinin Sektörel Açıdan İncelenmesi’’, (Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) İstanbul, 2018.

**Raporlar**

Azerbaycan Ülke Raporu (2018). Van Ticaret ve Sanayi Odası. http://www.vantso.org.tr/u/files/azerbaycan%281%29.pdf, (Erişim Tarihi: 04.08.2020).

Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State, https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan/, (Erişim Tarihi: 09.08.2020).

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT Yayını, 2000, s.1.

DUCE, Maitena. Banco de ESPAÑA. “Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): a methodological note”. BIS report **(**July 2003**)**. (Erişim Tarihi: 15. 05. 2021) p.5.

OECD Benchmark Definition of Foreign Direkt İnvestment, 3rd edition, 1999 (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı).

ORMANOĞLU, Burhan. Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004.

T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yurtdışında Tarım Sektörüne Yönelik Yatırım Olanakları, Azerbaycan, s.25, http://www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/yay%C4%B1nlar/azerbaycan.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

UNCTAD, (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment*, Geneva: A Global Survey.

UNCTAD, World Investment Report 2006, “FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development”, Switzerland, United Nations Publication, 2006, p.15.

Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye- Durum Tespiti ve Stratejik Plan, İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları (İTO), (Plân), İstanbul 2002.

UN, Foreign Direct Investment and Development, UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements, (Investment Agreements) New York/ Geneva 1999, p.28.

United Nations Conference on Trade and Development (2010). Most-Favoured-Nation Treatment. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II, Switzerland, UNCTAD/DIAE/IA/2010/1, pp.13-14.

**İnternet**

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) VII Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında 12.5.1988 tarihli Kanun. RG.26.5.1988-19823https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntb mmc07103447.pdf (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

http://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/platformNotlar/20170215/De%C4%9Fi%C5%9Fikliklerin%20Dercedildi%C4%9Fi%20Karar%20ve%20Tebli%C4%9F_12%2001%2017.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

http://turkler.blog.com/dunya-turkleri/ (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/AZERBAYCAN.htm (Erişim Tarihi: 15.07.2020).

http://www.dunya.com/mobi/azerbaycanda-faal-turk-firmalari-bin-685e-ulasti-195769h.htm (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=azerbaijan|unitedstates&src=ranking (Erişim Tarihi: 09.08.2020).

http://www.azpromo.az (Erişim Tarihi: 08.08.2020).

http://www.mfa.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.08.2020).

https://www.asan.gov.az (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

https://www.economy.gov.az/ (Erişim Tarihi: 25.07.2020).

https://www.heritage.org (Erişim Tarihi: 09.08.2020).

https://www.stat.gov.az (Erişim Tarihi: 09.08.2020).

https://www.ticaret.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

http://www.stateproperty.gov.az (Erişim Tarihi: 06.05.2021).

http://www.e-qanun.az/framework/897 (Erişim Tarihi: 08.05.2021).

http://www.e-qanun.az/code/8 (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

http://www.e-qanun.az/framework/39078 (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

http://www.e-qanun.az/framework/90 (Erişim Tarihi: 19.05.2021).

http://iqtisadiislahat.org (Erişim Tarihi: 12.05.2021).